અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઇ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.

[૨૦૦૮] ૧૩ એસ.સી.આર. ૧૨૬

સૂરારામ પ્રતાપ રેડ્ડી તથા અન્ય.

વિ.

જિલ્લા કલેક્ટર, રંગા રેડ્ડી જિલ્લો તથા અન્ય પક્ષકારો.

(સિવિલ અપીલ નં. ૫૫૦૯ સન ૨૦૦૮)

સપ્ટેમ્બર ૫, ૨૦૦૮

[સી.કે. ઠક્કર અને ડી.કે. જૈન, ન્યાયમૂર્તિઓ]

જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ – ભાગ ૨, કલમો ૪ અને ૬ – જમીન સંપાદન – શહેરના માળખાગત સુવિધાઓના વિકાસ માટે – વિકાસ માટેની યોજના એકીકૃત હતી અને તેમાં રાજ્યની એજન્સી તેમજ ખાનગી કંપની બંનેનો સમાવેશ થતો હતો – સંપાદનને ગેરકાયદેસર, દુર્ભાવનાપૂર્ણ અને 'જાહેર હેતુ' માટે ન હોવા તરીકે પડકારવામાં આવ્યું – ઠરાવ્યું: જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર નહોતી કે સત્તાનો રંગભેદી ઉપયોગ નહોતો – સરકારે જાહેર હેતુ અંગે મત રચવામાં યોગ્યતા દાખવી હતી – માળખાગત સુવિધાઓનો વિકાસ પ્રભુસત્તાક અધિકાર હેઠળની સંપાદન સત્તાનો ઉપયોગ કરવા માટે કાયદેસર અને વાજબી 'જાહેર હેતુ' છે – કોઈ યોજના એકીકૃત અને અવિભાજ્ય હોય ત્યારે તે વિશાળ જાહેર હિતમાં આવે છે કે કેમ તે નક્કી કરવા માટે તેને સંપૂર્ણરૂપે જ વિચારવી પડે – આ હેતુ માટે ખાનગી કંપનીની સંડોવણી માત્રથી સંપાદન સત્તાનો ઉપયોગ દોષિત અથવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ બની જતો નથી – શું બાબત 'જાહેર હેતુ' બને છે તે નક્કી કરવામાં સરકાર શ્રેષ્ઠ નિર્ણાયક છે – બંધારણની કલમો ૩૨, ૧૩૬ અથવા ૨૨૬ હેઠળના અધિકારક્ષેત્રનો ઉપયોગ કરતી વખતે અદાલત આ બાબતમાં સરકારના નિર્ણયના સ્થાને પોતાનો નિર્ણય મૂકી શકતી નથી – ભારતનું બંધારણ, ૧૯૫૦ – કલમો ૩૨, ૧૩૬ અને ૨૨૬ – આંધ્ર પ્રદેશ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ એનેબલિંગ અધિનિયમ, ૨૦૦૧.

શબ્દો અને શબ્દસમૂહો – 'એમિનેન્ટ ડોમેન' અને 'જાહેર હેતુ' – જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ ના સંદર્ભમાં તેનો અર્થ.

રાજ્ય સરકારે, 'વર્લ્ડ ટૂરિઝમ ઓર્ગેનાઈઝેશન રિપોર્ટ' અને 'વિઝન ૨૦૨૦ દસ્તાવેજો' ની પૃષ્ઠભૂમિમાં, હૈદરાબાદ શહેરના વિકાસ માટે નીતિગત નિર્ણય લીધો અને શહેરને વૈશ્વિક કક્ષાનું વ્યાપારિક ગંતવ્ય બનાવવા માટે તેની નોડલ એજન્સી આંધ્ર પ્રદેશ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર એન્ડ ઈન્વેસ્ટમેન્ટ કોર્પોરેશન (એપીઆઈઆઈસી) મારફતે અમલમાં મૂકવાના એક સંકલિત પ્રકલ્પની સ્થાપના કરવાનો નિર્ણય કર્યો. રાજ્ય સરકારે કથિત 'ફાઈનાન્શિયલ ડિસ્ટ્રિક્ટ એન્ડ એલાઈડ પ્રોજેક્ટ્સ' ના વિકાસ માટે જમીન સંપાદિત કરી. તેણે જમીન સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૧૭ હેઠળની તાત્કાલિકતા જોગવાઈનો પણ અવલંબ કર્યો અને અધિનિયમની કલમ ૫એ હેઠળની પ્રક્રિયા અમલમાં મૂકવાની મુક્તિ આપી.

અપીલકર્તાઓએ આ હસ્તગતકરણને એ આધારોએ પડકારતાં રિટ અરજીઓ દાખલ કરી હતી કે હસ્તગતકરણ જાહેર હેતુ માટે નહોતું, પરંતુ તે જ બાબતને એક વિદેશી કંપની તથા હિતસંબંધ ધરાવતા થોડા વ્યક્તિઓને હસ્તાંતરિત કરવાની દુર્ભાવનાપૂર્ણ મનશાથી કરવામાં આવી હતી; કે આ કાર્યવાહી સત્તાના રંગીન ઉપયોગરૂપે તથા અધિનિયમ તેમજ અન્ય કેટલાંક કાયદાઓના ઉલ્લંઘનમાં કરવામાં આવી છે. હાઈકોર્ટે હસ્તગતકરણને યથાવત્ રાખ્યું. જોકે, તેણે તાત્કાલિકતા સંબંધિત જોગવાઈને ગેરકાયદેસર ગણાવી અને તેથી કલમ ૫એ હેઠળની પ્રક્રિયા અનુસરી આગળ વધવા માટે નિર્દેશ આપ્યો. રિટ અપીલો પણ

દાખલ કરવામાં આવી હતી, જે વડી અદાલતની વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા ફગાવી દેવામાં આવી હતી. તેથી હાલની અપીલો.

અપીલો નામંજૂર કરતાં, અદાલતે

ઠેરવેલ કે: ૧.૧. રાજ્ય દ્વારા જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ હેઠળ જમીનના સંપાદન માટે શરૂ કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર, ગેરવિધિસર, બિનવાજબી, દુરાશયપૂર્ણ, અધિનિયમ પર છેતરપિંડીરૂપ કે સત્તાનો રંગરૂપે ઉપયોગ કરીને હાથ ધરવામાં આવેલી નથી. વર્તમાન કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, સરકાર દ્વારા 'જાહેર હેતુ' અંગે અભિપ્રાય રચવામાં અને સંતોષ પર પહોંચવામાં, તેમજ કલમ ૪ અને ૬ હેઠળ કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં અને અધિનિયમના ભાગ ૨ નો આશ્રય લેવામાં, યોગ્યતા હતી. [ફકરા ૧૬૬ અને ૧૬૭] [૧૯૮ સી–એફ]

૧.૨ અધિનિયમની કલમ ૪ સ્પષ્ટ રીતે યોગ્ય સરકારને કોઈ જાહેર હેતુ માટે અથવા 'કંપની માટે' જરૂરી થવાની સંભાવના ધરાવતી જમીનના સંપાદન માટે પ્રારંભિક જાહેરનામું બહાર પાડવા સત્તા આપે છે. તેવી જ રીતે, કલમ ૬ જાહેર કરે છે કે જ્યારે યોગ્ય સરકારને સંતોષ થાય કે કોઈ નિશ્ચિત જમીન જાહેર હેતુ માટે અથવા 'કંપની માટે' જરૂરી છે, ત્યારે તે બાબતે ઘોષણા કરવામાં આવશે. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે યોગ્ય સરકાર કોઈ જાહેર હેતુ માટે અથવા 'કંપની માટે' આવી જમીન જરૂરી હોય તો તેનું સંપાદન કરી શકે છે. જો એવું હોય, તો સંપાદન અધિનિયમના ભાગ ૨ દ્વારા નિયંત્રિત થશે અને ઉક્ત ભાગમાં નિર્ધારિત

પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું પડશે. બીજી તરફ, ભાગ ૭ કંપનીઓ માટે જમીનના સંપાદન સાથે સંબંધિત છે. [પરા ૧૦૬] [૧૭૬-સી-ઈ]

બાબુ બારક્યા ઠાકુર વિ. બોમ્બે રાજ્ય (હાલ મહારાષ્ટ્ર) અને અન્ય, ૧૯૬૧ (૧) એસ.સી.આર. ૧૨૮; પંડિત ઝંડુલાલ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૬૧ (૨) એસ.સી.આર. ૪૫૯; આર.એલ. અરોરા (૧) વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૬૨ સપ્લી. (૨) એસ.સી.આર. ૧૪૯; આર.એલ. અરોરા (૨) વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૬૪ (૬) એસ.સી.આર. ૭૮૪; આર્નોલ્ડ રોડ્રિક્સ વિરુદ્ધ મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, ૧૯૬૬ (૩) એસ.સી.આર. ૮૮૫; જાગે રામ અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૭૧ (૧) એસ.સી.સી. ૬૭૧; અફલાતૂન અને અન્ય વિ. દિલ્હી ના લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર અને અન્ય, ૧૯૭૫ (૪) એસ.સી.સી. ૨૮૫; અજય કૃષ્ણ સિંઘલ વિ. ભારત સંઘ, ૧૯૯૬ (૧૦) એસ.સી.સી. ૭૨૧; એસ.એસ. દર્શન વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૯૬ (૭) એસ.સી. ૩૦૨; ડબલ્યુ.બી. હાઉસિંગ બોર્ડ વગેરે વિ. બૃજેન્દ્ર પ્રસાદ ગુપ્તા (૧૯૯૭) ૬ એસ.સી.સી. ૨૦૭; પ્રતિભા નેમા અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૩ (૧૦) એસ.સી.સી. ૬૨૬; કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય એક વિ. ઓલ ઈન્ડિયા મેન્યુફેક્ચરર્સ ઓર્ગેનાઈઝેશન અને અન્ય, ૨૦૦૬ (૪) એસ.સી.સી. ૬૮૩; શ્રીનિવાસ કોઓપરેટિવ હાઉસ બિલ્ડિંગ સોસાયટી લિ. વિ. મેડમ ગુરુમૂર્તિ શાસ્ત્રી અને અન્ય, ૧૯૯૪ (૪) એસ.સી.સી. ૬૭૫ – આધારિત.

મોતીભાઈ વિઠલભાઈ પટેલ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ ગુજ ૯૩ અમરનાથ આશ્રમ ટ્રસ્ટ સોસાયટી અને અન્ય વિ. યુ.પી.ના ગવર્નર અને અન્ય, ૧૯૯૮ (૧) એસ.સી.સી. ૫૯૧; દેવિંદર સિંહ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય ૨૦૦૮ (૧) એસ.સી.સી. ૭૨૮ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧.૩ 'જાહેર હેતુ' શબ્દપ્રયોગ અત્યંત વ્યાપક પરિમાણ ધરાવે છે. તે માત્ર દૃષ્ટાંતરૂપ છે અને સર્વસમાવેશક નથી. સમાવેશક વ્યાખ્યા તેના વ્યાપ અને ક્ષેત્રને મર્યાદિત કરતી નથી. આ શબ્દપ્રયોગનું ચોક્કસ અને સર્વાંગી નિર્ધારણ કરવું સંભવ નથી. અને તેનો અર્થ નિર્ધારિત કરવાનો પ્રયત્ન કરવો ન તો ઇચ્છનીય છે ન તો યોગ્ય છે. તેનો ઉપયોગ વ્યાપક અર્થમાં એવો થાય છે કે જેમાં સમુદાયના અંશમાત્ર હિસ્સાને પણ રસ હોઈ શકે અથવા જેને કારણે તે લાભાન્વિત થઈ શકે. તેથી 'જાહેર હેતુ' 'જાહેર આવશ્યકતા' કરતાં વિશાળ છે. હેતુ તાત્કાલિકતા કરતાં વધુ વ્યાપક છે. જે કંઈ વ્યક્તિ પોતે સિદ્ધ કરવા માટે પોતાના સમક્ષ મૂકે છે, અંત, મનોરથ, લક્ષ્ય, વિષય, યોજના અથવા પ્રકલ્પ, તે હેતુ છે. બીજી તરફ, જરૂરિયાત અથવા આવશ્યકતા તાત્કાલિક, અનિવાર્ય અને બાધ્યકર્તા હોય છે. જાહેર હેતુનું ઉદાર અર્થઘટન કરવું જોઈએ, શબ્દકૌશલ્ય દ્વારા તેને સંકુચિત ન કરવો જોઈએ. [પરા ૬૭, ૮૬] [૧૬૩–એચ; ૧૬૪–એ–બી ૧૬૯–એ–બી]

બૉમ્બે રાજ્ય વિ. ભાનજી મુનજી ૧૯૫૫ (૧) એસસીઆર ૭૭૭ – અનુસરવામાં આવ્યું.

બિહાર રાજ્ય વિ. કામેશ્વર સિંહ ૧૯૫૨ એસ.સી.આર. ૮૮૯; બોમ્બે રાજ્ય વિ. અલી ગુલશન ૧૯૫૫ (૨) એસ.સી.આર. ૮૬૭; બોમ્બે રાજ્ય વિ. આર.એસ. નાનજી ૧૯૫૬ એસ.સી.આર. ૧૮; સોમાવંતી (શ્રીમતી) અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય ૧૯૬૩ (૨) એસ.સી.આર. ૭૭૪; આર્નોલ્ડ રોડ્રિક્સ વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય ૧૯૬૬ (૩) એસ.સી.આર. ૮૮૫; ભીમ સિંહજી વિ. ભારત સંઘ અને અન્ય ૧૯૮૧ (૧) એસ.સી.સી. ૧૬૬; દૌલત સિંહ સુરાણા વિ. પ્રથમ ભૂમિ સંપાદન કલેક્ટર ૨૦૦૭ (૧) એસ.સી.સી. ૬૪૧; કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય એક વિ. રંગનાથા રેડ્ડી અને અન્ય એક ૧૯૭૭ (૪) એસ.સી.સી. ૪૭૧; નેશનલ ટેક્સટાઇલ વર્કર્સ યુનિયન અને અન્ય વિ. પી.આર. રામકૃષ્ણન અને અન્ય ૧૯૮૩ (૧) એસ.સી.સી. ૨૨૮ – આધારરૂપ માનવામાં આવેલ.

હમાબાઈ ફ્રામજી પેટીટ વિ. સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટ ૧૯૧૧ (૧૩) બોમ એલ.આર. ૧૦૯૭; વીરરાઘવાચાર્તર વિ. સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટ ૧૯૨૬ (૪૯) મદ ૨૩૭ : એ.આઈ.આર. ૧૯૨૫ મદ ૮૩૭; હમાબાઈ ફ્રામજી પેટીટ વિ. સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટ ૧૯૧૪ (૪૨) આઈ.એ. ૪૪ : એ.આઈ.આર. ૧૯૧૪ પી.સી. ૨૦ – ઉલ્લેખિત.

ભારતના કાનૂન પંચના "જમીનના સંપાદન અને માંગણી અંગેના કાનૂન" વિષયક દસમા અહેવાલનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

૧.૪ ખાનગી માલિકીની સંપત્તિ, વિશેષ કરીને જમીન, યોગ્ય વળતર આપવાની શરતે કબજે લઈ તેને જાહેર ઉપયોગમાં પરિવર્તિત કરવાની સત્તા રાજ્યસત્તાધારી શાસકીય એકમમાં અંતર્નિહિત હોય છે. 'એમિનેન્ટ ડોમેન' ને એવી રીતે વ્યાખ્યાચિત કરી શકાય કે તે સર્વભૌમ રાજ્યનો એવો અધિકાર અથવા અધિકૃત સત્તા છે કે જેના દ્વારા માલિકની સંમતિ વિના, ન્યાયસંગત વળતર ચુકવીને, જાહેર ઉપયોગ માટે ખાનગી સંપત્તિ કબજે લઈ શકાય. તેનો અર્થ એથી વધુ કે ઓછો નથી કે તે એક અંતર્નિહિત રાજકીય અધિકાર છે, જે સામાન્ય આવશ્યકતા અને હિતના આધારે, સમગ્ર સમાજની મહત્ત્વની જરૂરિયાતો અને સર્વસામાન્ય હિત માટે, સમાજના વ્યક્તિગત સભ્યોની સંપત્તિને હસ્તગત કરવાની સત્તા પર આધારિત છે. એમિનેન્ટ ડોમેનની સત્તા માત્ર એક સાધન છે; અર્થાત્, વિશાળ જાહેર હિત માટેનું સાધન. આ સત્તાનું અસ્તિત્વ કોઈ નિશ્ચિત પ્રદાન પર આધારિત નથી. તે અંતર્નિહિત છે અને બંધારણમાં અથવા કોઈ કાયદામાં તેની માન્યતા હોય કે ન હોય, તે દરેક સર્વભૌમ રાજ્યમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તે આવશ્યકતાના સિદ્ધાંત પર આધારિત છે. આ સત્તા અહસ્તાંતરણીય છે. જ્યારે જાહેર આવશ્યકતા તેની માંગ કરે ત્યારે કોઈ વિધાનમંડળ પોતાને અથવા પોતાના ઉત્તરાધિકારીઓને આ સત્તાનો ઉપયોગ ન કરવા માટે બંધાઈ શકતું નથી. તેમજ, કરાર અથવા સંવિધાન દ્વારા તેને સંક્ષિપ્ત અથવા મર્યાદિત પણ કરી શકાતી નથી. [પરિચ્છેદો ૩૬, ૩૭, ૪૦ અને ૪૧] [૧૫૩–સી–એફ ૧૫૪–ડી–એફ]

ચરનજિત લાલ ચૌધરી વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા અને અન્ય. ૧૯૫૦ (૧) એસસીઆર ૮૬૯; ડેપ્યુટી કમિશનર અને કલેક્ટર કામરૂપ અને અન્ય. વિ. દુર્ગાનાથ શર્મા (૧૯૬૮) ૧ એસસીઆર ૫૬૧; કૉફી બોર્ડ, કર્ણાટક, બેંગલોર વિ. કમિશનર ઑફ કમર્શિયલ ટેક્સેસ, કર્ણાટક અને અન્ય. ૧૯૮૮ (૩) એસસીસી ૨૬૩; સિંધિયા એમ્પ્લોઇઝ યુનિયન વિ. સ્ટેટ ઑફ મહારાષ્ટ્ર અને અન્ય. ૧૯૯૬ (૧૦) એસસીસી ૧૫૦; શારદા દેવી વિ. સ્ટેટ ઑફ બિહાર અને અન્ય એક. ૨૦૦૩ (૩) એસસીસી ૧૨૮ – આધારરૂપ ગણવામાં આવેલ.

ફૉલબ્રુક ઇરિગેશન ડિસ્ટ્રિક્ટ વિ. બ્રેડલી ૧૮૯૬ (૧૬૪) યુ.એસ. ૧૧૨ : ૪૧ લો એડ. ૩૬૯; રિન્ડ્જ કો. વિ. લોસ એન્જલ્સ કાઉન્ટી ૧૯૨૩ (૨૬૨) યુએસ ૭૦૦ : ૬૭; લો એડ ૧૧૮૬; ન્યૂ યોર્ક સિટી હાઉસિંગ ઓથોરિટી વિ. મ્યુલર, ૨૭૦ એનવાયપી ૩૩૩ : ૧૦૫ એએલઆર ૯૦૫; મુરે વિ. લા ગાર્ડિયા, ૨૯૧ એનવાય ૩૨૦; સેમ્યુઅલ બર્મન વિ. એન્ડ્રયુ પાર્કર ૧૯૫૪ (૩૪૮) યુએસ ૨૬ : ૯૯ એલ એડ ૨૭ : ૭૫ એસ સીટિ ૯૮; હવાઇ હાઉસિંગ ઓથોરિટી વિ. મિડકિફ ૪૬૭ યુએસ ૨૨૯ : ૮૧ એલ એડ ૨ડી ૧૮૬ : ૧૦૪ એસ સીટિ ૨૩૨૧; સુસેટ કેઇલો વિ. સિટી ઓફ ન્યૂ લન્ડન ૨૦૦૫ (૫૪૫) યુએસ ૪૬૯ : ૧૨૫ એસ સીટિ ૨૬૫૫ : ૧૬૨ એલ એડ ૪૩૯ – સંદર્ભિત.

અમેરિકન જ્યુરિસપ્રુડન્સ, ૨ડ, ખંડ ૨૬, પૃષ્ઠ ૬૩૮–૩૯, પરિછેદ ૧; કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમ, ખંડ ૨૯, પૃષ્ઠ ૭૭૬, પરિછેદ ૧; વર્ડ્સ એન્ડ ફ્રેઝેસ, પરમનેન્ટ એડિશન, ખંડ ૧૪, પૃષ્ઠ ૪૬૮–૭૦; પી. રામનાથ અય્યર દ્વારા

એડવાન્સ્ડ લો લેક્સિકન, ખંડ ૨, પૃષ્ઠ ૧૫૭૫; ગ્રોટિયસ દ્વારા 'ડે જ્યુરે, બેલી એટ પેસિસ'; નિકોલ્સ દ્વારા 'એમિનેન્ટ ડોમેઇન'; કુલી દ્વારા 'કોન્સ્ટિટ્યુશનલ લિમિટેશન્સ'; વિલિસ દ્વારા 'કોન્સ્ટિટ્યુશનલ લો' – નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો.

૧.૫ ઢાંચાગત સુવિધાઓનો વિકાસ એ અધિક્રહણસત્તાના પ્રયોગ માટે કાયદેસર અને વૈધ 'જાહેર હિતનો હેતુ' છે. માત્ર એટલા કારણે કે આવા જાહેર હિતના હેતુની પૂર્ણતા માટે કોઈ કંપનીની પસંદગી કરવામાં આવી છે, એટલાથી એવો અર્થ નીકળતો નથી કે વ્યાપક જાહેર હિતનો બલિદાન આપવામાં આવ્યો છે, તેને અવગણવામાં આવ્યું છે અથવા તેની ઉપેક્ષા કરવામાં આવી છે. તે સત્તાનો પ્રયોગ દોષપૂર્ણ, કપટપૂર્વકનો અથવા અનુપાંત્રિક હેતુ માટેનો છે અને તેથી કાર્યવાહી દૂષિત બને છે, એવું પણ બનતું નથી. [ફકરો ૧૬૮] [૧૯૯–બી–સી]

૧.૬ એકીકૃત અને અવિભાજ્ય યોજનાના કિસ્સામાં, યોજનાને સમગ્રરૂપે ધ્યાનમાં લેવાની રહે છે અને તે વિશાળ જનહિતમાં છે કે કેમ તેનું નિર્ધારણ કરવાનું રહે છે. તેને વિવિધ ઘટકોમાં વિભાજિત કરી અને દરેક એકેક ઘટક લોકહિત સાધશે કે કેમ તે રીતે વિચારણા કરી શકાય નહીં. આવા મામલાઓમાં સર્વાંગી દૃષ્ટિકોણ અપનાવવો આવશ્યક છે. જો સમગ્રરૂપે લેવામાં આવેલી યોજના વિદેશી મુદ્રા લાવવા, રોજગારની તકો ઊભી કરવા અને રાજ્ય તથા સર્વસામાન્ય જનતાને આર્થિક લાભ સુનિશ્ચિત કરવાની દિશામાં એક પ્રયત્ન હોય, તો તે જાહેર હેતુને સાધે છે. [ફકરો ૧૬૯] [૧૯૯–સી–ઈ]

૧.૭ આ કેસમાં સ્થાપિત થયું છે કે રાજ્ય દ્વારા પરિકલ્પિત અને તેની કરણસ્વરૂપ સંસ્થા (એ.પી.આઈ.આઈ.સી.) ના આશ્રય હેઠળ અમલમાં મૂકાયેલ વર્તમાન અવસંરચના વિકાસ યોજના અધિનિયમથી આવરી લેવાયેલ છે. નીતિના અમલીકરણ, યોજનાના અમલ અને વિશાળ જનહિતના લક્ષ્યની સિદ્ધિ માટે કાયદેસર જાહેર હેતુ હાંસલ કરવા માટેની સંયુક્ત સાહસ પદ્ધતિ, અવસંરચના વિકાસ માટેના જાહેર હેતુસર સત્તાના ઉપયોગના ઉદ્દેશને નષ્ટ કરતી નથી કે તેને બગાડતી નથી. [પરિચ્છેદ ૧૭૦] [૧૯૯–ઈ–એફ]

૨. સામાન્ય રીતે, રિટ અદાલત સરકારની નીતિના અનભિજ્ઞ ક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરતી નથી. હાલના કેસમાં, સંપાદન 'જાહેર હેતુ' માટે છે કે નહીં તે નક્કી કરતી વખતે, પ્રથમદ્રષ્ટ્યા સરકાર જ શ્રેષ્ઠ નિણાયક છે. વળતરની સંપૂર્ણ રકમ રાજ્યની એજન્સી (એ.પી.આઈ.આઈ.સી.) દ્વારા ચૂકવવાની છે, જે પ્રકલ્પના અમલીકરણ માટે નોડલ એજન્સી તરીકે પણ કાર્ય કરે છે. મુખ્યત્વે, જાહેર હેતુ અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં તે નક્કી કરવું રાજ્ય માટે છે. નિઃસંદેહ, રાજ્યનો નિર્ણય ન્યાયિક તપાસની હદ બહાર નથી. યોગ્ય કેસોમાં, જ્યાં આવી સત્તાનો ઉપયોગ દુરાશયપૂર્વક અથવા ગૌણ હેતુઓ માટે કરવામાં આવ્યો હોય અથવા કહેવાતી કાર્યવાહી અધિનિયમથી પર હોય, અતાર્કિક અથવા અન્યથા અનુચિત હોય અથવા કહેવાતો હેતુ સર્વથા 'જાહેર હેતુ નથી' એવો હોય અને અધિનિયમ પર છેતરપિંડી સ્પષ્ટ દેખાતી હોય, ત્યાં રિટ અદાલત નિઃસંદેહ હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે. પરંતુ આવા કેસો સિવાય, સરકારની જાહેરાત ન્યાયિક પુનર્વિલોકનના આધિન

નથી. રિટ અદાલત, સંવિધાનના અનુચ્છેદ ૩૨, ૨૨૬ અથવા ૧૩૬ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે, 'જાહેર હેતુ' શું બને છે તે અંગે સરકારના નિર્ણયના સ્થાને પોતાનો નિર્ણય મૂકી શકતી નથી. [પરિછેદો ૯૯, ૧૫૩ અને ૧૭૧] [૧૭૪–એ–બી; ૧૯૪–ઈ, ૧૯૯–એચ ૨૦૦–એ–સી]

બેનેટ કોલમેન એન્ડ કો. વિ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા ૧૯૭૨ (૨) એસસીસી ૭૮૮; ધામપુર શુગર (કાશીપુર) લિ. વિ. સ્ટેટ ઑફ ઉત્તરાંચલ એન્ડ ઓર્સ. ૨૦૦૭ (૮) એસસીસી ૪૧૮; હમાબાઈ ફ્રામજી પેટિટ વિ. સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટ ૧૯૧૪ (૪૨) આઈએ ૪૪ : એઆઈઆર ૧૯૧૪ પીસી ૨૦; સ્ટેટ ઑફ બોમ્બે વિ. આર.એસ. નાંજી ૧૯૫૬ એસસીઆર ૧૮; બાજીરાવ ટી. કાટે (મૃત) તેમના કાનૂની પ્રતિનિધિઓ દ્વારા અને અન્ય એક વિ. સ્ટેટ ઑફ મહારાષ્ટ્ર એન્ડ ઓર્સ. ૧૯૯૫ (૨) એસસીસી ૪૪૨; લક્ષ્મણ રાવ બાપુરાવ જાધવ વિ. સ્ટેટ ઑફ મહારાષ્ટ્ર ૧૯૯૭ (૩) એસસીસી ૪૯૩; દૌલત સિંહ સુરાના વિ. ફર્સ્ટ લેન્ડ એક્વિઝિશન કલેક્ટર ૨૦૦૭(૧) એસસીસી ૬૪૧ – આધારરૂપ માનવામાં આવેલ.

સોમાવંતી (શ્રીમતી) અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય ૧૯૬૩ (૨) એસ.સી.આર. ૭૭૪ – નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો.

પ્રકરણ કાનૂન સંદર્ભ

૧૮૯૬ (૧૬૪) યુ.એસ. ૧૧૨	ઉલ્લેખિત	ફકરો ૪૫

(૧૯૨૩) ૨૬૨ યુએસ ૭૦૦ ઉલ્લેખિત પરા ૪૭

૨૭૦ એનવાયપી ૩૩૩ ઉલ્લેખિત પેરા ૪૮

૨૯૧ એનવાય ૩૨૦ ઉલ્લેખિત પેરા ૪૯

૧૯૫૪ (૩૪૮) યુ.એસ. ૨૬ સંદર્ભિત પેરા ૫૧

૪૬૭ યુએસ ૨૨૯ ઉલ્લેખિત અનુચ્છેદ ૫૪

૨૦૦૫ (૫૪૫) યુએસ ૪૬૯ નો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો પરા ૫૫

૧૯૫૦ (૧) એસ.સી.આર. ૮૬૯ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૬૦

૧૯૬૮ (૧) એસ.સી.આર. ૫૬૧ ઉપર આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૬૨

૧૯૮૮ (૩) એસ.સી.સી. ૨૬૩ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો પેરા ૬૩

૧૯૯૬ (૧૦) એસ.સી.સી. ૧૫૦ આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૬૪

૨૦૦૩ (૩) એસસીસી ૧૨૮ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિછેદ ૬૫

(૧૯૧૧) ૧૩ બોમ એલ.આર. ૧૦૯૭ સંદર્ભિત પરા ૬૯

(૧૯૧૪) ૪૨ આઈએ ૪૪ નો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો અનુચ્છેદ ૭૧ અને ૧૫૪

૧૯૨૬ (૪૯) મદ ૨૩૭ સંદર્ભિત પરા ૭૨

૧૯૫૨ એસ.સી.આર. ૮૮૯ આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૭૩

૧૯૫૫ (૨) એસ.સી.આર. ૮૬૭ આધાર લેવાયો પરા ૭૬

૧૯૫૫ (૧) એસ.સી.આર. ૭૭૭ અનુસરાયેલ પરા ૭૭

૧૯૫૬ એસ.સી.આર. ૧૮ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૭૭ અને ૧૫૫

૧૯૬૩ (૨) એસ.સી.આર. ૭૭૪ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૭૯ અને ૧૫૬

૧૯૬૬ (૩) એસ.સી.આર. ૮૮૫ આધાર લેવામાં આવ્યો પરિછેદ ૮૨

૧૯૮૧ (૧) એસ.સી.સી. ૧૬૬ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૮૩

૨૦૦૭ (૧) એસ.સી.સી. ૬૪૧ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરા ૮૪ અને ૧૬૪

૧૯૭૭ (૪) એસસીસી ૪૭૧ આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૮૭

૧૯૮૩ (૧) એસ.સી.સી. ૨૨૮ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિછેદ ૮૮

૧૯૭૨ (૨) એસ.સી.સી. ૭૮૮ આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૯૯

૨૦૦૭ (૮) એસ.સી.સી. ૪૧૮ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૦૦

૧૯૬૧ (૧) એસસીઆર ૧૨૮ આધાર રાખ્યો પેરા ૧૦૯

૧૯૬૧ (૨) એસ.સી.આર. ૪૫૯ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૧૨

૧૯૬૨ સપ્લી. (૨) એસ.સી.આર. ૧૪૯ પર આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિછેદ ૧૧૬

૧૯૬૪ (૬) એસ.સી.આર. ૭૮૪ આધાર લેવામાં આવ્યો ફકરો ૧૨૧

એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ ગુજ ૯૩ ઉલ્લેખિત અનુચ્છેદ ૧૨૩

૧૯૭૧ (૧) એસ.સી.સી. ૬૭૧ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૩૦

૧૯૭૫ (૪) એસ.સી.સી. ૨૮૫ આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૧૩૨

૧૯૯૬ (૧૦) એસ.સી.સી. ૭૨૧ આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૧૩૪

૧૯૯૬ (૭) એસસી ૩૦૨ આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૧૩૬

૧૯૯૭ (૬) એસસીસી ૨૦૭ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિચ્છેદ ૧૪૦

૨૦૦૩ (૧૦) એસ.સી.સી. ૬૨૬ આધાર રાખવામાં આવ્યો પેરા ૧૪૪

૨૦૦૬ (૪) એસ.સી.સી. ૬૮૩ આધાર રાખવામાં આવ્યો પરિછેદ ૧૪૬

૧૯૯૮ (૧) એસ.સી.સી. ૫૯૧ સંદર્ભિત પેરા ૧૪૮

૨૦૦૮ (૧) એસ.સી.સી. ૭૨૮ ઉલ્લેખિત ફકરો ૧૫૦

૧૯૯૪ (૪) એસ.સી.સી. ૬૭૫ આધાર લેવામાં આવ્યો ફકરો ૧૬૦

૧૯૯૫ (૨) એસ.સી.સી. ૪૪૨ અવલંબન રાખવામાં આવ્યો પરા ૧૬૧

૧૯૯૭ (૩) એસ.સી.સી. ૪૯૩ આધાર રાખવામાં આવ્યો ફકરો ૧૬૩

સિવિલ અપીલ અધિકારક્ષેત્ર : સિવિલ અપીલ નં. ૫૫૦૯ સન ૨૦૦૮

હૈદરાબાદ સ્થિત આંધ્ર પ્રદેશની વડી અદાલત દ્વારા રિટ અપીલ ક્રમાંક ૪૪/૨૦૦૫ માં તા. ૧.૨.૨૦૦૫ના અંતિમ ચુકાદા અને હુકમમાંથી

સાથે

સી.એ. નં. ૫૫૧૦–૫૫૧૫ સન ૨૦૦૮ના

ગુલામ ઈ. વહાનવટી, એસ.જી., હરિશ એન. સાલ્વે, રણજિત કુમાર, પી.એસ. પટવાલિયા, મહિન્દ્ર આનંદ, એટીએમ રંગરામાનુજન, એમ.એન. રાવ, આઇ.વી. નારાયણ, પી.પી. રાવ, કે.કે. વેણુગોપાલ અને આરએફ નરીમન, જી. રામકૃષ્ણ પ્રસાદ, સુયોધન બાયરાપનેની, જી. અરુણ, સિદ્ધાર્થ પટનાયક, નીલમ જૈન, અન્ના ડી.એન. રાવ, રીટા કુમારી ગુપ્તા, મનજીત કિર્પાલ, પરમજીત સિંહ (ટી.એન. રાવ માટે), વી. શ્રીધર રેડ્ડી, વી.એન. રઘુપથી, કમલ ગુપ્તા, એસ. ઉદયા કુમાર સાગર, નુપુર, બીના મધુવન (એમ/એસ. લોયર્સ નિટ એન્ડ કો. માટે), એ. રમેશ, અનુષ્માન અશોક, કે. રાજીવ, પી.એસ. નરસિંહા, ગુંટુર પ્રભાકર, દેવદત્ત કામથ, જી. માલોજી રાવ, એમ. રાવ, નિખિલ નચ્ચર, અંકિત સિંહલ, ટી.વી.એસ. રાઘવેન્દ્ર શ્રેયસ, મનોજ સક્સેના, રાહુલ શુક્લા, રંજનીશ કે.આર. સિંહ, ટી.વી. જ્યોર્જ, શિરીન સેઠના બાના, રાહુલ રવિન્દ્રન, આર. સુધીંદર, નિખિલ શ્રીવાસ્તવ, એસ. શ્રાવંથી, અંકુર, ગૌરવ શ્રીવાસ્તવ, અશોક માથુર, પી.એસ. નરસિંહા, એમ. ગિરીશ કુમાર અને કે.એચ. નોબિન સિંહ હાજર પક્ષકારો માટે.

અદાલતનો ચુકાદો નીચે મુજબ આપવામાં આવ્યો હતો

સી.કે. ઠક્કર, ન્યાયમૂર્તિ

૧. અરજી મંજૂર.

૨. આ બધી અપીલો અપીલકર્તાઓ દ્વારા આંધ્ર પ્રદેશની હાઈકોર્ટે વિવિધ લેટર્સ પેટન્ટ અપીલો તેમજ રિટ અરજીઓમાં આપેલા ચૂકાદા અને હુકમથી વ્યથિત અને અસંતોષ પામી દાખલ કરવામાં આવી છે. ઉક્ત આદેશો દ્વારા, હાઈકોર્ટે જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ (અહીંથી આગળ જેને 'અધિનિયમ' તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવશે) હેઠળની કાર્યવાહી રાજ્ય દ્વારા જમીન સંપાદન ગેરકાયદેસર, કાયદાવિરૂદ્ધ, દુર્ભાવનાપૂર્ણ અને સત્તાનો આભાસી ઉપયોગ કરીને કરવામાં આવી હોવાને કારણે રદ કરવાની અપીલકર્તાઓની પ્રાર્થના નામંજૂર કરી હતી.

હકીકતી પૃષ્ઠભૂમિ

૩. વર્તમાન અપીલો અંગેના વિવાદને મૂલવવા માટે, પ્રથમ પ્રકરણના તથ્યોનો ઉલ્લેખ કરવો યોગ્ય છે, અર્થાત્ ૨૦૦૬ ની એસ.એલ.પી. (સી) નં. ૨૨૩૯ માંથી ઉત્પન્ન થયેલી સિવિલ અપીલ (સૂરારામ પ્રતાપ રેડ્ડી અને અન્ય વિ. ડેપ્યુટી કલેક્ટર, રંગા રેડ્ડી અને અન્ય). વડી અદાલત સમક્ષ અપીલકર્તાઓનો કેસ એવો હતો કે આંધ્ર પ્રદેશ સરકારે ‘જાહેર હેતુ’ના નામે ‘ફાઈનાન્શિયલ ડિસ્ટ્રિક્ટ અને સંલગ્ન પ્રકલ્પો’ના કથિત વિકાસ માટે વિશાળ જમીન હસ્તગત કરવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. અપીલકર્તાઓના જણાવ્યા મુજબ, આ કાર્યવાહી સત્તાના રંગરૂપે ઉપયોગ દ્વારા અને ભૂમિ હસ્તગત અધિનિયમ, ૧૮૯૪ તેમજ આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યમાં અમલમાં રહેલા અન્ય અનેક કાયદાઓ, જેમ કે આંધ્ર પ્રદેશ અર્બન એરિયા ડેવલપમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૭૫; ઝોનિંગ નિયમો; પર્યાવરણ

(સંરક્ષણ) અધિનિયમ, ૧૯૮૬; જળ (પ્રદૂષણ નિવારણ અને નિયંત્રણ) અધિનિયમ, ૧૯૭૪ વગેરેના સંપૂર્ણ ઉલ્લંઘન સાથે હાથ ધરવામાં આવી હતી. અપીલકર્તાઓએ એવો આક્ષેપ કર્યો હતો કે આ કાર્યવાહી નાના ખેડૂતોની કિંમતી જમીન વિદેશી કંપની અને હિતસ્વાર્થ ધરાવતા થોડાક પસંદગીના વ્યક્તિઓને હસ્તાંતરિત કરવા દુર્ભાવનાપૂર્ણ ઈરાદા અને આડ હેતુથી કરવામાં આવી હતી.

૪. અધિનિયમની ધારા ૪ હેઠળની એક સૂચના રાજ્ય સરકારના રાજપત્રમાં ૧૭.૦૭.૨૦૦૨ના રોજ પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી. જણાવેલ કાર્યવાહી ને આંધ્ર પ્રદેશની વડી અદાલતમાં રિટ અરજી દ્વારા પડકારવામાં આવી હતી અને સૂચનાની માન્યતા અંગે પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. હાઈકોર્ટે, રિટ અરજીમાં સમાન પ્રશ્નો સામેલ હોવાનું નોંધતાં, સન ૨૦૦૨ની રિટ અરજી ક્રમાંક ૨૧૭૧૨માં અગાઉ આપવામાં આવેલા નિર્ણયને અનુસરી અરજી નામંજૂર કરી હતી. તેમ છતાં, હાઈકોર્ટે હુકમ કર્યો હતો કે સરકાર દ્વારા અધિનિયમની ધારા ૧૭ હેઠળ લાગુ પાડવાનો પ્રયત્ન કરાયેલ 'તાત્કાલિકતા કલમ' ગેરકાયદેસર, બિનકાનૂની અને અનાવશ્યક હતી. તેથી, સૂચનાનો તે ભાગ રદ કરવામાં આવ્યો હતો અને સત્તાધિકારીઓને અધિનિયમની ધારા ૫એ હેઠળની પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને માલિકો/હિતસંબંધિત વ્યક્તિઓના આક્ષેપો સાંભળવા આગળ વધવા માટે નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો હતો. અપીલકર્તાઓના કહેવા મુજબ, સન ૨૦૦૨ની રિટ અરજી ક્રમાંક ૨૧૭૧૨ના ચુકાદા પર આધાર રાખીને રિટ અરજી નામંજૂર કરવામાં વડી અદાલત સંપૂર્ણપણે ભૂલમાં હતી, કારણ કે તે કેસમાં

અદાલતે માત્ર એક જ મુદ્દાનો વિચાર કર્યો હતો; એટલે કે, હિતલાભાર્થી આંધ્ર પ્રદેશ ઇન્ડસ્ટ્રિયલ ઇન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર કોર્પોરેશન લિમિટેડ (ટૂંકમાં 'એપીઆઈઆઈસી') હોવાથી સંપાદન જાહેર હેતુ માટે હતું કે નહોતું. હકીકતમાં, સંપત્તિ એક વિદેશી કંપનીને અનુચિત રીતે બક્ષિસરૂપે આપવામાં આવી હતી, જે કાયદેસર ન હતું. નાનાં જમીનમાલિકોએ ઉઠાવેલા અનેક મહત્વપૂર્ણ અને નિર્ણાયક મુદ્દાઓનો વિચાર કરી તેમનો નિર્ણય કરવામાં વડી અદાલત નિષ્ફળ ગઈ હતી.

૫. રિટ અરજીમાં પસાર કરાયેલા હુકમથી અસંતોષ પામી, અપીલકર્તાઓએ રિટ અપીલ દાખલ કરી હતી, જે પણ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી. તેથી, અપીલકર્તાઓએ હાલની અપીલ દાખલ કરીને આ અદાલતનો આશરો લીધો છે. શરૂઆતમાં, નોટિસ આપવામાં આવેલ. સમાન મુદ્દાઓ ઉઠાવતા અનેક મામલાઓ પણ દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા અને બધાને સાથે મળી સુનાવણી માટે મુકવાનો હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો.

૬. અમે પક્ષકારોના વિદ્વાન વકીલોને સાંભળ્યા છે.

અપીલકર્તાઓની રજૂઆતો

૭. અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે દલીલ કરી કે હાઇકોર્ટે રિટ અરજીઓ તેમજ રિટ અપીલો નામંજૂર કરીને સંપૂર્ણપણે ભૂલ કરી છે. અપીલકર્તાઓના કહેવા મુજબ, જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી સ્પષ્ટપણે અવૈધ, ગેરકાયદેસર,

દુર્ભાવનાપૂર્ણ અને અપીલકર્તાઓના મૂળભૂત અધિકારોનું ઉલ્લંઘન કરતી હતી. સત્તાધિકારીઓએ સત્તાનો રંગીન પ્રયોગ કરીને આ કાર્યવાહી હાથ ધરી હતી. અપીલકર્તાઓ નાનાં ભૂધારકો છે અને તેમનો એકમાત્ર જીવિકાસ્રોત સામાવાળાઓ દ્વારા અધિગ્રહિત કરવાનો પ્રયાસ કરાયેલી જમીન પર નિર્ભર હતો. અપીલકર્તાઓના કહેવા મુજબ, અધિનિયમમાં વ્યાખ્યાયિત કરાયેલ એવો કોઈ 'જાહેર હેતુ' નહોતો અને જમીન એક ખાનગી વિદેશી કંપની માટે અધિગ્રહિત કરવામાં આવી રહી છે. તેથી આ સંપાદન કાયદેસર રીતે દોષિત અને પરોક્ષ હેતુ માટે હતું. વધુમાં એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી કે દલીલના હિતાર્થે એ માન્ય ધરીએ કે ખાનગી કંપની માટે જાહેર હેતુસર જમીન અધિગ્રહિત થઈ શકે, તો પણ અધિનિયમના ભાગ ૭ હેઠળ ખાનગી કંપની માટે જમીન સંપાદનની જે પ્રક્રિયા નિર્ધારિત છે તે જ અનુસરવી જોઈએ હતી, અને રાજ્ય સત્તાધિકારીઓ દ્વારા જમીન સંપાદન માટે જોગવાઈ કરાયેલ ભાગ ૨ હેઠળની પ્રક્રિયા અનુસરવી જોઈએ નહોતી. એવી જોરદાર દલીલ કરવામાં આવી કે વૈશ્વિકીકરણના યુગમાં, જો કોઈ વિદેશી કંપની પોતાનો વ્યવસાય સ્થાપિત કરવા માગતી હોય, તો તેને નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું આવશ્યક હતું અને પક્ષકારોને મિલ્કતોના વેચાણ અને ખરીદી માટે પરસ્પર સંમતિથી કરાર કરીને પોતાનો સોદો નક્કી કરવા માટે મુક્ત રાખવા જોઈએ. અન્ય શબ્દોમાં, અપીલકર્તાઓના કહેવા મુજબ, 'એમિનેન્ટ ડોમેન' ની સત્તાનો આવા કેસોમાં કોઈ લાગુ પડતો નથી. અધિનિયમની જોગવાઈઓનું કડક અર્થઘટન થવું જોઈએ અને આવા મામલાઓમાં, અર્થાત્ ખાનગી પક્ષ માટે, ખાસ કરીને વિદેશી કંપની દ્વારા

જમીનના ઉપયોગ અને કબજા માટે, રાજ્ય અથવા તેના સાધન દ્વારા જમીન સંપાદનના મામલાઓમાં ન્યાયિક તપાસ અત્યંત કડક હોવી જોઈએ. વધુમાં એવી પણ રજૂઆત કરવામાં આવી કે કાર્યવાહી સંપૂર્ણપણે દુર્ભાવનાપૂર્ણ હતી, જે વાત આ હકીકત પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે સુશ્રી વિજય નિર્મલા જેવી જાણીતી અભિનેત્રી તથા જાહેર જીવનના અન્ય પ્રભાવશાળી વ્યક્તિઓની માલિકીની અને કબજાવાળી વિશાળ જમીનને સંપાદનમાંથી બહાર રાખવામાં આવી હતી. આમ, સમૃદ્ધ જમીનમાલિકો અને રાજકીય આશ્રય પ્રાપ્ત વ્યક્તિઓને જમીન સંપાદનમાંથી બહાર રાખવામાં આવ્યા હતા અને અપીલકર્તાઓ તથા અન્ય એવા લોકો, જે નાનાં અથવા સીમાંત ખેડૂત હતા અને પોતાનું ગુજરાન ચલાવતા હતા, તેમની મિલ્કતથી વંચિત કરવામાં આવ્યા હતા. રાજ્ય સત્તાધિકારીઓ તરફથી દુર્ભાવનાપૂર્ણ કાર્યવાહી થયાનું વધુ એક કારણ એ હતું કે, જમીન સરકારની ઔદ્યોગિક નીતિ માટે અધિગ્રહિત કરવાની માંગ હોવા છતાં, શરૂઆતમાં 'તાત્કાલિકતા કલમ' લાગુ કરવામાં આવી અને કલમ ૧૭ નો આશરો લેવાયો. વડી અદાલતના હસ્તક્ષેપને કારણે જ તાત્કાલિકતા કલમ રદ કરવામાં આવી અને સત્તાધિકારીઓને કાયદા મુજબ કાર્યવાહી કરવા નિર્દેશ આપવામાં આવ્યો, અને તે પછી જ નોટિસો જારી કરવામાં આવી તથા અધિનિયમની કલમ ૫અ હેઠળની પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવી. આ તમામ આધારો પર એવી રજૂઆત કરવામાં આવી કે કાર્યવાહી રદ થવા પાત્ર છે.

સામાવાળાઓની રજૂઆતો

૮. બીજી તરફ, સામાવાળાઓના વિદ્વાન વકીલે વડી અદાલતો દ્વારા આપવામાં આવેલા આદેશોને સમર્થન આપ્યું. તેમણે રજૂ કર્યું કે અધિનિયમમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરીને 'જાહેર હેતુ' માટે અધિનિયમ હેઠળ જમીન સંપાદિત કરવામાં આવી હતી અને તે સંપાદન કાયદેસર, વિધિસંગત તથા કાયદાને અનુરૂપ હતું અને બંધારણના અનુચ્છેદ ૧૩૬ હેઠળ આ સર્વોચ્ચ અદાલત દ્વારા કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવો આવશ્યક નથી.

૯. વિવાદી સામાવાળાઓ દ્વારા સોગંદનામા દાખલ કરવામાં આવ્યા હતા. જ્યાં સુધી રાજ્ય સત્તાધિકારીઓનો પ્રશ્ન છે, ત્યાં સુધી વિશેષ ઉપકલેક્ટર, જમીન સંપાદન (ઉદ્યોગો), હૈદરાબાદ દ્વારા સામાવાળા સોગંદનામું દાખલ કરવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત સોગંદનામામાં, અન્ય બાબતો સાથે, એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે અપીલકર્તાઓ નાના જમીનધારકો અથવા સીમાંત ખેડૂતો નહોતા. તેમામાંથી બહુમતીએ કૃષિ જમીનોને બિનઅધિકૃત રીતે રહેણાંક પ્લોટોમાં ફેરવી દીધી હતી અને તે વિવિધ બિલ્ડરો/ વિકાસકર્તાઓ/ મિલ્કત દલાલો/ એસ્ટેટ એજન્ટોને વેચી દીધી હતી અને તેઓ જમીનની ખેતી કરતા નહોતા. નિઃસંદેહ, કેટલાક નાના જમીનમાલિકો/ ખેડૂતો પણ હતા. પરંતુ, રાજ્ય દ્વારા એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે રાજ્ય સરકારની ઔદ્યોગિક નીતિના કારણે, માહિતી ટેકનોલોજી અને હાર્ડવેર ઔદ્યોગિક નીતિ ૨૦૦૫-૧૦ હેઠળ ‘ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી પાર્ક’ બાંધવાનો નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો અને તે હેતુ માટે અધિનિયમની જોગવાઈઓ હેઠળ જમીન અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં

આવી હતી. તેથી, કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી અને આવશ્યક જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું. જમીન સંપાદન માટે અધિનિયમ હેઠળ નિર્ધારિત પ્રક્રિયામાં કોઈ ગેરકાયદેસરતા નહોતી. એ.પી.આઇ.આઇ.સી. રાજ્યનું એક સાધનરૂપ સંસ્થાન છે, જેને વળતરની સંપૂર્ણ રકમ ચૂકવવાની હતી અને આવી કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર અથવા કાયદાના વિરુદ્ધ હોવાનું કહી શકાય તેમ નહોતું. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે અપીલો નામંજૂર કરવામાં આવવા પાત્ર છે.

૧૦. એ.પી.આઈ.આઈ.સી.એ તેના જનરલ મેનેજર (લૉ) દ્વારા દાખલ કરાયેલા સોગંદનામામાં એવો દાવો કર્યો હતો કે તે આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્ય સરકારની સંપૂર્ણ માલિકીની સંસ્થા છે અને સામાજિક-આર્થિક પ્રગતિને સુગમ બનાવવા માટે રાજ્યમાં પાયાભૂત સુવિધાઓના પ્રકલ્પો વિકસાવી રહી છે. શપથકર્તાના જણાવ્યા અનુસાર, હૈદરાબાદની પરિધિમાં આવેલા રંગા રેડ્ડી જિલ્લાના વિવિધ ગામોમાં આવેલી સરકારની વિશાળ જમીન સોફ્ટવેર લેઆઉટ, ઈન્ડિયન સ્કૂલ ઑફ બિઝનેસ, ઈન્ડિયન ઈન્સ્ટિટ્યૂટ ઑફ ઈન્ફોર્મેશન ટેકનોલોજી, હાઈટેક સિટી, નૅશનલ ગેમ્સ વિલેજ, સ્પોર્ટ્સ સ્ટેડિયા, ઈન્ટિગ્રેટેડ ઇન્ટરનેશનલ કન્વેન્શન સેન્ટર, ગોલ્ફ કોર્સ, ફાઇનાન્શિયલ ડિસ્ટ્રિક્ટ વગેરે જેવા વિશેષ પ્રકલ્પોના વિકાસ માટે નિગમને સોંપવામાં આવી હતી. કેટલાક પ્રકલ્પોએ પહેલેથી જ આકાર ધારણ કર્યો છે અને અન્ય વિવિધ વિકાસના તબક્કાઓમાં છે. એવો પ્રતિવેદન કરવામાં આવ્યો હતો કે તે પ્રકલ્પોના અમલીકરણ માટે

સમય એક નિર્ણાયક પરિબળ હતો. આ વિશેષ પ્રકલ્પોના વિકાસને ધ્યાનમાં લેતા, સામાવાળા–નિગમ આસપાસના વિસ્તારોમાં સુવિધાઓમાં સુધારો કરશે. આ ઔદ્યોગિક નીતિની પૂર્તિ અને અનેક પ્રકલ્પોની પૂર્ણાહુતિ માટે જ રાજ્ય દ્વારા અધિનિયમ હેઠળની જાહેરનામુંઓ બહાર પાડવામાં આવી હતી. વડી અદાલત જાહેર હેતુ અંગે સંતુષ્ટ હતી અને તેથી જમીનમાલિકોએ રજૂ કરેલો એવો આધાર નામંજૂર કર્યો હતો કે સંપાદન જાહેર હેતુ માટે નહોતું. તેમ છતાં, વડી અદાલતના મત મુજબ, અધિનિયમમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કલમ ૫એ હેઠળ નોટિસો જારી કરીને કરવું આવશ્યક હતું અને અધિનિયમની કલમ ૧૭ હેઠળની તાત્કાલિકતાની જોગવાઈનો આશ્રય લેવો યોગ્ય ન હતો. અનેક કેસોમાં અવૉર્ડ કરવામાં આવ્યા હતા અને જમીનનો કબજો પણ લઈ લેવામાં આવ્યો હતો. કેટલાક અન્ય કેસોમાં, અવૉર્ડ પસાર કરવામાં આવ્યો નથી અને જમીન હજુ પણ જમીનમાલિકોના કબજામાં છે. પરંતુ તેથી એ અર્થ થતો નથી કે અધિનિયમ હેઠળની કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર અથવા કાયદાવિરુદ્ધ હતી.

૧૧. એ.પી.આઈ.આઈ.સી.ના જણાવ્યા અનુસાર, આંધ્ર પ્રદેશ સરકારે પર્યટન વિભાગની શરૂઆત કરી હતી, જેણે રાજ્યમાં ખાનગી ક્ષેત્ર અને પર્યટન ક્ષેત્રને સક્ષમ બનાવતું પારદર્શક માળખું સ્થાપિત કર્યું હતું. રાજ્યએ આવા પ્રકલ્પો "હૈદરાબાદને બિઝનેસ–કમ–લાયઝન ગંતવ્ય તરીકે સ્થાપિત કરવું" એવા નામ અને શૈલી હેઠળ હાથ ધર્યા હતા, જેનો ઉદ્દેશ તેને વિશ્વસ્તરીય વ્યાવસાયિક ગંતવ્યમાં રૂપાંતરિત કરવાનો અને જ્ઞાન ક્ષેત્રમાં અગ્રણી બનવાનો હતો. આવા

પ્રકલ્પના અનુસંધાને, "પબ્લિક પ્રાઈવેટ પાર્ટનરશિપ" (પી.પી.પી.) પદ્ધતિના આધારે રાજ્ય સરકાર દ્વારા એકીકૃત કન્વેન્શન સેન્ટર કોમ્પ્લેક્સ (આઈ.સી.સી.સી.) વિકસાવવામાં આવી રહ્યો છે. ઉક્ત પ્રકલ્પ હેઠળ, હાઈ-ટેક બિઝનેસ સેન્ટરને અડીને આવેલું આંતરરાષ્ટ્રીય કન્વેન્શન સેન્ટર અને વ્યાવસાયિક હોટેલ પહેલેથી જ સ્થાપિત કરવામાં આવ્યા હતા. તેવી જ રીતે, બહુપયોગી વિકાસ સાથેનું આંતરરાષ્ટ્રીય ગોલ્ફ ચેમ્પિયન કોર્સ સ્થાપિત કરવાની યોજના હતી.

૧૨. આંધ્ર પ્રદેશ સરકાર દ્વારા એકીકૃત યોજનાના વિકાસ માટે એ.પી.આઈ.આઈ.સી. ને નોડલ એજન્સી તરીકે નિયુક્ત કરવામાં આવી હતી. યોજનાના અમલીકરણ માટે આંતરરાષ્ટ્રીય સ્પર્ધાત્મક ટેન્ડર પ્રક્રિયામાં ઈમાર પ્રોપર્ટીઝ, પી.જે.એસ.સી., દુબઈની પસંદગી કરવામાં આવી હતી. સરકારે યોજનાની રચના અને અમલીકરણને મંજૂરી આપતાં આદેશો જાહેર કર્યા હતા. યોજનાના અમલીકરણ માટે એ.પી.આઈ.આઈ.સી. અને ઈમાર પ્રોપર્ટીઝ, દુબઈ વચ્ચે સહકાર કરાર કરવામાં આવ્યો હતો. એ.પી.આઈ.આઈ.સી. પાસે ૨૬% હિસ્સો હતો જ્યારે ઈમાર પ્રોપર્ટીઝ પાસે ૭૪% મૂડીહિસ્સો હતો. એકીકૃત યોજનાના વિવિધ ઘટકો હાથ ધરવા માટે આંધ્ર પ્રદેશ, હૈદરાબાદના કંપનીઓના રજિસ્ટ્રાર સમક્ષ હૈદરાબાદ ખાતે નોંધાયેલ કાર્યાલય ધરાવતી સંયુક્ત સાહસ કંપનીઓની સ્થાપના કરવામાં આવી હતી. અનેક યોજનાઓ પૂર્ણ થવાની નજીક છે. કેટલીક યોજનાઓ ચાલુ છે અને કેટલીક હાથ ધરવાની બાકી છે.

એ.પી.આઈ.આઈ.સી. મુજબ, એકીકૃત યોજનાના સંચાલન અને નાણાકીય ખર્ચને બાદ કરતાં કુલ ખર્ચ રૂપિયા ૫૫૦ કરોડથી વધુ છે. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે યોજનાને તેની સમગ્રતામાં ધ્યાનમાં લેતાં, વડી અદાલતએ અરજિ નામંજૂર કરવામાં અને જમીન સંપાદન કાર્યવાહી માં હસ્તક્ષેપ ન કરવામાં સંપૂર્ણપણે યોગ્ય અને પૂર્ણપણે ન્યાયસંગત કાર્ય કર્યું હતું.

૧૩. ઈમારે પણ જનરલ મેનેજર મારફતે સોગંદનામું દાખલ કર્યું હતું, જેમાં આક્ષેપોને નકારવામાં આવ્યા હતા અને રિટ–અરજદારોએ કરેલા નિવેદનોનો ખંડન કરતાં દલીલ કરવામાં આવી હતી કે અરજીઓ ભૂલધારણા આધારિત અને આધારવિહીન છે તથા અરજદારો કોઈપણ રાહત મેળવવા હકદાર નથી. એવું જણાવાયું હતું કે વિશેષ ડેપ્યુટી કલેક્ટર, જમીન સંપાદનએ તેના સોગંદનામામાં યોગ્ય રીતે જણાવ્યું છે કે જમીનમાલિકો નાના ખેડૂત, નાના માલિકો/સીમાન્ત ખેડૂત નહોતા, પરંતુ તેમણે ગેરકાયદેસર રીતે કૃષિ જમીનને અકૃષિ જમીનમાં રૂપાંતરિત કરી હતી અને મિલકતો બિલ્ડરો/વિકાસકર્તાઓ/રિયલ એસ્ટેટ માલિકોને વેચી/હસ્તાંતરિત/ફાળવી દીધી હતી. સંપાદન રાજ્યની ઔદ્યોગિક નીતિ માટે કરવામાં આવ્યું હતું અને એપીઆઈઆઈસી 'રાજ્ય'નું એક 'સાધનરૂપ અંગ' તરીકે નોડલ એજન્સી હતું. વળતરની રકમ એપીઆઈઆઈસી દ્વારા ચૂકવવાની હતી અને સંપાદન 'પ્રભુસત્તાત્મક અધિકાર'ની સત્તા હેઠળ કરવામાં આવ્યું હતું. સંપાદન કોઈ વિદેશી કંપની અથવા ખાનગી પક્ષ માટે નહોતું અને આ કેસ અધિનિયમના ભાગ ૨ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા હેઠળ આવરી લેવાતો

હોવાથી, અધિનિયમના ભાગ ૭ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસરવા માટે આગ્રહ ન રાખવામાં વડી અદાલત યોગ્ય હતી. જાહેર હેતુ સ્પષ્ટ, સંપૂર્ણ અને કાયદેસર હતો અને જમીનનું સંપાદન અધિનિયમમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુરૂપ કરવામાં આવ્યું હતું. માત્ર કાર્યવાહી મોડું પાડવાના હેતુથી જ અરજદારો દ્વારા અરજીઓ દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેના પરિણામે મોટા મૂડીરોકાણ કરનાર ઈમારને ગંભીર અન્યાય થયો છે.

૧૪. ઈમાર અનુસાર, સરકાર દ્વારા જેમ કલ્પના કરવામાં આવી હતી તેમ હૈદરાબાદ શહેરને બિઝનેસ-કમ-લાયઝન ગંતવ્ય તરીકે રૂપાંતરિત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી અને રાજ્યની ઔદ્યોગિક નીતિ ૨૦૦૫-૧૦ હેઠળ સંકલિત પ્રકલ્પ મારફતે જાહેર તથા ખાનગી ક્ષેત્રોની ભાગીદારીવાળા રોકાણને યોગ્ય માનવામાં આવ્યું હતું. એ.પી.આઈ.આઈ.સી. મારફતે રાજ્યએ હૈદરાબાદને વિશ્વસ્તરીય વ્યાવસાયિક ગંતવ્ય અને જ્ઞાન ક્ષેત્રમાં અગ્રણી તરીકે સ્થાપિત કરવા માટે સંકલિત પ્રકલ્પ હાથ ધર્યો હતો. આવો પ્રકલ્પ નિશ્ચિતપણે રાજ્યનો વિકાસ કરશે, જે સામાન્ય જનતાના વ્યાપક હિતમાં રહેશે. તે દેશી તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રવાસીઓ માટે હૈદરાબાદના પર્યટન-કમ-વ્યાવસાયિક ગંતવ્ય તરીકેના મૂલ્યમાં વધારો કરશે. તેથી, એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી કાયદા સાથે સુસંગત હતી અને આવી કાર્યવાહી સાથે હસ્તક્ષેપ કરવા માટે કોઈ કેસ બનેલો નથી અને અપીલો નામંજૂર થવા પાત્ર છે.

સૂચનાઓ

૧૫. અગાઉ જ નોંધાયું છે તેમ, સત્તાધિકારીઓ દ્વારા ૨૦૦૨માં કાર્યવાહી આરંભવામાં આવી હતી. રાજ્ય સરકારે અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ ૧૦.૦૭.૨૦૦૨ના રોજ એક સૂચના જાહેર કરી હતી, જે ૧૭.૦૭.૨૦૦૨ના રોજ સરકારી ગેઝેટમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી. ઉક્ત સૂચના નીચે મુજબ હતી;

આંધ્ર પ્રદેશ ગેઝેટ અસાધારણ
અધિકૃત પ્રકશન દ્વારા પ્રકાશિત

આર. આર. નં. ૨૫ હૈદરાબાદ બુધવાર ૧૭મી જુલાઈ ૨૦૦૨

ક્રમ સંખ્યા જી.૧/૭૧૮૦/૨૦૦૦

તારીખ : ૧૦–૦૭–૨૦૦૨

ફોર્મ – ૨ અ
૧૮૯૪ ની કલમ ૪ હેઠળનો પ્રારૂપ જાહેરનામું
૧૯૨૩ ના અધિનિયમ ૩૮ દ્વારા સુધારાયેલ મુજબ

જ્યારે કે આંધ્ર પ્રદેશ સરકારને એવું જણાય છે કે નીચેની અનુસૂચિમાં નિર્દિષ્ટ અને હૈદરાબાદ, સેરિલિંગમ્પલ્લી મંડલ, રંગા રેડ્ડી જિલ્લામાં આવેલા નાનક્રામ ગુડા ગામની જમીન જાહેર હેતુ માટે, અર્થાત્ એ.પી.આઈ.આઈ.સી. લિમિટેડ દ્વારા નવા પ્રોજેક્ટોના વિકાસ માટે, આવશ્યક છે, તેથી જમીન સંપાદન અધિનિયમ,

૧૮૯૪ના કલમ ૪(૧) ની જોગવાઈઓ મુજબ, જે ૧૯૨૩ના અધિનિયમ ૩૩ દ્વારા કરવામાં આવેલા જમીન સંપાદન સુધારા દ્વારા સુધારાયેલ છે, તે અંગેની જાણ આથી સંબંધિત સર્વેને આપવામાં આવે છે, અને આંધ્ર પ્રદેશના રાજ્યપાલ આથી વિશેષ ઉપકલેક્ટર, એલ.એ. (ઈન્ડ), હૈદરાબાદ, તથા તેમના સ્ટાફ અને કામદારોને અધિનિયમની કલમ ૪(૨) દ્વારા અપાયેલ સત્તાઓનો ઉપયોગ કરવા સત્તાધિકૃત કરે છે. અધિનિયમની કલમ ૧૭ની ઉપકલમ (૪) હેઠળ, આંધ્ર પ્રદેશના રાજ્યપાલ આથી નિર્દેશ આપે છે કે કેસની તાત્કાલિકતા જોતા, અધિનિયમની કલમ ૫–એ ની જોગવાઈઓ આ કેસમાં લાગુ પડશે નહીં.

અનુસૂચિ

. . . .

૧૬. આથી સ્પષ્ટ થાય છે કે જમીન જાહેર હેતુ માટે, એટલે કે એ.પી.આઈ.આઈ.સી. દ્વારા નવા પ્રકલ્પોના વિકાસ માટે, સંપાદિત કરવાની પ્રસ્તાવિત હતી. એ પણ પ્રગટ થાય છે કે અધિનિયમની કલમ ૧૭ હેઠળની તાત્કાલિકતાની જોગવાઈ લાગુ કરવામાં આવી હતી અને કલમ ૫–એ હેઠળની તપાસમાંથી મુક્તિ આપવામાં આવી હતી.

૧૭. અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળની એક જાહેરનામું પણ એ જ દિવસે બહાર પાડવામાં આવ્યું હતું, જે તારીખ ૧૮.૦૭.૨૦૦૨ના રોજ સરકારના રાજપત્રમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું હતું. ઉક્ત જાહેરનામું નીચે મુજબ હતું;

આંધ્ર પ્રદેશ રાજપત્ર અસાધારણ

અધિકૃત સત્તા દ્વારા પ્રકાશિત

આર.આર. નં. ૨૬ હૈદરાબાદ

ગુરુવાર ૧૮મી જુલાઈ ૨૦૦૨

નં.જી૧/૭૧૮૦/૨૦૦૦

તારીખ : ૧૦–૦૭–૨૦૦૨

ફોર્મ – ૫–અ

એલ.એ. અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળનો ખરડો જાહેરનામું

ભૂમિ સંપાદન અધિનિયમ હેઠળના હુકમની કલમ (૬) અનુસાર, નીચે દર્શાવેલ અને એકર ૮૦–૩૫ ગુન્ટા જેટલી, થોડી વધુ અથવા ઓછી, જમીન જાહેર હેતુ માટે, અર્થાત એ.પી.આઈ.આઈ.સી. લિમિટેડ દ્વારા નવા પ્રોજેક્ટોના વિકાસ માટે જરૂરી છે, એમ આંધ્ર પ્રદેશના રાજ્યપાલ દ્વારા આથી જાહેર કરવામાં આવે છે. તે જ અધિનિયમની કલમો ૩ અને ૭ હેઠળ, વિશેષ ઉપકલેક્ટર, એલ.એ. (ઈન્ડ.), હૈદરાબાદને અધિનિયમ હેઠળ કલેક્ટરની ફરજો બજાવવા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવે છે અને તેમને કાર્યવાહી હાથ ધરવા દિશા આપવામાં આવે છે. અધિનિયમની કલમ ૧૭ ની ઉપકલમ (૧)(૨) હેઠળ, આંધ્ર પ્રદેશના રાજ્યપાલ વધુમાં આ દિશા આપે છે કે, અધિનિયમની કલમ ૯(૧)માં ઉલ્લેખિત નોંધની પ્રસિદ્ધિની તારીખથી ૧૫ દિવસ પૂર્ણ થયા પછી ઉક્ત જમીનનો કબજો લેવામાં આવી શકે. જમીનનો નકશો વિશેષ ઉપકલેક્ટર, એલ.એ. (ઈન્ડ.),

હૈદરાબાદના કચેરીમાં રાખવામાં આવેલ છે અને કચેરીના સમય દરમિયાન કોઈપણ સમયે તેની તપાસ કરી શકાય છે.

અનુસૂચિ

. . . .

વડી અદાલતમાં રિટ અરજીઓ

૧૮. અધિનિયમની ધારા ૪ અને ૬ હેઠળની સૂચનાઓની માન્યતા કેટલાક જમીનમાલિકોએ હૈદરાબાદ ખાતે આવેલી આંધ્ર પ્રદેશ વડી અદાલતમાં રિટ અરજી ક્રમાંક ૨૧૭૧૨ સન ૨૦૦૨ દાખલ કરીને પડકારેલી હતી. માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે તા. ૨૫.૦૪.૨૦૦૩ના ચુકાદા અને હુકમ દ્ધારા અરજી આંશિક રીતે મંજૂર કરી હતી. તેમણે નિર્ધારિત કર્યું હતું કે સત્તાધિંકારીઓ દ્ધારા દાખલ કરવામા આવેલ પ્રતિવચન–સોગંદનામાને ધ્યાનમાં લેતાં, સંપાદન ગેરકાયદેસર અથવા બિનકાયદેસર હતું એવું કહી શકાય તેમ નથી અને તેથી તે અસ્થિર છે એવું માન્ય ઠરી શકે નહીં. જમીનનું સંપાદન પ્રભુત્વાધિકારની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને કરવામાં આવ્યું હતું અને તે જાહેર હેતુ માટે, અર્થાત્ એ.પી.આઈ.આઈ.સી. લિ. દ્ધારા નવા પ્રકલ્પોના વિકાસ માટે, અભિપ્રેત હતું. આ સંપાદનનો હેતુ એ.પી.આઈ.આઈ.સી.ની પ્રવૃત્તિઓને સક્ષમ બનાવવાનો હતો, જે ઔદ્યોગિક માળખાકીય સુવિધાના ક્ષેત્રમાં કાર્યરત રાજ્યનું એક સાધન હતું. એ.પી.આઈ.આઈ.સી.ના હેતુઓ સ્પષ્ટ રીતે જાહેર હેતુઓ હતાં. આ પણ ઠેરવવામાં આવેલ હતું કે અરજદારો પોતે નાના ખેડૂત હોવાનો કર્યો દાવો

સુસ્થાપિત નહોતો, કારણ કે સત્તાધિકારીઓએ પ્રતિવચન–સોગંદનામામાં જેવું જણાવ્યું હતું તે મુજબ તેઓ દ્વારા કોઈ કૃષિ કામગીરી ચલાવવામાં આવતી નહોતી અને તેનો ઈનકાર કરવામાં આવ્યો નહોતો. અરજદારો દ્વારા રજૂ કરાયેલ વિકલ્પરૂપ જમીનની ઉપલબ્ધિનો દાવો પણ સાચો નહોતો, કારણ કે ઉપલબ્ધ જમીનો હાલના વિકસિત વિસ્તારોને અડીને આવેલી નહોતી અને તેથી તેને 'વિકલ્પરૂપ' કહી શકાય તેમ નહોતું.

૧૯. જોકે, અદાલતે એવું ઠરાવ્યું કે અધિનિયમની ધારા ૧૭ હેઠળ તાત્કાલિકતા કલમનો આશ્રય લેવો અને અધિનિયમની કલમ ૫–એ હેઠળ પરિકલ્પિત તપાસને મુલતવી રાખવી કાયદેસર ન હતી. અધિનિયમની કલમ ૫–એ એક હિતકારી જોગવાઈ છે, જે એવા વ્યક્તિઓને, જેઓની જમીન અધિગ્રહિત કરવાની પ્રસ્તાવિત હોય, તપાસમાં પ્રસ્તાવિત સંપાદન વિરુદ્ધ ઉપલબ્ધ હોઈ શકે એવા તમામ આધાર રજૂ કરવાની સગવડ આપે છે. જ્યાં સુધી વાસ્તવિક તાત્કાલિકતા દર્શાવવામાં ન આવે, ત્યાં સુધી તપાસને મુલતવી રાખવી અને તાત્કાલિકતા કલમનો આશ્રય લેવો રાજ્ય દ્વારા સત્તાનો અતાર્કિક અને મનસ્વી ઉપયોગ હતો. આવી પ્રક્રિયા દ્વારા અધિનિયમની ધારા ૫–એ હેઠળની તપાસને અતાર્કિક અને અસમર્થિત તાત્કાલિકતાના તુચ્છ આધારોએ પડતી મૂકી શકાય નહીં. રાજ્ય દ્વારા આવી કોઈ તાત્કાલિકતા દર્શાવી શકાયી ન હોવાથી, તપાસને મુલતવી રાખવા સુધીની કાર્યવાહી દોષિત ઠેરવવામાં આવી. તેથી, અરજી આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવી અને સત્તાધિકારીઓને અધિનિયમની ધારા

૫-એ હેઠળ જમીનમાલિકોને નોટિસ આપવાનો અને કાયદા મુજબ આગળની કાર્યવાહી હાથ ધરવાનો નિર્દેશ કરવામાં આવ્યો.

૨૦. અદાલતે અંતે જણાવ્યું;

"તેમછતાં, એ સ્પષ્ટ કરવામાં આવે છે કે અધિનિયમની ધારા ૪(૧) હેઠળની સૂચનામાં કોઈ હસ્તક્ષેપ કરવામાં આવતો નથી".

૨૧. અન્ય જમીનમાલિકો દ્વારા દાખલ કરવામાં આવેલી અન્ય અરજીઓ પણ રિટ અરજી ક્રમાંક ૨૧૭૧૨ ઓફ ૨૦૦૨ માં આપેલા નિર્ણય પર આધાર રાખીને આંશિક રીતે મંજૂર કરવામાં આવી હતી.

રિટ અપીલો

૨૨. માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે પસાર કરેલા આદેશોથી વ્યથિત થઈ, બંને જમીનમાલિકો તેમજ એપીઆઈઆઈસી દ્વારા રિટ અપીલો દાખલ કરવામાં આવી હતી. વિભાગીય ખંડપીઠે તમામ અપીલો એ મંતવ્ય સાથે નામંજૂર કરી હતી કે જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી હતી અને સંપાદન કાયદાના વિરુદ્ધ હોવાનું કહી શકાય નહીં. તે જ રીતે, માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે પણ આ નિષ્કર્ષે પહોંચવામાં યોગ્યતા દાખવી હતી કે કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં અધિનિયમની કલમ ૧૭ હેઠળ તાત્કાલિકતાની જોગવાઈ લાગુ કરી શકાતી નહોતી અને અધિનિયમની કલમ ૫-એ હેઠળની તપાસથી મુક્તિ આપી શકાતી નહોતી.

૨૩. વિભાગીય ખંડપીઠે જણાવ્યું;

"ફાઇનાન્શિયલ ડિસ્ટ્રિક્ટ એ કોર્પોરેશન દ્વારા વિકસાવવામાં આવી રહેલો એક અનન્ય પ્રકલ્પ છે, જેમાં પ્રતિષ્ઠિત નાણાકીય સંસ્થાઓ જેવી કે બેંકો, વીમા વગેરે, વેપાર, વાણિજ્ય અને ઉદ્યોગની આવશ્યકતાઓ પૂરી કરવા માટે પોતાની કચેરીઓ સ્થાપે છે. કોર્પોરેશને ફાઇનાન્શિયલ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં ઇન્ડિયા ઇન્સ્યોરન્સ રેગ્યુલેટરી એન્ડ ડેવલપમેન્ટ ઓથોરિટી ઑફ ઇન્ડિયા (આઇ.આર.ડી.એ.) તેમજ એસ.બી.એચ. સ્ટાફ ટ્રેનિંગ એકેડમી વગેરે માટે જમીન પહેલેથી જ ફાળવી દીધી છે. એવું જણાવવામાં આવ્યું છે કે ફાઇનાન્શિયલ ડિસ્ટ્રિક્ટની સુસંગતતા જળવાઈ રહે તે માટે પ્રશ્નાસ્પદ જમીનો જાહેર હેતુસર સંપાદન હેઠળ છે અને કોર્પોરેશન દ્વારા વિકસાવવામાં આવી રહેલા નવા પ્રકલ્પો માટે તેમનો ઉપયોગ કરવાનો છે.

વિચારાધીન જમીનોની સાવધાનીપૂર્વક તપાસ કર્યા બાદ સંપાદન માટે ઓળખ કરવામાં આવી હતી અને તેની જાણ કરવામાં આવી હતી. કોર્પોરેશન દ્વારા વિકસાવવામાં આવી રહેલા ફાઇનાન્શિયલ ડિસ્ટ્રિક્ટ પ્રોજેક્ટની સુસંગત એકરૂપતા સુનિશ્ચિત કરવા માટે વિચારાધીન જમીનો આવશ્યક છે. એવું જણાવવામાં આવે છે કે જો અનિવાર્ય હોય, તો કાયદાની યથાવિધિ પ્રક્રિયા હેઠળ નાના ખેડૂતોની માલિકીની જમીનોનું સંપાદન કરવા કોઈ પ્રતિબંધ નથી. નજીકના ગામોમાં સરકારની વિશાળ વિસ્તૃત જમીનો આવેલ છે અને ખાનગી પટ્ટાવાળી જમીનોનું સંપાદન કરવા માટે કોઈ જ કારણ નથી, એવો

અપીલકર્તાઓનો આક્ષેપ નકારવામાં આવે છે. સંલગ્ન ગામોમાં આવેલી સરકારની જમીનો કોર્પોરેશન દ્વારા વિકસાવવામાં આવી રહેલા ફાઇનાન્શિયલ ડિસ્ટ્રિક્ટ પ્રોજેક્ટની સુસંગત એકરૂપતા સુલભ બનાવશે નહીં. એવું જણાવવામાં આવે છે કે વિચારાધીન જમીનોનો જાહેર હેતુ માટે, અર્થાત્ ફાઇનાન્શિયલ ડિસ્ટ્રિક્ટ પ્રોજેક્ટ તથા કોર્પોરેશન દ્વારા વિકસાવવામાં આવી રહેલા અન્ય પ્રોજેક્ટોના વિકાસ માટે ઉપયોગ કરવા, કાયદાની યથાવિધિ પ્રક્રિયા અનુસરીને સંપાદન કરવામાં આવી રહ્યું છે. પ્રસ્તાવિત કાર્યો માટેના વિકાસકાર્યો જમીનોનો જમીન સંપાદન અધિનિયમ હેઠળ સંપાદન થતાં જ હાથ ધરવામાં આવશે."

૨૪. વિદ્વાન એકલ ન્યાયાધીશ દ્વારા પારિત અને વડી અદાલતની ડિવિઝન બેંચ દ્વારા પુષ્ટિ કરાયેલા હુકમના અનુસંધાનમાં, અધિનિયમની કલમ ૫એ હેઠળ તપાસ યોજવામાં આવી હતી. જમીનમાલિકો અને હિતધારક વ્યક્તિઓને નોટિસો આપવામાં આવેલ, વાંધાઓ મંગાવવામાં આવ્યા હતા, સુનાવણીનો અવસર આપવામાં આવ્યો હતો અને અંતે કલમ ૬ હેઠળની જાહેરનામું ૨૬.૦૪.૨૦૦૫ના રોજ આપવામાં આવેલ, જે બીજા દિવસે, એટલે કે ૨૭.૦૪.૨૦૦૫ના રોજ સરકારી રાજપત્રમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવી હતી. ઉક્ત જાહેરનામું નીચે મુજબ છે;

આંધ્ર પ્રદેશ રાજપત્ર અસાધારણ

અધિકારથી પ્રકાશિત

આર.આર. નં. ૮૫ હૈદરાબાદ બુધવાર ૨૭મી એપ્રિલ ૨૦૦૫ નં.જી૧/૭૧૮૦/૨૦૦૦

તારીખ : ૨૬–૦૪–૨૦૦૫

ફોર્મ – ૫–એ

જમીન સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળનો જાહેરનામાનો મુસદ્દો

જમીન સંપાદન અધિનિયમની કલમ (૬) હેઠળ, આંધ્ર પ્રદેશ સરકાર એથી જાહેર કરે છે કે નીચેની અનુસૂચિમાં દર્શાવેલ અને અંદાજે ૮૦–૩૫ એકર જેટલી, થોડી વધુ કે ઓછી, જમીન જાહેર હિતાર્થે, એટલે કે એપીઆઈઆઈસી લિમિટેડ દ્વારા નવા પ્રોજેક્ટના વિકાસ માટે, આવશ્યક છે.

કલમ ૯(૧) અને ૧૦ તથા ૯(૩) અને ૧૦ હેઠળ આથી સૂચના આપવામાં આવે છે કે રાજ્ય સરકારે અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત જમીનો અધિગ્રહિત કરવાનો પ્રસ્તાવ કર્યો છે. તે જ અધિનિયમની કલમ ૩ અને ૭ હેઠળ, હૈદરાબાદ ખાતેના વિશેષ ઉપકલેક્ટર, જમીન સંપાદન (ઉદ્યોગો), ને અધિનિયમ હેઠળ કલેક્ટરના કાર્યો બજાવવા માટે નિયુક્ત કરવામાં આવે છે અને ઉપરોક્ત જમીનોના સંપાદન માટે હુકમ લેવા દિશાનિર્દેશ આપવામાં આવે છે.

અધિનિયમની કલમ ૧૭ની ઉપકલમ (૧) (૨) હેઠળ, આંધ્ર પ્રદેશ સરકાર

વધુમાં હુકમ આપે છે કે ઉપરોક્ત જમીનોનો કબજો અધિનિયમની કલમ ૯(૧)માં ઉલ્લેખિત સૂચનાના પ્રકાશનની તારીખથી ૧૫ દિવસ પૂરા થયા પછી લેવામાં આવી શકે. જમીનનો નકશો જમીન સંપાદન (ઉદ્યોગો), હૈદરાબાદના વિશેષ ઉપકલેક્ટરના કચેરીમાં રાખવામાં આવેલ છે અને કચેરીના સમય દરમિયાન કોઈપણ સમયે તેનું નિરીક્ષણ કરી શકાય છે.

ઉપરોક્ત જમીનોમાં હિત ધરાવતા તમામ વ્યક્તિઓને વિનંતી કરવામાં આવે છે કે તેઓ સ્વયં અથવા સત્તાધિકૃત પ્રતિનિધિ દ્વારા, હૈદરાબાદ, લકડીકાપુલ, કલેક્ટરેટ પરિસર, સ્નેહા સિલ્વર જુબિલી ભવન ખાતેના વિશેષ ઉપકલેક્ટર, જમીન સંપાદન (ઉદ્યોગો), સમક્ષ ૨૧.૦૫.૨૦૦૫ના રોજ સવારે ૧૧−૦૦ વાગ્યે હાજર રહે.

અનુસૂચિ

. . . .

૨૫. ત્યારબાદ, વર્તમાન કાર્યવાહીUtpnLU ઉક્ત જાહેરનામુંને જમીનમાલિકો દ્વારા આંધ્ર પ્રદેશની વડી અદાલતમાં પડકારવામાં આવી હતી. અગાઉ જ નોંધવામાં આવ્યું છે તેમ, અરજીઓ નામંજૂર કરવામાં આવી હતી અને તેથી મિલ્કતના માલિકોએ ઉક્ત નિર્ણયને આ અદાલતમાં પડકાર્યો છે.

કાનૂની જોગવાઈઓ

૨૬. પક્ષકારોની દલીલો પર વિચારણા કરીએ તે પહેલાં, જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ ની સંબંધિત જોગવાઈઓનું પરીક્ષણ કરવું યોગ્ય રહેશે. પ્રસ્તાવનામાં દર્શાવ્યા મુજબ, આ અધિનિયમ રાજ્યને જાહેર હેતુઓ માટે તેમજ કંપનીઓ માટે જમીન અધિગ્રહિત કરી શકે તે હેતુસર બનાવવામાં આવ્યો છે. કલમ ૩ વિવિધ અભિવ્યક્તિઓની વ્યાખ્યા આપે છે. 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યા ખંડ (ઈ) માં એવી રીતે કરવામાં આવી છે કે તેનો અર્થ કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ માં વ્યાખ્યાયિત કંપની (સરકારી કંપની સિવાયની) એવો થાય છે. ખંડ (ઈઈ) માં 'યોગ્ય સરકાર' ની વ્યાખ્યા આપવામાં આવી છે. ખંડ (એફ) માં 'જાહેર હેતુ' ની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી છે. આ વ્યાખ્યા સમાવેશક સ્વરૂપની છે અને તેમાં ઉપખંડો (૧) થી (૮) માં ઉલ્લેખિત હેતુઓનો સમાવેશ થાય છે.

૨૭. ભાગ ૨ (કલમો ૪ થી ૧૭) 'સંપાદન' સાથે સંબંધિત છે. કલમ ૪ યોગ્ય સરકારને કોઈ જાહેર હેતુ માટે અથવા કોઈ કંપની માટે જરૂરી હોય તેવી અથવા જરૂરી થવાની સંભાવના ધરાવતી જમીનના સંપાદન માટે પ્રાથમિક જાહેરનામું બહાર પાડવાની સત્તા આપે છે. આ રીતે સંપાદનની કાર્યવાહી કલમ ૪ હેઠળ જાહેરનામું બહાર પાડવાથી શરૂ થાય છે, જે નીચે મુજબ છે;

૪. પ્રાથમિક જાહેરનામુંનું પ્રકાશન અને તે અનુસંધાને અધિકારીઓની સત્તાઓ--

(૧) જ્યારે યોગ્ય સરકારને એવું જણાય કે કોઈ પણ વિસ્તારની કોઈ જમીન કોઈ જાહેર હેતુ માટે અથવા કોઈ કંપની માટે જરૂરી છે અથવા જરૂરી થવાની સંભાવના

છે, ત્યારે તે બાબતની જાહેરખબર રાજપત્રમાં તથા તે વિસ્તારમાં પ્રચલિત થતા બે દૈનિક સમાચારપત્રોમાં, જેમાંથી ઓછામાં ઓછો એક પ્રાદેશિક ભાષામાં હોવો જોઈએ, પ્રકાશિત કરવામાં આવશે અને કલેક્ટર દ્વારા ઉક્ત વિસ્તારમાં યોગ્ય સ્થળોએ આવી જાહેરખબરનો સાર જાહેર નોટિસ રૂપે આપવામાં આવશે; આવી પ્રકાશન તારીખો અને આવી જાહેર નોટિસ આપવામાં આવેલી તારીખોમાંથી છેલ્લી તારીખને, જેનો અહીંથી આગળ જાહેરખબરના પ્રકાશનની તારીખ તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે, તે તરીકે ગણવામાં આવશે.

(૨) ત્યારબાદ, તે હેતુસર આવી સરકાર દ્વારા સામાન્ય રીતે અથવા વિશેષરૂપે અધિકૃત કરાયેલા કોઈપણ અધિકારીને, તેમજ તેના સેવકો અને મજૂરોને, આવી સ્થાનિક વિસ્તારમાં આવેલી કોઈપણ જમીનમાં પ્રવેશ કરવા અને તેનું સર્વેક્ષણ કરવા તથા તેની સપાટી–સ્તરોનું માપ લેવું કાયદેસર રહેશે;

ઉપમાટીમાં ખોદકામ કરવું અથવા બોર કરવું;

આવા હેતુ માટે જમીન અનુરૂપ છે કે નહીં તે નિર્ધારિત કરવા જરૂરી અન્ય તમામ કાર્યો કરવા;

અધિગ્રહિત કરવા માટે પ્રસ્તાવિત જમીનની સીમાઓ અને તે પર હાથ ધરવા માટે પ્રસ્તાવિત કામની નિર્ધારિત રેખા (જો કોઈ હોય તો) દર્શાવવા માટે;

નિશાન મૂકીને અને ખાઈઓ ખોદીને, આવા સ્તરો, સીમાઓ અને રેખાને ચિહ્નિત કરવા માટે,

અને, જ્યાં અન્યથા સર્વે પૂર્ણ કરી શકાતો ન હોય તથા લેવલ્સ લેવામાં, સીમાઓ અને રેખા ચિહ્નિત કરવામાં અસમર્થતા હોય, ત્યાં ઉભા પાક, વાડ અથવા ઝાંખરાના કોઈપણ ભાગને કાપી નાખવા અને દૂર સાફ કરવાની માટે:

પરંતુ શરતે કે, કોઈપણ વ્યક્તિ કોઈ રહેણાંક મકાન સાથે સંલગ્ન કોઈ ઈમારતમાં અથવા કોઈ બંધ પ્રાંગણ કે બગીચામાં, (ત્યાંના કબજેદારની સંમતિ વિના) પ્રવેશ કરશે નહીં, જો સુધી તે આવું કરવાની પોતાની મનશા અંગે લેખિતમાં ઓછામાં ઓછા સાત દિવસની પૂર્વ જાણ તેવા કબજેદારને આપેલ ન હોય.

૨૮. જમીન સંપાદન (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૨૩ (અધિનિયમ ૩૮ ઓફ ૧૯૨૩) દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૫એ વાંધાઓની સુનાવણી માટે જોગવાઈ કરે છે. તેવું નિર્ધારિત કરે છે કે અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ કોઈ જાહેર હેતુ માટે અથવા કોઈ કંપની માટે જરૂરી છે અથવા જરૂરી થવાની સંભાવના છે એવી તરીકે જે કોઈ જમીન અંગે જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવ્યું હોય, તેવી કોઈપણ જમીનમાં હિત ધરાવતી કોઈપણ વ્યક્તિ જાહેરનામાના પ્રકાશનની તારીખથી ત્રીસ દિવસની અંદર જમીનના સંપાદન અંગે વાંધો ઉઠાવી શકે છે. આવા વાંધાઓ લેખિતમાં કલેક્ટરને કરી શકાય છે. કલેક્ટરે વાંધો ઉઠાવનારને વ્યક્તિગત રીતે, અથવા તે હેતુ માટે તેના દ્વારા અધિકૃત કરવામાં આવેલ કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા, અથવા વકીલ મારફતે સાંભળવાની તક આપવી જોઈએ અને તમામ વાંધાઓ સાંભળ્યા પછી તથા જરૂરી લાગે તેવી વધુ તપાસ, જો હોય તો, કર્યા પછી, અથવા તો કલમ ૪(૧) હેઠળ જે જમીન અંગે જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ

થયું હોય તે અંગે અહેવાલ, અથવા આવી જમીનના જુદા જુદા ભાગો અંગે જુદા જુદા અહેવાલ, યોગ્ય સરકારને મોકલવા જોઈએ, જેમાં વાંધાઓ અંગે તેની ભલામણો તથા તેની સમક્ષ યોજાયેલી કાર્યવાહીનો રેકોર્ડ, તે સરકારના નિર્ણય માટે, સમાવેશિત હોવા જોઈએ. આ કલમ એ પણ જાહેર કરે છે કે વાંધાઓ અંગે યોગ્ય સરકારનો નિર્ણય 'અંતિમ' રહેશે.

૨૯. કલમ ૬ "જમીન જાહેર હેતુ માટે આવશ્યક છે તેવી જાહેરાત" સાથે સંબંધિત છે. ઉક્ત કલમ મહત્વપૂર્ણ છે અને તેને સંપૂર્ણરૂપે ઉદ્ધૃત કરી શકાય.

૬. જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી હોવાનું જાહેરનામું.–

(૧) આ અધિનિયમના ભાગ ૭ ની જોગવાઈઓને આધિન રહીને, યોગ્ય સરકાર, જો કલમ ૫એ, ઉપ–કલમ (૨) હેઠળ કરવામાં આવેલ અહેવાલ, જો કોઈ હોય, તેના વિચાર કર્યા પછી આ બાબતે સંતુષ્ટ થાય કે કોઈ નિશ્ચિત જમીન જાહેર હેતુ માટે, અથવા કોઈ કંપની માટે, જરૂરી છે, તો તે અંગેની જાહેરાત એવી સરકારના સચિવની સહી હેઠળ અથવા તેના આદેશોની ખાતરી કરવા માટે યોગ્ય રીતે અધિકૃત કરવામાં આવેલા કોઈ અધિકારીની સહી હેઠળ કરવામાં આવશે અને કલમ ૪, ઉપ–કલમ (૧) હેઠળની એ જ સૂચનાથી આવરી લેવાયેલા કોઈપણ જમીનના જુદા જુદા ખંડો અંગે, કલમ ૫–એ, ઉપ–કલમ (૨) હેઠળ એક જ અહેવાલ અથવા જુદા જુદા અહેવાલ કરવામાં આવ્યા હોય કે કરવામાં આવેલ હોય (જ્યાં જ્યાં આવશ્યક હોય) તે બાબતની પરવા કર્યા વિના, સમયાંતરે જુદી જુદી જાહેરાતો કરવામાં આવી શકશે:

પરંતુ શરતે કે ધારા ૪ ની પેટાધારા (૧) હેઠળની જાહેરનામાથી આવરી લેવાયેલ કોઈ વિશિષ્ટ જમીન અંગે કોઈ જાહેરખબર,--

(૧) જમીન સંપાદન (સુધારો અને માન્યતા) અધ્યાદેશ, ૧૯૬૭ ના અમલમાં આવ્યા પછી પરંતુ જમીન સંપાદન (સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૮૪ ના અમલમાં આવ્યા પહેલાં પ્રકાશિત થયેલ હોય, તો તેવી જાહેરાત સૂચનાના પ્રકાશનની તારીખથી ત્રણ વર્ષ પૂર્ણ થયા પછી કરવામાં આવશે; અથવા

(૨) જમીન સંપાદન (સુધારા) અધિનિયમ, ૧૯૮૪ના અમલ પછી પ્રકાશિત કરવામાં આવેલ હોય, તો જાહેરનામું પ્રકાશિત થયાની તારીખથી એક વર્ષ પૂર્ણ થયા બાદ કરવામાં આવશે:

આગળ વધુમાં એવું નિર્ધારિત કરવામાં આવે છે કે આવી કોઈ જાહેરાત કરવામાં આવશે નહીં, સિવાય કે આવી સંપત્તિ માટે આપવામાં આવનાર વળતર કોઈ કંપની દ્વારા, અથવા સંપૂર્ણપણે કે અંશતઃ જાહેર આવકમાંથી અથવા સ્થાનિક સત્તાધિકારીના નિયંત્રણ હેઠળના અથવા તેના દ્વારા સંચાલિત કોઈ ભંડોળમાંથી ચૂકવવાનું હોય.

સ્પષ્ટીકરણ ૧.– પ્રથમ ઉપબંધમાં ઉલ્લેખિત કોઈપણ અવધિઓની ગણતરી કરતી વખતે, ધારા ૪, ઉપધારા (૧) હેઠળ જારી કરાયેલ જાહેરનામુંના અનુસરણમાં લેવાતી કોઈપણ કાર્યવાહી અથવા પ્રક્રમ, અદાલતના હુકમથી સ્થગિત રાખવામાં આવી હોય તે દરમિયાનની અવધિ બાકાત રાખવામાં આવશે.

સમજૂતી ૨.–જ્યાં આવી મિલકત માટે આપવાનું વળતર રાજ્યની માલિકીની અથવા તેના નિયંત્રણ હેઠળની કોઈ નિગમની નાણાંકીય નિધિમાંથી ચૂકવવાનું હોય, ત્યાં એવું વળતર જાહેર આવકોમાંથી ચૂકવાયેલ વળતર ગણાશે.

(૨) દરેક ઘોષણા સત્તાવાર ગેઝેટમાં અને જે સ્થાનિક વિસ્તારમાં જમીન આવેલી હોય તે વિસ્તારમાં પ્રચલિત બે દૈનિક અખબારોમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવશે, જેમાંથી ઓછામાં ઓછું એક પ્રાદેશિક ભાષામાં હશે, અને કલેક્ટર તે જણાવેલ સ્થાનિક વિસ્તારમાં અનુકૂળ સ્થળોએ આવી ઘોષણાના સારનો જાહેર નોટિસ આપવામાં આવે તે સુનિશ્ચિત કરશે (આવા પ્રકાશન અને એવો જાહેર નોટિસ આપવામાં આવ્યાની તારીખોમાંથી છેલ્લી તારીખને, જેનો અહીં પછીથી ઘોષણાના પ્રકાશનની તારીખ તરીકે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે), અને આવી ઘોષણામાં તે જિલ્લો અથવા અન્ય પ્રાદેશિક વિભાગ દર્શાવવામાં આવશે જેમાં જમીન આવેલી છે, જે હેતુ માટે તેની જરૂર છે તે હેતુ, તેનો અંદાજિત વિસ્તાર, અને જ્યાં જમીનનો નકશો બનાવવામાં આવ્યો હોય ત્યાં એવો નકશો જ્યાં નિરીક્ષણ માટે જોઈ શકાય તે સ્થળ દર્શાવવામાં આવશે.

(૩) ઉક્ત જાહેરખબર એ બાબતનો નિર્ણાયક પુરાવો ગણાશે કે જમીન જાહેર હેતુ માટે અથવા પ્રસંગોપાત કોઈ કંપની માટે જરૂરી છે; અને, આવી જાહેરખબર કર્યા પછી, યોગ્ય સરકાર અહીં આગળ દર્શાવેલ રીતથી તે જમીન હસ્તગત કરી શકે છે. (ભારપૂર્વક દર્શાવેલ)

૩૦. એકવાર ધારા ૬ હેઠળ ઘોષણા કરવામાં આવી જાય, ત્યારબાદ તે જમીન જાહેર હેતુ માટે આવશ્યક છે તે બાબતનો નિશ્ચિત પુરાવો ગણાશે.

૩૧. કલમ ૯ મુજબ કલેક્ટરે હિતધારક વ્યક્તિને એવી નોટિસ આપવાની રહે છે કે સરકાર જમીનનો કબજો લેવાનો ઈરાદો ધરાવે છે, અને આવી જમીનમાં રહેલ તમામ હિતો માટે વળતર અંગેના દાવાઓ તેની સમક્ષ કરી શકાય છે. તે નોટિસમાં ઉલ્લેખ કરવા યોગ્ય વિગતોનું પણ તેમાં નિર્દેશન કરવામાં આવ્યું છે.

૩૨. કલમ ૧૧ કલેક્ટરને હુકમ આપે છે કે તે નોટિસ અનુસાર કોઈ રસ ધરાવતી વ્યક્તિએ, જો કોઈ, દાખલ કરેલી આપત્તિઓ અંગે તેમજ કલમ ૪(૧) હેઠળની જાહેરનામું પ્રસિદ્ધ થયેલી તારીખે જમીનની કિંમત અંગે તપાસ હાથ ધરે અને વળતરનિર્ધારણ કરે. કલમ ૧૧એ તે અવધિ નક્કી કરે છે જેના અંદર કલેક્ટરે આવું વળતરનિર્ધારણ કરવાનું રહે છે. કલમ ૧૨ જાહેરાત કરે છે કે અધિનિયમની જોગવાઈઓને આધીન રહી કલેક્ટરનું વળતરનિર્ધારણ અંતિમ રહેશે. કલમ ૧૬ કલેક્ટરને સત્તા આપે છે કે તે કલમ ૧૧ હેઠળ વળતરનિર્ધારણ કર્યા બાદ જમીનનો કબજો લે, અને ત્યારબાદ તે જમીન તમામ બોજાઓથી મુક્ત રીતે સંપૂર્ણપણે સરકારમાં નિહિત થશે. કલમ ૧૭ તાત્કાલિકતાના કેસો સાથે સંબંધિત છે.

૩૩. ભાગ ૩ (કલમો ૧૮ થી ૨૮એ) અદાલતને સંદર્ભ અને અનુસરવાની પ્રક્રિયા અંગે જોગવાઈ કરે છે. ભાગ ૪ (કલમો ૨૯ થી ૩૦) વળતરના વહેંચાણ સાથે સંબંધિત છે. ભાગ ૫ (કલમો ૩૧ થી ૩૪) વળતરનાં ચુકવણાં સાથે

સંબંધિત છે. ભાગ ૬ (કલમો ૩૫ થી ૩૭) જમીનના અસ્થાયી કબજાને અનુમતિ આપે છે.

૩૪. ભાગ ૭ (કલમો ૩૮ થી ૪૪બી) કંપનીઓ માટે જમીનના સંપાદન સંબંધિત અન્ય એક મહત્વપૂર્ણ ભાગ છે. કલમ ૩૯ આવા સંપાદન માટે યોગ્ય સરકારની પૂર્વ સંમતિ તથા કરારના અમલ અંગે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૪૦ જાહેર કરે છે કે, યોગ્ય સરકાર કલમ ૫અ(૨) હેઠળ કલેક્ટરના અહેવાલના આધારે, અથવા કલમ ૪૦માં નિર્ધારિત રીત મુજબ હાથ ધરવામાં આવેલી તપાસના આધારે, સંપાદનના હેતુ અંગે સંતોષ પામે નહીં ત્યાં સુધી આવી કોઈ સંમતિ આપી શકાતી નથી. કલમ ૪૧ તેમાં નિર્દિષ્ટ મુદ્દાઓ બાબતે કંપની અને યોગ્ય સરકાર વચ્ચેના કરાર માટે જોગવાઈ કરે છે. કલમ ૪૨ સત્તાવાર રાજપત્રમાં કરારના પ્રકાશનની આવશ્યકતા રાખે છે. કલમ ૪૪અ ભાગ ૭ હેઠળ જેના માટે કોઈ જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હોય તેવી કંપની પર, યોગ્ય સરકારની પૂર્વ મંજૂરી વિના, તે જમીન અથવા તેનો કોઈ ભાગ વેચાણ, ગીરો, ભાડાપટ્ટો, દાન અથવા અન્ય રીતે હસ્તાંતર કરવા બાબતે પ્રતિબંધ મૂકે છે. કલમ ૪૪બી પણ તે જ રીતે ખાનગી કંપનીઓ માટે કલમ ૪૦માં નિર્દિષ્ટ હેતુઓ સિવાય ભાગ ૭ હેઠળ જમીનના સંપાદનને પ્રતિબંધિત કરે છે.

૩૫. ભાગ ૮ (કલમો ૪૫ થી ૫૫) વિવિધ બાબતો સાથે સંબંધિત છે.

સંપાદનનો સર્વોચ્ચ અધિકાર

૩૬. ‘ઈમિનેન્ટ ડોમેન’ ને એવો અધિકાર અથવા સત્તા તરીકે વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય કે જેમાં સર્વભૌમ રાજ્ય માલિકની સંમતિ વિના અને ન્યાયસંગત વળતર ચૂકવીને જાહેર હિતાર્થે ખાનગી સંપત્તિ ગ્રહણ કરી શકે છે. તેનો અર્થ એટલો જ છે કે તે એક સ્વભાવસિદ્ધ રાજકીય અધિકાર છે, જે સમગ્ર સમાજની મહાન આવશ્યકતાઓ અને સર્વસામાન્ય હિત માટે સમુદાયના વ્યક્તિગત સભ્યોની સંપત્તિને ઉપયોજિત કરવાની સામાન્ય જરૂરિયાત અને હિત પર આધારિત છે. તેમાં તે તમામ પરિસ્થિતિઓનો સમાવેશ થાય છે જેમાં રાજ્યની સત્તા હેઠળ અને જાહેર હિત માટે, કોઈ વ્યક્તિની સંપત્તિ તેની સંમતિ વિના કોઈ વિશિષ્ટ ઉપયોગ માટે લેવામાં આવે છે, પછી ભલે તે રાજ્ય પોતે, જાહેર અથવા ખાનગી નિગમ, અથવા જાહેર કલ્યાણ માટે કોઈ ખાનગી નાગરિક દ્વારા હોય [અમેરિકન જ્યુરિસપ્રુડન્સ, ૨મું, ખંડ ૨૬, પૃષ્ઠ ૬૩૮–૩૯, પરિછેદ ૧; કોર્પસ જ્યુરિસ સેકન્ડમ, ખંડ ૨૯, પૃષ્ઠ ૭૭૬, પરિછેદ ૧; વર્ડ્સ એન્ડ ફ્રેઝિસ, પરમનેન્ટ એડિશન, ખંડ ૧૪, પૃષ્ઠ ૪૬૮–૭૦].

૩૭. આ રીતે, 'એમિનેન્ટ ડોમેન' એ કોઈ શાસકીય સત્તાધિકારીની અંતર્નિહિત સત્તા છે, જેના દ્વારા ખાનગી માલિકીની મિલકત, ખાસ કરીને જમીન, કબજે કરીને તેને જાહેર ઉપયોગમાં રૂપાંતરિત કરી શકાય છે, શરતે કે તેવા કબજાને બદલ યોગ્ય વળતર ચૂકવવામાં આવે [જુઓ પી. રામનાથ અૈયરનું એડવાન્સ્ડ લો લેક્સિકોન, ખંડ ૨, પાનું ૧૫૭૫].

૩૮. 'એમિનન્ટ ડોમેન' શબ્દપ્રયોગનો ઉદ્‌ભવ સત્તરમી સદીના વિધિશાસ્ત્રી ગ્રોટિયસ દ્વારા થયો હોવાનું કહેવામાં આવે છે. તેમનું માનવું હતું કે સામાજિક એકમના હિતાર્થે રાજ્યને સંપત્તિ કબજે કરવાની અથવા તેનો વિનાશ કરવાની સત્તા પ્રાપ્ત છે, પરંતુ તેમનું એ પણ માનવું હતું કે જ્યારે રાજ્ય આવી રીતે કાર્ય કરે ત્યારે તેને નુકસાનગ્રસ્ત સંપત્તિના માલિકને તેના નુકસાન માટે વળતર ચૂકવવાની ફરજ રહે છે.

૩૯. તેમના સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ 'ડે જ્યુરે, બેલ્લી એટ પેસિસ' માં, વિદ્વાન લેખકે ઘોષણા કરી હતી;

"પ્રજાજનની મિલકત રાજ્યના સર્વોચ્ચ અધિકારક્ષેત્ર હેઠળ આવે છે, જેથી રાજ્ય અથવા તેના વતી કાર્ય કરનાર વ્યક્તિ એવી મિલકતનો ઉપયોગ કરી શકે, તેનું હસ્તાંતરણ કરી શકે અને જરૂર પડે તો તેનો નાશ પણ કરી શકે; માત્ર અતિઆવશ્યકતાના પ્રસંગે જ નહીં, જેમાં ખાનગી વ્યક્તિને પણ અન્યની મિલકત ઉપર હક હોય છે, પરંતુ જાહેર ઉપયોગિતાના હેતુઓ માટે પણ, અને આવા હેતુઓ માટે એવું માનવું જ પડે કે જેઓએ નાગરિક સમાજની સ્થાપના કરી હતી તેમનો એવો આશય હતો કે ખાનગી હિતોએ પછાત રહેવું જોઈએ".

૪૦. બ્લેકસ્ટોન પણ એમ માનતા હતા કે રાજ્ય પાસે જમીનમાલિકોની ખાનગી મિલકત કબજે કરવાની કોઈ સામાન્ય સત્તા નથી, સિવાય કે યોગ્ય કિંમતની ચુકવણી કરવામાં આવે. રાજ્ય અથવા સર્વભૌમને પોતાની મિલકત અંગેનો અધિકાર પૂર્ણ છે, જ્યારે પ્રજા અથવા નાગરિકને પોતાની મિલકત અંગેનો

અધિકાર માત્ર સર્વોપરી છે. નાગરિક પોતાની મિલકત હંમેશા આ શરતે ધરાવે છે કે સર્વભૌમને જાહેર હેતુ માટે તે કબજે કરવાનો અધિકાર છે. પ્રભુત્વાધિકારની સત્તા માત્ર એક અંત સુધી પહોંચવાનું સાધન છે; એટલે કે, વિશાળ જાહેર હિત.

૪૧. પ્રભુસત્તાધિકારી સંપત્તિ-સંપાદનની સત્તાનું અસ્તિત્વ કોઈ વિશિષ્ટ પ્રદાન પર નિર્ભર નથી. તે સ્વભાવતઃ અવલંબિત છે અને બંધારણમાં અથવા કોઈ કાયદામાં તેની કોઈ માન્યતા હોય કે ન હોય, દરેક સર્વભૌમ રાજ્યમાં અસ્તિત્વ ધરાવે છે. તે આવશ્યકતાના કાયદા પર આધારિત છે. આ સત્તા અપરિહાર્ય છે. જ્યારે જાહેર આવશ્યકતા તેની માંગ કરે ત્યારે આ સત્તાનો ઉપયોગ ન કરવો તેવી રીતે કોઈ વિધાનમંડળ પોતાને અથવા તેના ઉત્તરાધિકારીઓને બાંધછોડમાં મૂકી શકતું નથી. તેમજ કરાર અથવા સંવિદા દ્વારા પણ આ સત્તાને સંકુચિત કે મર્યાદિત કરી શકાય નહીં.

૪૨. નિકોલ્સે તેમના પ્રસિદ્ધ ગ્રંથ 'એમિનેન્ટ ડોમેન' માં તેની (એમિનેન્ટ ડોમેનની) વ્યાખ્યા આ રીતે કરી છે કે "માલિકની સંમતિ વિના જાહેર ઉપયોગ માટે સંપત્તિ ગ્રહણ કરવાની સર્વભૌમ સત્તાની શક્તિ".

૪૩. અન્ય એક બંધારણીય નિષ્ણાત (કૂલી) તેમના 'કોન્સ્ટિટ્યૂશનલ લિમિટેશન્સ' વિષયક ગ્રંથમાં આ પ્રમાણે જણાવે છે;

વધુ સચોટ રીતે કહીએ તો, દરેક સાર્વભૌમ સત્તામાં એવી યોગ્ય સત્તા રહેલી જ હોવી જોઈએ કે જે તેના નાગરિકોને સામૂહિક રીતે સંબંધિત જાહેર સ્વરૂપના હકોનું

નિયંત્રણ અને વિનિયમાન કરી શકે અને જાહેર સુરક્ષા, સુવિધા અથવા આવશ્યકતા જે રીતે માંગ કરે તે પ્રમાણે જાહેર હિત માટે વ્યક્તિગત મિલકતને સ્વાધીન કરી શકે તથા તેનું નિયંત્રણ કરી શકે.

૪૪. વિલિસે પોતાના સુપ્રસિદ્ધ ગ્રંથ 'કોન્સ્ટિટ્યુશનલ લો' માં પ્રભુસત્તાત્મક અધિક્રહણની સત્તાના ઉપયોગ અંગે બે દ્દષ્ટિકોણોની ચર્ચા કરી છે. જૂનો અને વધુ કડક દ્દષ્ટિકોણ એવો હતો કે જ્યાં સુધી સંપત્તિ સામાન્ય જનતા કે તેના કોઈ નોંધપાત્ર વર્ગના ઉપયોગ માટે સમર્પિત કરવામાં આવી ન હોય, ત્યાં સુધી તેને જાહેર ઉપયોગ અથવા જાહેર હેતુ માટે ગણવામાં આવતી નહોતી. પરંતુ આધુનિક અને વધુ ઉદાર દ્દષ્ટિકોણ એવો છે કે જાહેર ઉપયોગ માટે સંપત્તિનું જાહેર માલિકીમાં હસ્તાંતરણ થવું અથવા જાહેર ઉપયોગ માટે આપવી એ આવશ્યક શરત નથી અને યોજનામાંથી જનતાને લાભ પ્રાપ્ત થાય એટલું પૂરતું છે.

૪૫. ફોલબ્રુક ઈરિગેશન ડિસ્ટ્રિક્ટ વિ. બ્રેડલી, ૧૮૯૬ ૧૬૪ યુ.એસ. ૧૧૨ : ૪૧ લૉએડ. ૩૬૯ માં, કેલિફોર્નિયાના એક અધિનિયમમાં એવી જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે જ્યારે કોઈ નિશ્ચિત વિસ્તારમાં આવેલા ૫૦ જમીનમાલિકો અથવા તેમનો બહુમત જળમાર્ગના નિર્માણ માટે તેની જરૂરિયાત દર્શાવે, ત્યારે જમીનોનું સંપાદન કરવામાં આવે; આ વિધાનનો હેતુ સુકી જમીનોને સિંચાઈયુક્ત ખેતી હેઠળ લાવવાનો હતો. આ અધિનિયમની માન્યતા આ આધાર પર પડકારવામાં આવી હતી કે આ પ્રકારનું સંપાદન માત્ર તે ચોક્કસ જમીનમાલિકોને જ લાભ આપશે, જેઓ આ નહેરમાંથી પાણી લઈ શકે, અને

સામાન્ય જનતાને, તે રીતે, આ બાબતમાં કોઈ પ્રત્યક્ષ હિત ન હતું, અને પરિણામે તેમાં કોઈ જાહેર ઉપયોગ ન હતો. જો સંકુચિત દૃષ્ટિકોણ સ્વીકારવાનો હોય તો આ દલીલ યોગ્ય હતી, પરંતુ ઉદાર દૃષ્ટિકોણ અપનાવવાનો હોય તો તે સુસ્થાપિત ગણાતી નહોતી.

૪૬. આ દલીલ નામંજૂર કરતાં, અદાલતે અવલોકન કર્યું;

અન્યથા મૂલ્યહીન એવા આ વિશાળ જમીનખંડોને સિંચાઈ આપી અને તેથી તેમને સંભવિત ખેતી હેઠળ લાવવું, જાહેર હેતુ તથા જાહેર હિતનો વિષય જણાય છે, જે માત્ર જમીનમાલિકો સુધી, અથવા રાજ્યના કોઈ એક વર્ગ સુધી પણ મર્યાદિત નથી. પાણીનો ઉપયોગ જમીનમાલિક સુધી મર્યાદિત છે તે હકીકત, તેથી, આ વિધાન સામે જીવલેણ આક્ષેપ બની શકતી નથી. કોઈ સુધારાને જાહેર ઉપયોગ ગણાવવા માટે આવશ્યક નથી કે સમગ્ર સમાજ, અથવા તેના કોઈ નોંધપાત્ર હિસ્સાએ પણ, તેનો સીધો ઉપભોગ કરવો અથવા તેમાં ભાગ લેવો જોઈએ..... ઉપયોગ જાહેર ગણાય તે માટે આવશ્યક નથી કે જિલ્લામાં રહેનારા દરેક નિવાસીને પાણીના ઉપયોગનો અધિકાર હોવો જોઈએ." (ભારારોપણ આપવામાં આવ્યું છે)

૪૭. ઉપરોક્ત કાનૂની નિવેદનનું અનુવર્તી કેસોમાં પુનરોચ્ચાર કરવામાં આવ્યો હતો. રિન્ડ્જ કો. વિ. લોસ એન્જલ્સ કાઉન્ટી, ૧૯૨૩ ૨૬૨ યુએસ ૭૦૦ : ૬૭ લૉએડ ૧૧૮૬ માં, અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું કે "કોઈ ઉપયોગને જાહેર

ઉપયોગ ઠરાવવા માટે એ આવશ્યક નથી કે સમગ્ર સમુદાય અથવા તેના મોટા ભાગે તે સુધારાનો સીધો લાભ લેવો જોઈએ અથવા તેમાં ભાગ લેવો જોઈએ."

૪૮. ન્યૂ યોર્ક સિટી હાઉસિંગ ઓથોરિટી વિ. મુલર, ૨૭૦ એનવાયપી ૩૩૩ : ૧૦૫ એએલઆર ૯૦૫ માં, ઝૂંપડપટ્ટીઓ દૂર કરવા અને ઓછી આવક ધરાવતા વ્યક્તિઓને રહેઠાણની સુવિધા પૂરી પાડવા માટેની સરકારી યોજનાના અનુસંધાને કેટલીક જમીનો સંપાદિત કરવામાં આવી હતી. ઉપયોગ ખાનગી હતો અને જાહેર નહોતો, તે આધાર પર આ સંપાદનની વૈધતા પર પ્રશ્ન ઉઠાવવામાં આવ્યો હતો. જોકે, અદાલતે તે દલીલ ફગાવી દીધી અને આ પ્રમાણે જણાવ્યું;

"ઘણા વર્ષોથી અને અસંખ્ય મામલાઓમાં અદાલતોએ જાહેર ઉપયોગની સંકલ્પનાને સર્વગ્રાહી રીતે વ્યાખ્યાયિત કરવાનો વ્યર્થ પ્રયત્ન કર્યો છે; અને એવું શક્ય હોય તો પણ સર્વત્ર લાગુ પડે તેવી કસોટી ઘડવી, અનિવાર્ય રીતે બદલાતી દુનિયામાં, નિષ્ફળ ન હોય તો પણ અવિવેકપૂર્ણ ગણાય"..... અને આ હેતુઓ જનતાના હિત માટે હતા એવું ઠરાવીને અદાલતે આગળ નોંધ્યું કે "એવું પણ કહેવામાં આવે છે કે કારણ કે આ કબજો એવા નીચી આવક ધરાવતા વ્યક્તિઓ તરીકે નિર્ધારિત વર્ગને ભાડે આપવા માટેના રહેણાંક મકાનો ઉપલબ્ધ કરાવવા માટે છે, અથવા મર્યાદિત ડિવિડન્ડ ધરાવતા નિગમોને ભાડાપટ્ટે આપવા કે વેચવા માટે છે, તેથી આ ઉપયોગ ખાનગી છે અને જાહેર નથી. આ આક્ષેપ કાયદેસરની જોગવાઈના મુખ્ય હેતુને અવગણે છે. પ્રસ્તાવિત માળખું, સુવિધા અથવા સેવાનો દરેક અને કોઈપણ વ્યક્તિ દ્વારા ઉપયોગ થવો, જાહેર ઉપયોગ

માટેની સર્વત્ર સ્વીકારાતી કસોટીઓમાંથી એક એવી કસોટી છે જે હવે ત્યજી દેવામાં આવી છે." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૪૯. મુરે વિ. લા ગાર્ડિયા, ૨૯૧ એનવાય ૩૨૦ માં, કેટલીક જમીનો હસ્તગત કરવા માટે એક ટાઉન કોર્પોરેશનની રચના કરવામાં આવી હતી. તેને મેટ્રોપોલિટન ઈન્સ્યોરન્સ કંપની દ્વારા નાણાંકીય સહાય આપવામાં આવી હતી, જે કંપની કોર્પોરેશનના તમામ શેરો ધરાવતી હતી. જમીનના માલિકોએ એવો દાવો કર્યો હતો કે આ યોજના માત્ર થોડાક વ્યક્તિઓ અને ઈન્સ્યોરન્સ કંપની, જે એક ખાનગી કોર્પોરેશન હતી, તેના હિત માટે હતી અને આ યોજનામાં કોઈ જાહેર ઉપયોગ નહોતો. જોકે, અદાલતે આ દલીલ નામંજૂર કરી હતી.

૫૦. પ્રોજેક્ટમાં કોઈ જાહેર ઉપયોગ નહોતો, કારણ કે વીમા કંપનીને લાભ થયો હતો, એવી દલીલનો વિચાર કરતાં, અદાલતે અવલોકન કર્યું:

"અથવા, અમે આ સંબંધિત દલીલમાં પણ કોઈ સારત્વ શોધી શકતા નથી કે હાલના કેસમાં બંધારણવિરુદ્ધતા એ હકીકતમાંથી ઊભી થાય છે કે કાયદો શહેરને "એમિનેન્ટ ડોમેઇન" ની સત્તાનો ઉપયોગ કરીને એવો પ્રોજેક્ટ પૂર્ણ કરવાની પરવાનગી આપે છે, જેમાંથી ખાનગી નિગમ 'મેટ્રોપોલિટન' ને અંતે નફો પ્રાપ્ત થઈ શકે. જો પ્રોજેક્ટ પૂર્ણ થયા બાદ જાહેર હિતમાં વધારો થાય, તો ખાનગી હિતોને લાભ થઈ શકે છે તે વાતનો કોઈ ફરક પડતો નથી." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૫૧. સેમ્યુઅલ બર્મન વિ. એન્ડ્રયુ પાર્કર, ૧૯૫૪ ૩૪૮ યુએસ ૨૬ : ૯૯ એલ એડ ૨૭ : ૭૫ એસ સીટી ૯૮ માં, માલિકોએ જિલ્લા ઓફ કોલંબિયા પુનર્વિકાસ અધિનિયમ, ૧૯૪૫ હેઠળ તેમની મિલ્કતના સંપાદન અંગે કાર્યવાહી શરૂ કરી હતી. યોજનાઓ મંજૂર કરવામાં આવી હતી અને આયોજન આયોગે તેમના અમલ માટે તે એજન્સીને પ્રમાણિત કરી હતી. એજન્સીએ તે વિસ્તારના પુનર્વિકાસની કાર્યવાહી હાથ ધરી હતી. જમીનમાલિકોની તરફથી એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ યોજના જાહેર યોજના નહોતી અને તેમની મિલ્કતનું સંપાદન કરી શકાય તેમ નહોતું.

૫૨. આ દલીલનો અસ્વીકાર કરતાં, અદાલતે અવલોકન કર્યું કે કોઈ ચોક્કસ આવાસ યોજના ઇચ્છનીય છે કે નથી તે નક્કી કરવા માટે તે બેસતી નથી. જાહેર કલ્યાણની સંકલ્પના વ્યાપક અને સર્વસમાવેશક છે. તે જે મૂલ્યોનું પ્રતિનિધિત્વ કરે છે તે આધ્યાત્મિક તેમજ ભૌતિક, સૌંદર્યલક્ષી તેમજ આર્થિક છે. સમુદાય સુંદર હોવો જોઈએ તેમજ સ્વસ્થ, વિસ્તૃત હોવો જોઈએ તેમજ સ્વચ્છ, સુસંગત હોવો જોઈએ તેમજ સાવચેતીપૂર્વક દેખરેખ હેઠળ હોવો જોઈએ, એમ નક્કી કરવાની સત્તા વિધાનમંડળની સીમામાં આવે છે. અદાલતના મત મુજબ, કોંગ્રેસ અને તેની અધિકૃત સંસ્થાઓએ વિવિધ પ્રકારના મૂલ્યોને ધ્યાનમાં લઈ નિર્ધારણો કર્યા છે અને તેમનું પુનર્મૂલવવું અદાલતનું કાર્ય નહોતું. "જો ડિસ્ટ્રિક્ટ ઑફ કોલંબિયાનો શાસન કરનારાઓ નક્કી કરે કે રાષ્ટ્રની રાજધાની

સ્વચ્છતાયુક્ત હોવા ઉપરાંત સુંદર પણ હોવી જોઈએ, તો તેમાં પાંચમા સુધારામાં એવું કંઈ નથી જે માર્ગમાં અવરોધરૂપ બને." (ભારપૂર્વક દર્શાવેલ)

૫૩. એક વ્યાપારીના હિતાર્થે બીજા એક વ્યાપારીએ આ યોજના હાથ ધરી હતી એવી દલીલ સાથે વ્યવહાર કરતાં, અદાલતે અવલોકન કર્યું;

"જાહેર હેતુ સરકારના કોઈ વિભાગ મારફતે કરતાં ખાનગી ઉદ્યોગના કોઈ એજન્સી મારફતે સમાન રીતે અથવા વધુ સારી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે છે — અથવા કોંગ્રેસ એવું નિષ્કર્ષ કાઢી શકે. સમુદાય પુનર્વિકાસ યોજનાઓના જાહેર હેતુઓને પ્રોત્સાહિત કરવાનો એકમાત્ર માર્ગ જાહેર માલિકી જ છે, એવું અમે કહી શકતા નથી. અમે જે કહ્યું છે તે આ વિસ્તારના કેટલાક મિલકતધારકોને સર્વાંગી યોજનાની સુસંગતતામાં પુનર્વિકાસ માટે તેમની મિલકતો ફરી ખરીદવાની પરવાનગી આપવામાં આવી શકે છે, તે હકીકત સંબંધિત કોઈપણ દલીલનો પણ નિકાલ કરે છે. તે પણ એક કાયદેસર ઉપાય છે, જેને કોંગ્રેસ અને તેની એજન્સીઓ, જો તેઓ પસંદ કરે, તો અપનાવી શકે છે". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૫૪. હવાઈ હાઉસિંગ ઓથોરિટી વિ. મિડકિફ, ૪૬૭ યુએસ ૨૨૯ : ૮૧ એલ એડ ૨ડી ૧૮૬ : ૧૦૪ એસ સીટી ૨૩૨૧ માં, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે, નિશ્ચિતપણે, જ્યારે પ્રભુસત્તામૂલક સંપાદન સત્તાને પોલીસ સત્તા સમકક્ષ માનવામાં આવે છે, ત્યારે કઈ બાબત જાહેર ઉપયોગ ગણાય તે અંગે વિધાનમંડળના નિણર્યની સમીક્ષા કરવામાં અદાલતોની એક ભૂમિકા છે. પરંતુ

બર્મન પ્રકરણમાં અદાલતે સ્પષ્ટ કર્યું હતું કે તે "અત્યંત સંકુચિત" છે. અદાલતે ભારપૂર્વક જણાવ્યું હતું કે આ ન્યાયિક સંયમથી કોઈપણ વિમુખતા થવાથી અદાલતો કઈ બાબત શાસકીય કાર્ય છે અને કઈ નથી તે અંગે પોતે નિર્ણય લેવા લાગશે અને તે પ્રશ્ન અંગેના પોતાના મતના આધારે કાયદાને અમાન્ય ઠરાવશે. અને અદાલત, કઈ બાબત જાહેર ઉપયોગ બને છે તે અંગે, વિધાનમંડળના નિર્ણયના સ્થાને પોતાનો નિર્ણય મૂકશે નહીં, "જો સુધી એવો ઉપયોગ યુક્તિસંગત આધાર વિના સ્પષ્ટપણે જણાતો ન હોય."

૫૫. તાજેતરમાં, સુઝેટ કેલો વિ. સિટી ઑફ ન્યૂ લંડન, ૨૦૦૫ ૫૪૫ યુએસ ૪૬૯ : ૧૨૫ એસસીટી ૨૬૫૫ : ૧૬૨ એલઇડી ૪૩૯ માં, જમીન માલિકોએ અગ્રાધિકાર સત્તાના શહેર દ્વારા કરવામાં આવેલા ઉપયોગને આ આધાર પર પડકાર્યો હતો કે તે જાહેર ઉપયોગ માટે નહોતો. ચર્ચાસ્પદ યોજના ન્યૂ લંડન શહેરના આર્થિક પુનર્જીવન માટેની એક સામુદાયિક યોજના હતી, જેના માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હતી.

૫૬. સામાવાળાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂઆત કરી હતી કે કેલો પ્રકરણના તથ્યો હાલના પ્રકરણના તથ્યો જેવા જ હતા. તે માટે વકીલે સંકલિત વિકાસ યોજના પર આધાર રાખ્યો. યોજનાની ચર્ચા કરતાં અદાલતે જણાવ્યું;

ફોર્ટ ટ્રમ્બુલ વિસ્તાર એક એવા દ્વીપકલ્પ પર આવેલો છે, જે થેમ્સ નદીમાં આગળ નીકળે છે. આ વિસ્તારમાં અંદાજે ૧૧૫ ખાનગી માલિકીની મિલ્કતોનો સમાવેશ થાય છે, તેમજ અગાઉ નૌકાદળની સુવિધા દ્વારા કબજે રાખવામાં

આવેલ ૩૨ એકર જમીનનો પણ સમાવેશ થાય છે (તે ૩૨ એકરમાંથી હાલ ૧૮ એકર પર ટ્રમ્બુલ સ્ટેટ પાર્ક આવેલો છે). પાર્સલ ૧ ને જળકિનારા પરના પરિષદ હોટેલ માટે નિર્ધારિત કરવામાં આવ્યો છે, જે એક 'સ્મોલ અર્બન વિલેજ" ના કેન્દ્રસ્થાને રહેશે, જેમાં રેસ્ટોરાં અને ખરીદીની સુવિધાઓનો સમાવેશ થશે. આ પાર્સલમાં મનોરંજનાત્મક તેમજ વેપારી ઉપયોગો માટે મરીનાઓ પણ રહેશે. અહીંથી એક પાદચારી "રિવરવોક" શરૂ થશે અને કિનારાના માર્ગે આગળ વધીને વિકાસના જળકિનારાના વિસ્તારોને પરસ્પર જોડશે. પાર્સલ ૨ અંદાજે ૮૦ નવી રહેણાંક એકમોના સ્થળ તરીકે રહેશે, જે શહેરી પડોશ તરીકે ગોઠવાયેલ હશે અને જાહેર માર્ગ દ્વારા વિકાસના બાકીના ભાગ સાથે, જેમાં સ્ટેટ પાર્કનો સમાવેશ થાય છે, જોડાયેલ હશે. આ પાર્સલમાં નવા યુ.એસ. કોસ્ટ ગાર્ડ મ્યુઝિયમ માટે અનામત રાખેલ જગ્યા પણ સામેલ છે. પાર્સલ ૩, જે ફાઈઝર સુવિધાના તાત્કાલિક ઉત્તર તરફ આવેલો છે, તેમાં ઓછામાં ઓછા ૯૦,૦૦૦ ચોરસ ફૂટ સંશોધન અને વિકાસ કાર્યાલય જગ્યા રહેશે. પાર્સલ ૪એ ૨.૪ એકરનું સ્થળ છે, જેનો ઉપયોગ તો મુલાકાતીઓ માટે પાર્કિંગ અથવા ચીલ્ળા વેપાર સેવાઓ ઉપલબ્ધ કરાવીને જોડાયેલા સ્ટેટ પાર્કને આધાર આપવા માટે, અથવા નજીકના મરીનાને આધાર આપવા માટે કરવામાં આવશે. પાર્સલ ૪બીમાં નવસર્જિત મરીનાનો સમાવેશ થશે, તેમજ રિવરવોકનો અંતિમ તબક્કો પણ તેમાં હશે. પાર્સલ ૫, ૬ અને ૭ કાર્યાલય અને ચીલ્ળા વેપાર જગ્યા, પાર્કિંગ, અને જળાધારિત વેપારી ઉપયોગો માટે જમીન પૂરી પાડશે.

૫૭. અદાલતે વધુમાં જણાવ્યું હતું;

"બે પરસ્પર વિપરીત પ્રસ્તાવો સંપૂર્ણપણે સ્પષ્ટ છે. એક તરફ, લાંબા સમયથી એવું સ્વીકારવામાં આવ્યું છે કે, ભલે એ ને યથોચિત વળતર ચૂકવવામાં આવ્યું હોય, તોય સત્તાધારી સત્તા માત્ર બીજા ખાનગી પક્ષ બી ને હસ્તાંતરણ કરવાનો એકમાત્ર હેતુ રાખીને એ ની મિલ્કત કબજે કરી શકતી નથી. બીજી તરફ, એટલું જ સ્પષ્ટ છે કે, જો કબજાનો હેતુ ભવિષ્યમાં 'જનતાના ઉપયોગ માટે' હોય, તો રાજ્ય એક ખાનગી પક્ષ પાસેથી બીજા ખાનગી પક્ષને મિલ્કત હસ્તાંતરિત કરી શકે છે; સામાન્ય વાહક તરીકેની ફરજો ધરાવતી રેલવે માટે જમીનના સંપાદન તેનું પરિચિત ઉદાહરણ છે".

૫૮. અદાલતે અરજદારોની આ દલીલ નોંધેલી કે 'આર્થિક વિકાસ માટે રાજ્યસત્તાના અવલંબનનો ઉપયોગ કરવાથી જાહેર અને ખાનગી હેતુસર કરવામાં આવતા સંપાદનો વચ્ચેની સીમારેખા અગ્રાહ્ય રીતે ધૂંધળી બની જાય છે'. તેણે એ પણ સ્વીકાર્યું કે સહજ રીતે, સરકાર દ્વારા જાહેર હેતુનો અનુસરો કરવામાં આવે ત્યારે તેનાથી વ્યક્તિગત ખાનગી પક્ષોને લાભ થઈ શકે છે. પરંતુ નીચે મુજબ કહી આ દલીલને નકારી કાઢી--

જ્યારે વિધાનમંડળનો હેતુ વૈધ હોય અને તેના ઉપાયો તર્કવિરુદ્ધ ન હોય, ત્યારે અન્ય પ્રકારના સામાજિક-આર્થિક વિધાનની યોગ્યતા વિષેના પ્રયોગાધારિત વિવાદો ફેડરલ અદાલતોમાં ચલાવવા યોગ્ય નથી, એવું આપણા નિર્ણયોમાં સ્પષ્ટ કરવામાં આવ્યું છે.

૫૯. અદાલતે પુનરોચ્ચાર કર્યો હતું; "જાહેર હિતનો હેતુ ખાનગી ઉદ્યોગની કોઈ એજન્સી દ્વારા સરકારના વિભાગ કરતાં સમાન રીતે અથવા વધુ સારી રીતે સિદ્ધ થઈ શકે છે – અથવા કોંગ્રેસ એવો નિષ્કર્ષ કાઢી શકે. અમે એમ કહી શકતા નથી કે સમુદાયના પુનર્વિકાસ યોજનાઓના જાહેર હેતુઓને પ્રોત્સાહિત કરવાની જાહેર માલિકી જ એકમાત્ર પદ્ધતિ છે". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૬૦. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતો ભારતમાં પણ સ્વીકારવામાં આવ્યા છે અને લાગુ પાડવામાં આવ્યા છે. બંધારણ અમલમાં આવ્યા પછી તરત જ, આ અદાલતને પ્રખ્યાત કેસ ચરણજિત લાલ ચૌધરી વિ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા અને અન્ય, ૧૯૫૦ ૧ એસ.સી.આર. ૮૬૯ માં પ્રભુસત્તાત્મક સ્વાધીનગ્રહણની સત્તાનો વિચાર કરવાનો અવસર મળ્યો હતો.

૬૧. અમેરિકન કાનૂની પ્રણાલીમાં પ્રતિષ્ઠિત અધિકારસત્તાના સિદ્ધાંતનો ઉલ્લેખ કરતાં, મુખર્જિયા, ન્યાયાધીશે (તત્કાલીન લોર્ડશીપ તરીકે) જણાવ્યું હતું;

જાહેર ઉપયોગ માટે વ્યક્તિગત નાગરિકોની માલિકીની ખાનગી મિલકત લેવાનો અને તેને પોતાના કબજામાં લેવાનો અધિકાર દરેક સાર્વભૌમ સત્તામાં સ્વભાવતઃ નિવેશિત હોય છે. અમેરિકન કાનૂનમાં જેને 'એમિનેન્ટ ડોમેન' તરીકે વર્ણવવામાં આવે છે તે અધિકાર, કરવેરા વસૂલ કરવાની સત્તાની જેમ, રાજકીય આવશ્યકતાનું પરિણામ છે, અને એવો અનુમાન કરવામાં આવે છે કે તે સરકાર દ્વારા કરાયેલા એક નિતાંત ગૂઢ અનામત અધિકાર પર આધારિત છે કે તેની સુરક્ષા હેઠળ તેના નાગરિકોએ પ્રાપ્ત કરેલી ખાનગી મિલકત, માલિકની ઈચ્છાની

પરવા કર્યા વગર, જાહેર હિત માટે લેવામાં આવી શકે છે અથવા તેના ઉપયોગ પર નિયંત્રણ મૂકી શકાય છે.

૬૨. ડેપ્યુટી કમિશનર એન્ડ કલેક્ટર, કામરૂપ એન્ડ ઓર્સ. વિ./સ. દુર્ગાનાથ શર્મા, ૧૯૬૮ ૧ એસ.સી.આર. ૫૬૧ માં, પોલીસ સત્તા અને પ્રભુસત્તાધીન અનિવાર્ય સંપાદનશક્તિ વચ્ચે ભેદ દર્શાવતા, આ સર્વોચ્ચ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું;

તેની પ્રભુત્વાધિકાર શક્તિના પ્રયોગમાં, રાજ્ય માલિક પાસેથી કોઈપણ મિલ્કત લઈ શકે છે અને તેને જાહેર હેતુઓ માટે વિનિયોજિત કરી શકે છે. પોલીસ શક્તિ અને પ્રભુત્વાધિકાર શક્તિ મૂળભૂત રીતે અલગ છે. પોલીસ શક્તિ હેઠળ અનેક મર્યાદાઓ લાદી શકાય છે અને વળતર આપવામાં આવ્યા વગર મિલ્કતનો નાશ પણ કરી શકાય છે, જ્યારે પ્રભુત્વાધિકાર શક્તિ હેઠળ મિલ્કતનું જાહેર ઉપયોગ માટે વિનિયોજન માત્ર વળતર ચૂકવીને જ કરી શકાય છે.

૬૩. કોફી બોર્ડ, કર્ણાટક, બેંગલોર વિ. કમિશનર ઑફ કમર્શિયલ ટેક્સિસ, કર્ણાટક અને અન્ય, ૧૯૮૮ ૩ એસ.સી.સી. ૨૬૩ માં, અમેરિકન સત્તાધિકારીઓનો ઉલ્લેખ કરતાં, મુખર્જી, ન્યાયાધીશે (જેમ તે સમયે લોર્ડશીપ હતા) જણાવ્યું;

એવું સુપ્રસિદ્ધ અને સર્વવિદિત છે કે પ્રખ્યાત અધિગ્રહણાધિકાર દરેક રાજ્યની સર્વસત્તાધિકારિતાનો એક આવશ્યક લક્ષણ છે અને ‘પ્રખ્યાત

અધિગ્રહણાધિકાર' ની વ્યાખ્યાને સમર્થન આપતાં સત્તાધિક સ્ત્રોતો એકમત છે કે તે સર્વસત્તાધિકારીની એવી સત્તા છે કે જેના દ્વારા માલિકની સંમતિ વિના, યથોચિત વળતર આપીને, જાહેર ઉપયોગ માટે સંપત્તિ લેવામાં આવી શકે.

૬૪. સિંડિયા એમ્પ્લોઈઝ યુનિયન વિ. સ્ટેટ ઑફ મહારાષ્ટ્રા અને અન્ય, ૧૯૯૬ ૧૦ એસ.સી.સી. ૧૫૦ માં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું હતું;

બલજબરીપૂર્વકના સંપાદનનો મૂળ હેતુ એ છે કે રાજ્ય જમીનના માલિક અથવા હિતધારક વ્યક્તિની ઇચ્છા કે સંમતિના વિરુદ્ધ તેના પરમ સત્તાધિકારની શક્તિનો પ્રયોગ કરે. તેથી, જ્યાં સુધી જાહેર હેતુ અસ્તિત્વમાં રહે છે ત્યાં સુધી પરમ સત્તાધિકારની શક્તિના પ્રયોગને પ્રશ્નાર્થ બનાવવામાં આવી શકતો નથી. ધારા ૬ હેઠળની ઘોષણાનું પ્રકાશન જાહેર હેતુનો નિશ્ચિત પુરાવો છે. આ નિષ્કર્ષને ધ્યાનમાં લેતા કે આ રક્ષણ હેતુસર ડોકયાર્ડના વિસ્તરણનો પ્રશ્ન છે, તે જાહેર હેતુ છે.

૬૫. શાર્દા દેવી વિ. બિહાર રાજ્ય તથા અન્ય, ૨૦૦૩ ૩ એસ.સી.સી. ૧૨૮ માં, આ અદાલતે જણાવ્યું હતું;

રાજ્યને તેના પ્રજાજનોની માલિકીની જમીન હસ્તગત કરવાની સત્તા રાજ્યમાં નિહિત 'ઇમિનેન્ટ ડોમેઇન' ના અધિકાર પરથી ઉત્પન્ન થાય છે, જે મૂળભૂત રીતે રાજ્યની સર્વભૌમ સત્તાનું એક લક્ષણ છે. જ્યાં સુધી જાહેર હેતુ અસ્તિત્વમાં રહે છે ત્યાં સુધી માલિક અથવા જમીનમાં રસ ધરાવતી વ્યક્તિની ઇચ્છા અથવા

સંમતિની પરવા કર્યા વિના રાજ્ય દ્વારા તેના પ્રજાજનોની જમીન હસ્તગત કરવાની સત્તાનો ઉપયોગ પ્રશ્નાર્થ ઠેરવી શકાય નહીં.

જાહેર હેતુ

૬૬. કોઈ વિવાદ નથી કે યોગ્ય સરકાર કોઈપણ 'જાહેર હેતુ' માટે જમીન સંપાદિત કરી શકે છે. 'જાહેર હેતુ' શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા અધિનિયમની કલમ ૩ ની ઉપકલમ (એફ) માં કરવામાં આવી છે. અગાઉ પહેલેથી જ નોંધાયું છે તેમ, આ વ્યાખ્યા સમાવેશક સ્વરૂપની છે અને આ મુજબ છે:

(એફ) અભિવ્યક્તિ "જાહેર હેતુ" માં નીચેનું સમાવેશ થાય છે–

(૧) ગામ–સ્થળોની જોગવાઈ અથવા અસ્તિત્વમાં રહેલા ગામ–સ્થળોના વિસ્તરણ, આયોજનબદ્ધ વિકાસ અથવા સુધારણા;

(૨) નગર અથવા ગ્રામ્ય આયોજન માટે જમીનની જોગવાઈ;

(૩) સરકારની કોઈપણ યોજના અથવા નીતિના અનુસંધાનમાં જાહેર નાણાંમાંથી જમીનના આયોજનબદ્ધ વિકાસ માટે જમીન ઉપલબ્ધ કરાવવાની જોગવાઈ અને ત્યારબાદ આયોજન મુજબ વધુ વિકાસ સુનિશ્ચિત કરવાનો હેતુ રાખી તે જમીનનું સંપૂર્ણ અથવા અંશતઃ ભાડાપટ્ટા, સોંપણી અથવા સીધી વેચાણ દ્વારા નિવર્તન;

(૪) રાજ્યની માલિકીની અથવા રાજ્યના નિયંત્રણ હેઠળની નિગમ માટે જમીન ઉપલબ્ધ કરાવવાની જોગવાઈ;

(૫) ગરીબો અથવા જમીનવિહોણા લોકોને, અથવા કુદરતી આપત્તિથી પ્રભાવિત વિસ્તારોમાં વસવાટ કરતા લોકોને, અથવા સરકાર, કોઈ સ્થાનિક સત્તા અથવા રાજ્યની માલિકીની અથવા રાજ્યના નિયંત્રણ હેઠળની નિગમ દ્વારા હાથ ધરાયેલી કોઈપણ યોજનાના અમલીકરણના કારણે સ્થળાંતરિત થયેલા અથવા પ્રભાવિત થયેલા લોકોને રહેણાંક હેતુઓ માટે જમીનની જોગવાઈ કરવી;

(૬) સરકાર દ્વારા પ્રાયોજિત, અથવા આવી કોઈ યોજના અમલમાં મૂકવા માટે સરકાર દ્વારા સ્થાપિત કોઈ સત્તાધિકારી દ્વારા પ્રાયોજિત, અથવા, યોગ્ય સરકારની પૂર્વ મંજૂરીથી, કોઈ સ્થાનિક સત્તાધિકારી દ્વારા, અથવા સોસાયટીઝ રજિસ્ટ્રેશન અધિનિયમ, ૧૮૬૦ (૧૮૬૦ નો ૨૧), અથવા કોઈ રાજ્યમાં તે સમયે અમલમાં રહેલા તેનાં અનુરૂપ કોઈ કાયદા હેઠળ નોંધાયેલ સંસ્થા દ્વારા, અથવા કોઈ રાજ્યમાં તે સમયે અમલમાં રહેલા સહકારી સંસ્થાઓ સંબંધિત કોઈ કાયદાના અર્થમાં આવતી સહકારી સંસ્થા દ્વારા પ્રાયોજિત કોઈ શૈક્ષણિક, આવાસ, આરોગ્ય અથવા ઝૂંપડપટ્ટી નિવારણ યોજના અમલમાં મૂકવા માટે જમીનની જોગવાઈ;

(૭) સરકાર દ્વારા પ્રાયોજિત વિકાસની કોઈપણ અન્ય યોજના માટે, અથવા યોગ્ય સરકારની પૂર્વ મંજૂરીથી, સ્થાનિક સત્તા મંડળ દ્વારા જમીનની જોગવાઈ;

(૮) કોઈ જાહેર કચેરી સ્થાપવા માટે કોઈપણ પરિસર અથવા ઈમારતની જોગવાઈ,

--પરંતુ તેમાં કંપનીઓ માટે જમીનના સંપાદનનો સમાવેશ થતો નથી; (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૬૭. 'જાહેર હેતુ' શબ્દપ્રયોગ અત્યંત વિશાળ વ્યાપ ધરાવે છે. તે માત્ર દૃષ્ટાંતરૂપ છે અને પરિપૂર્ણ નથી. સમાવી લેતી વ્યાખ્યા તેના પરિધિ અને વ્યાપને મર્યાદિત કરતી નથી. વાસ્તવમાં, આ શબ્દપ્રયોગ ચોક્કસ અને સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યાને અસમર્થ છે. અને તેની વ્યાખ્યા કરવાનો પ્રયત્ન કરવો ન તો ઈચ્છનીય છે ન તો યોગ્ય છે. તેનો ઉપયોગ એવા સામાન્ય અર્થમાં થાય છે કે જેમાં એવો કોઈપણ હેતુ આવરી લેવાય છે, જેમાં સમુદાયના એક અંશને પણ રસ હોઈ શકે અથવા જેના દ્વારા તેને લાભ થઈ શકે.

૬૮. અમને કેટલાક એવા નિર્ણયોનો પણ ઉલ્લેખ કરી શકાય છે, જેમાં આ અભિવ્યક્તિ અદાલતોના વિચારણા માટે આવી હતી.

૬૯. લગભગ એક સદી પહેલાં, હમાબાઈ ફ્રામજી પેટિટ વિ. સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ, ૧૯૧૧ ૧૩ બી.એલ.આર. ૧૦૯૭ માં, સરકારી અધિકારીઓના ઉપયોગ માટે ઈમારતો બાંધવા હેતુથી અમુક જમીનોનું સંપાદન કરવાની કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવી હતી. આ કાર્યવાહી બોમ્બેની ન્યાયિક વડી અદાલતમાં એ દલીલ

સાથે પડકારવામાં આવી હતી કે સંપાદનનો હેતુ 'જાહેર હિતનો હેતુ' કહી શકાય નહિ.

૭૦. દલીલોને નામંજૂર કરતાં અને સંપાદનને યથાવત્ રાખતાં, બેચેલર, ન્યાયાધીશે નિરીક્ષણ કર્યું;

"મને લાગે છે કે, સામાન્ય વ્યાખ્યાઓ શક્ય હોય ત્યાં સુધી ટાળવી વધુ યોગ્ય છે, અને ભાડાપત્રમાં આવેલ 'જાહેર હેતુ' શબ્દપ્રયોગની વ્યાપ્તિ ચોક્કસપણે નિર્ધારિત કરવાનો હું કોઈ પ્રયત્ન કરતો નથી; એટલું કહેવું પૂરતું છે કે, મારા મત મુજબ, આ શબ્દપ્રયોગનો, તેનો અન્ય જે કોઈ અર્થ થતો હોય તે ઉપરાંત, એવો હેતુ અવશ્ય સમાવેશ થવો જોઈએ, એટલે કે એવો વિષય અથવા લક્ષ્ય, જેમાં વ્યક્તિઓના વિશિષ્ટ હિતના વિરુદ્ધ સમુદાયના સામાન્ય હિતને સીધો અને જીવન્ત સંબંધ હોય". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૭૧. વ્યથિત અપીલકર્તાએ પ્રિવી કાઉન્સિલનો આશરો લીધો. કાઉન્સિલે હમાબાઈ ફ્રામજી પેટિટ વિ. સેક્રેટરી ઑફ સ્ટેટ, એ.આઈ.આર. ૧૯૧૪ પી.સી. ૨૦ માં બેચલર, ન્યાયાધીશના ઉપરોક્ત અવલોકનોને મંજૂરી આપી હતી. ન્યાયિક સમિતિ તરફથી બોલતાં, લોર્ડ ડ્યુનેડિને જણાવ્યું હતું;

"હવે માત્ર એટલું નિર્ધારિત કરવાનું બાકી રહે છે કે અહીંનો હેતુ એવો હેતુ છે કે નહીં જેમાં સમુદાયના સામાન્ય હિતનો સંબંધ રહેલો છે. પ્રથમદ્રષ્ટિએ સરકાર તે બાબતમાં યોગ્ય નિર્ણયકર્તા છે. તેઓ અંતિમ નિર્ણયકર્તા નથી. તેઓ એમ કહી

શકતા નથી: 'સિક વોલો સિક જુબેઓ' પરંતુ ઓછામાં ઓછું અદાલત સહેલાઈથી એમ નહીં ઠરાવે કે તેઓ ખોટા છે. પરંતુ અહીં, તેમને ખોટા ઠરાવવાથી ઘણું દૂર, સંપૂર્ણ શિષ્ટ ન્યાયાધીશો, જેઓ ભારતીય જીવનની પરિસ્થિતિઓથી સંપૂર્ણ પરિચિત છે, એમ કહે છે કે તેઓ આ બાબતે સંતુષ્ટ છે કે આ યોજના એવી છે જે સરકારને તેના સેવકોની કાર્યક્ષમતા જાળવી રાખવામાં મદદ કરીને જાહેર હિતમાં લાભદાયક સાબિત થશે. એવા નિષ્કર્ષથી તેમનાં લોર્ડશીપ્સ ભિન્ન મત ધરાવવામાં સહેલાઈથી આગળ વધશે નહીં, અને તેના પોતાના નિવેદનના આધારે તે તેમની વિચારશક્તિને સ્વીકાર્ય ઠરે છે". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૭૨. વીરરાઘવાચાર્તર વિ. સેક્રેટરી ઓફ સ્ટેટ, એ.આઈ.આર. ૧૯૨૫ મદ્રાસ ૮૩૭ માં, પંચમાઓને મકાનો બાંધવા સક્ષમ બનાવવા માટે કેટલીક ખાલી જગ્યાઓ અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હતી. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ જાહેર હેતુ નથી, કારણ કે સંપાદનનો લાભ માત્ર થોડા વ્યક્તિઓને જ મળવાનો હતો. અદાલતે આ વિવાદને નામંજૂર કરતાં નોંધ્યું હતું કે જાહેર હેતુ શું છે તેની વ્યાખ્યા કરવી શક્ય નથી. ગરીબ લોકોને ઘર માટેની જમીન ઉપલબ્ધ કરાવવી જાહેર હેતુ છે તેમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી, કારણ કે તેનો લાભ એક અથવા બે વ્યક્તિઓને નહીં પરંતુ લોકોના વિશાળ વર્ગને થાય છે.

૭૩. બિહાર રાજ્ય વિ. કામેશ્વર સિંહ, ૧૯૫૨ ૦ એસ.સી.આર. ૮૮૯ માં, આ અદાલતની બંધારણીય પીઠ બિહાર જમીન સુધારણા અધિનિયમ, ૧૯૫૦ અને અન્ય રાજ્ય કાયદાઓની કેટલીક જોગવાઈઓની બંધારણીય માન્યતા

બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧ (તે સમયે જે રીતે અમલમાં હતો તે મુજબ) ના પરિપ્રેક્ષ્યમાં પરખી રહી હતી. બંધારણીય માન્યતા એ આધાર પર પડકારવામાં આવી હતી કે અધિનિયમ વળતર માટે જોગવાઈ કરવામાં નિષ્ફળ ગયો હતો અને જાહેર હેતુનો અભાવ હતો.

૭૪. તેમ છતાં, અદાલતે આ દલીલ નકારી કાઢી. 'જાહેર હેતુ' અંગે મહાજન, ન્યાયાધીશે (ત્યારે જેમ લોર્ડશીપ હતા), અવલોકન કર્યું;

'જાહેર હેતુ' શબ્દપ્રયોગની ચોક્કસ વ્યાખ્યા આપી શકાય તેવી નથી અને તેનો અર્થ કઠોર અથવા સ્થિર નથી. તેને માત્ર ન્યાયિક સમાવેશ અને બહિષ્કારની પ્રક્રિયા દ્વારા જ વ્યાખ્યાયિત કરી શકાય. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, આ શબ્દપ્રયોગની વ્યાખ્યા લવચીક છે અને જે અધિનિયમમાં તે આવે છે તેમાંથી પોતાનો અર્થછાંયો ગ્રહણ કરે છે; અને તેનો અભિપ્રાય સમય, સમાજની સ્થિતિ તથા તેની જરૂરિયાતો અનુસાર બદલાતો રહે છે. દરેક પ્રકરણમાં નક્કી કરવાનું મુદ્દું એ છે કે સંપાદન કોઈ વ્યક્તિના ખાનગી હિતથી ભિન્ન રીતે સમાજના સર્વસામાન્ય હિતમાં છે કે નહીં." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૭૫. સહમતી દર્શાવતા ચુકાદામાં, એસ.આર. દાસ, ન્યાયાધીશે (જેમ તેઓ તે સમયે લોર્ડશીપ હતા) જણાવ્યું હતું;

"હું અત્યાર સુધી જે જણાવ્યું છે તે પરથી એવું અનુસરે છે કે વ્યક્તિના વિશિષ્ટ હિતની સરખામણીએ સમાજના સામાન્ય હિતને જે કંઈ પ્રોત્સાહન આપે તેને

જાહેર હેતુ તરીકે ગણવું જરૂરી છે. સંસ્કૃતિની અવિરત પ્રગતિ સાથે સમાજના સામાન્ય હિતની વ્યાપ્તિ અંગેની અમારી કલ્પનાઓ ઝડપથી બદલાઈ રહી છે અને વિસ્તરી રહી છે, જેના પરિણામે વ્યક્તિના ખાનગી હિતની પવિત્રતા અંગેની અમારી જૂની અને સંકુચિત માન્યતાઓ હવે સમયના આગળ વહેતા પ્રવાહને રોકી શકતી નથી અને આવશ્યકપણે સમાજના સામાન્ય હિત અંગેની વિશાળ માન્યતાઓને સ્થાન આપવું પડે છે. ભાર સ્પષ્ટપણે વ્યક્તિ પરથી સમાજ તરફ ખસી રહ્યો છે. સામાજિક અને રાજકીય તત્ત્વચિંતનમાં આ આધુનિક પ્રવૃત્તિનું અમારા બંધારણમાં સુસ્પષ્ટ પ્રતિબિંબ પડે છે અને તેને અભિવ્યક્તિ પણ આપવામાં આવી છે." (ભાર આપવામાં આવ્યો છે)

૭૬. બોમ્બે રાજ્ય વિ. અલી ગુલશન, ૧૯૫૫ ૨ એસસીઆર ૮૬૭ માં, આ અદાલતની બંધારણીય પીઠે બોમ્બે જમીન રિક્વિઝિશન અધિનિયમ, ૧૯૪૮ (૧૯૪૮ નો અધિનિયમ ૨૩) ની વૈધતા પર વિચાર કર્યો હતો. બંધારણની જોગવાઈઓ અને તેની અનુસૂચિ ૭ નું અર્થઘટન કરતાં, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે બોમ્બે સરકાર દ્વારા વિદેશી વાણિજ્યદૂતાવાસના રહેઠાણ માટે મિલકતની માંગણીને 'જાહેર હેતુ' કહી શકાય. એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે રાજ્યનો દરેક હેતુ અથવા સંઘનો દરેક હેતુ જાહેર હેતુ છે, પરંતુ એવું સંપાદન અથવા માંગણી પણ હોઈ શકે કે જે ન તો રાજ્ય માટે હોય અને ન તો સંઘ માટે હોય, છતાં તે 'જાહેર હેતુ' માટે હોઈ શકે; ઉદાહરણ તરીકે, ખાનગી વ્યક્તિ અથવા સંસ્થા દ્વારા હોસ્પિટલ અથવા શૈક્ષણિક સંસ્થાના નિર્માણ માટેનું સંપાદન.

૭૭. બોમ્બે રાજ્ય વિ. આર.એસ. નાનજી, ૧૯૫૬ ૦ એસ.સી.આર. ૧૮ માં, રોડ ટ્રાન્સપોર્ટ કોર્પોરેશનના કર્મચારીઓને રહેવાની વ્યવસ્થા કરવા માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હતી. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે કોઈ 'જાહેર હેતુ' નહોતો અને તેથી આ કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર હતી. હમાબાઈ, અલી ગુલશન અને બોમ્બે રાજ્ય વિ. ભાનજી મુંજી, ૧૯૫૫ ૧ એસ.સી.આર. ૭૭૭ નો ઉલ્લેખ કરતાં, બંધારણીય પીઠે જણાવ્યું હતું કે 'જાહેર હેતુ' શબ્દપ્રયોગનો નિર્ણય દરેક મામલામાં તે મામલાના તમામ તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓનું નજીકથી પરીક્ષણ કરીને જ કરવો જરૂરી છે.

૭૮. કેસના તથ્યોના આધારે એવું ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે નિગમના સંગઠનમાં ભંગાણ થવાથી, જેના પરિણામે માર્ગ પરિવહન વ્યવસ્થામાં અવ્યવસ્થા ઊભી થાય, તો સમુદાયના હિતને હાનિકારક એવી અસ્તવ્યસ્ત પરિસ્થિતિ સર્જાશે. પોતાના કર્મચારીઓને રહેણાંકની સગવડ પૂરી પાડવી એ નિગમની કાયદેસર પ્રવૃત્તિ છે અને માર્ગ પરિવહન વ્યવસ્થાનું કાર્યક્ષમ સંચાલન સુનિશ્ચિત કરવા માટે નિગમ દ્વારા એવી સગવડ પૂરી પાડવી આવશ્યક છે અને તેથી તેને 'જાહેર હેતુ' ગણવું જ જોઈએ.

૭૯. સોમાવંતી (સ્મ્ટ.) તથા અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય તથા અન્ય, ૧૯૬૩ ૨ એસ.સી.આર. ૭૭૪ના અગ્રણી કેસમાં, વિવિધ શ્રેણીના રેફ્રિજરેશન કોમ્પ્રેસર અને અનુગામી ઉપકરણોના ઉત્પાદન માટે કારખાનું સ્થાપવા હેતુસર, એટલે કે જાહેર હેતુ માટે, સરકાર દ્વારા કેટલીક જમીનો હસ્તગત કરવામાં આવી હતી.

એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ હસ્તગતિ 'જાહેર હેતુ' માટે નહોતી અને તેથી તે કાયદેસર નહોતી.

૮૦. અધિનિયમમાં 'જાહેર હેતુ' ની સમાવેશક વ્યાખ્યાનું અર્થઘટન કરતાં, મુધોલકર, ન્યાયાધીશે જણાવ્યું;

આ એક સમાવેશક વ્યાખ્યા છે અને સંક્ષિપ્ત પણ છે અને તેથી, 'જાહેર હેતુ' અભિવ્યક્તિના વ્યાપનું નિર્ધારણ કરવામાં તે અમને બહુ મદદરૂપ થતી નથી. વ્યાપક રીતે કહીએ તો, તેમ છતાં, 'જાહેર હેતુ' અભિવ્યક્તિમાં એવો હેતુ આવરી લેવાય છે જેમાં વ્યક્તિઓના વિશિષ્ટ હિતના વિરોધમાં, સમુદાયના સામાન્ય હિતને સીધો અને જીવંત સંબંધ હોય છે.

૮૧. વધુમાં એવું પણ અવલોકન કરવામાં આવ્યું હતું કે 'જાહેર હેતુ' સમયાનુસાર અને નિર્દિષ્ટ સ્થાનિક વિસ્તારમાં પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓ અનુસાર બદલાતો રહેવાનો છે અને તેથી તેની સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યા કરવાનો પ્રયત્ન કરવો પણ વ્યવહારુ પ્રસ્તાવ ગણાય નહીં. આ જ કારણસર વિધાનમંડળે શું જાહેર હેતુ છે તે કહેવાનું તથા જાહેર હેતુ માટે નિર્દિષ્ટ જમીનની જરૂરિયાત જાહેર કરવાની બાબત સરકાર પર છોડેલી છે.

૮૨. આર્નોલ્ડ રોડ્રિક્સ વિ. સ્ટેટ ઓફ મહારાષ્ટ્ર, ૧૯૬૬ ૩ એસસીઆર ૮૮૫ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે 'જાહેર હેતુ' શબ્દસમૂહનો કોઈ સ્થિર અર્થસંદર્ભ નથી, જે સર્વકાલ માટે નિશ્ચિત થયેલો હોય. તેમજ, જાહેર હેતુ શું છે તેની કોઈ

વ્યાખ્યા નિર્ધારિત કરવી પણ શક્ય નથી, કારણ કે જાહેર હેતુનો સિદ્ધાંત સમયાંતરે બદલાઈ શકે છે. તેમ છતાં, તેમાં સમુદાયના સામાન્ય હિતનો એવો તત્ત્વ આવશ્યકપણે સમાવેશ પામે છે, જેને જાહેર હેતુ તરીકે માન્ય ગણવું જોઈએ.

૮૩. ભીમ સિંહજી વિ./એસ. યુનિયન ઑફ ઇન્ડિયા અને અન્ય, ૧૯૮૧ ૧ એસ.સી.સી. ૧૬૬ માં, આ અદાલતે એવો નિર્ધાર કર્યો હતો કે જાહેર હેતુની સંકલ્પના એવો અર્થ સૂચવે છે કે મિલકતનું સંપાદન અથવા માંગણી સામાન્ય જનતાના હિતમાં હોય છે અને જે હેતુ માટે આવું સંપાદન અથવા માંગણી કરવામાં આવે છે તે સીધેસીધું અને મૂળભૂત રીતે જાહેર હિતને સાધે છે.

૮૪. તાજેતરમાં, દૌલત સિંહ સુરાણા વિ. ફર્સ્ટ લેન્ડ એક્વિઝિશન કલેક્ટર, ૨૦૦૭ ૧ એસ.સી.સી. ૬૪૧ માં, ડેપ્યુટી કમિશનર ઑફ પોલીસ (સિક્યુરિટી કન્ટ્રોલ) ના કાર્યાલયના નિર્માણ માટે જમીન હસ્તગત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી. એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે તેમાં જાહેર હેતુનું કોઈ તત્વ નહોતું અને તેથી હસ્તગત કરવાની કાર્યવાહી કાયદા અનુસાર નહોતી.

૮૫. દલીલને નકારી કાઢીને અને સંપાદનને માન્ય રાખીને, અદાલતે ઠરાવ્યું કે 'જાહેર હેતુ' શબ્દપ્રયોગમાં એવો જાહેર હેતુ સમાવેશ પામે છે, જેમાં કોઈ વ્યક્તિના વિશિષ્ટ હિતના વિરોધરૂપે સમુદાયના સર્વાધિક હિતનો સીધો સંબંધ હોય. આ સંકલ્પના સ્થિર નથી, પરંતુ સમયના પ્રવાહ સાથે બદલાતી રહે છે.

તેથી, જાહેર હિતમાં રાજ્ય દ્વારા પરમ પ્રભુસત્તા હેઠળના સંપાદનનો અધિકાર વાપરી શકાય છે.

૮૬. આ રીતે, 'જાહેર હેતુ' નો વિસ્તાર 'જાહેર આવશ્યકતા' કરતાં વધુ વ્યાપક છે. હેતુ તાત્કાલિકતા કરતાં વધુ સર્વવ્યાપક છે. જે કોઈ વ્યક્તિ સિદ્ધ કરવા માટે પોતાના સમક્ષ નક્કી કરે છે, એવો અંતિમ ઉદ્દેશ, ઈરાદો, લક્ષ્ય, વિષય, યોજના અથવા પરિયોજના, તે હેતુ છે. બીજી તરફ, જરૂરિયાત અથવા આવશ્યકતા તાત્કાલિક, અનિવાર્ય અને બાધ્યકારક હોય છે. "જાહેર હેતુનું ઉદાર અર્થઘટન કરવું જોઈએ, શબ્દજાળ દ્વારા તેને સીમિત ન કરવું જોઈએ". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૮૭. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય વિ. રંગનાથા રેડ્ડી અને અન્ય, ૧૯૭૭ ૪ એસ.સી.સી. ૪૭૧ માં; કૃષ્ણ અય્યર, ન્યાયાધીશે જણાવ્યું;

"જાહેર હેતુ સંતોષવાના ઘણા ઉપાયો હોઈ શકે છે. પસંદગીઓનો વિસ્તાર વિશાળ હોઈ શકે છે. રાજ્ય ખુલ્લા બજારમાં પ્રવેશીને જાહેર હેતુ પૂર્ણ કરવા માટે જરૂરી જંગમ અને અજંગમ વસ્તુઓ ખરીદી શકે છે; અથવા તે જાહેર હેતુ સિદ્ધ કરવા માટે જરૂરી વસ્તુઓ કોઈ ખાનગી વ્યક્તિના કબજા અને માલિકીમાંથી બળજબરીપૂર્વક સંપાદિત કરી શકે છે; અથવા તે સંપાદનનો આશરો લેવાને બદલે જપ્તી માટે હુકમ આપી શકે છે; અથવા તે ઉધાર પર કે ભાડે લઈ શકે છે અથવા પોતે તેનું નિર્માણ કે ઉત્પાદન કરી શકે છે. આ બધા પગલાં જાહેર હેતુ સિદ્ધ કરવા માટેનાં વિવિધ વિકલ્પરૂપ સાધનો છે. કલ્યાણલક્ષી વહીવટ અથવા

જાહેર નિગમ ચલાવવા માટે, અથવા સમુદાયની જરૂરિયાત પૂરી કરવા માટે, રાજ્યને ખડિયા કે ચીઝ, પિન, પેન કે વિમાનો, નાવો, બસો કે ઇમારતો, ગાડાં, મોટરો, અથવા ભોજનાલયો કે અન્ય અગણિત વસ્તુઓમાંથી કોઈપણની જરૂર પડી શકે છે. જો હેતુ જાહેરને સેવા પૂરી પાડવાનો હોય, જેમ કે સરકારી હેતુઓ સામાન્ય રીતે હોય છે, તો એવા જાહેર હેતુને સાધવા માટે આવશ્યક ઠરતી દરેક વસ્તુ આ વ્યાપક અને સતત વિસ્તરતા વ્યાપમાં આવે છે. સંપત્તિ લેવાય તે અને જાહેર હેતુ વચ્ચેનો સંબંધ અનિવાર્ય રીતે ત્યારે ઊભો થાય છે જ્યારે પહેલું બાદના હેતુને સિદ્ધ કરવામાં સક્ષમ હોય. બીજી બાજુ, જો હેતુ ખાનગી હોય અથવા જાહેર ન હોય, તો માત્ર એટલા કારણે કે જે હસ્ત સંપાદન કરે છે અથવા માંગણી કરે છે તે સરકાર છે અથવા જાહેર નિગમ છે, હેતુ આપોઆપ જાહેર હેતુ બની જતો નથી. આવો, ઉદાહરણથી સમજીએ. જો જાહેર અધિકારીઓના વાહનવ્યવહાર માટે મોટરગાડીઓનો કાફલો ઇચ્છિત હોય, તો તે જાહેર હેતુ છે. જો એ જ મોટરગાડીઓનો કાફલો તે જ જાહેર અધિકારીઓના મિત્રો અને સગાસંબંધીઓની પર્યટન–ઇચ્છા સંતોષવા માટે માંગવામાં આવે, તો તે ખાનગી હેતુ છે. જો સમુદાયના ભૂખ્યાં વર્ગને ખવડાવવા માટે રોટલી 'જપ્ત' કરવામાં આવે, તો પૂર્ણ થતો હેતુ જાહેર હેતુ છે; પરંતુ જો એ જ રોટલી કોઈ રાજકીય મહારાજાની ખાનગી જમણવાર માટે જોઈએ, જે તાત્કાલિક ધોરણે કોઈ જાહેર પદ ધારણ કરતો હોય, તો તે ખાનગી હેતુ છે. નિશ્ચિતપણે, લેવાતી વસ્તુ તે હેતુને સેવા આપવા સક્ષમ હોવી જ જોઈએ જેના માટે તે લેવાય છે. જો તમને બસ પરિવહન ચલાવવું હોય તો તમે ભેંસોને લઈ શકતા નથી". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૮૮. નેશનલ ટેક્સટાઈલ વર્કર્સ યુનિયન અને અન્ય વિ. પી.આર. રામકૃષ્ણન અને અન્ય, ૧૯૮૩ ૧ એસ.સી.સી. ૨૨૮ માં ભગવતી, ન્યાયાધીશે (ત્યારે જેમના લોર્ડશીપ હતા તેમ) અવલોકન કર્યું હતું કે, કાયદો બદલાતા સામાજિક-આર્થિક પરિપ્રેક્ષ્યને અનુરૂપ પોતાને ઢાળવો જ જોઈએ.

૮૯. લોર્ડશીપે કહ્યું;

"અમે ભૂતકાળની મૃત પકડને જીવંત વર્તમાનના વિકાસને રૂંધવા દેવી શકીએ નહીં. કાયદો સ્થિર રહી શકતો નથી; તેને બદલાતી સામાજિક ધારણાઓ અને મૂલ્યો સાથે બદલાવું જ પડે. વૃક્ષનું રક્ષણ કરતી છાલ જો વૃક્ષ સાથે-સાથે વધવામાં અને વિસ્તરવામાં નિષ્ફળ જાય, તો તે અથવા તો વૃક્ષને ગૂંગળાવી દેશે, અથવા જો તે જીવંત વૃક્ષ હશે, તો તે એ છાલને છોડીને પોતાના માટે નવી જીવંત છાલ ઉત્પન્ન કરશે. તે જ રીતે, કાયદો જો બદલાતા સમાજની જરૂરિયાતોને પ્રતિસાદ આપવામાં નિષ્ફળ જાય, તો અથવા તો તે સમાજના વિકાસને રૂંધશે અને તેની પ્રગતિને ગૂંગળાવી દેશે, અથવા જો સમાજ પૂરતો સશક્ત હશે, તો તે પોતાના વિકાસમાં અડચણરૂપ બનતા કાયદાને ત્યજી દેશે. તેથી, કાયદો સતત ગતિમાન રહેવો જોઈએ, ઝડપી બદલાતા સમાજને અનુરૂપ પોતાને સ્વીકારીને અને તેની પાછળ રહી જવો નહીં." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૯૦. અંતમાં, અમે ભારતના કાયદા પંચના "જમીનના સંપાદન અને આવશ્યક કબજેદારી સંબંધિત કાયદો" વિષયક દસમા અહેવાલનો ઉલ્લેખ કરી શકીએ, જેમાં

કાયદા પંચે અધિનિયમ હેઠળના 'જાહેર હેતુ' ના અર્થ અંગે વિચારણા કરતાં, આમ જણાવ્યું હતું;

"૩૭. (એ)જાહેર હેતુ.--અધિનિયમમાં જાહેર હેતુની વ્યાખ્યા કરવામાં આવી નથી. માત્ર એક સમાવેશક વ્યાખ્યા છે, જે જિલ્લાઓમાં આવેલા ગામના સ્થળો સાથે સંબંધિત છે. અન્ય બાબતોમાં, કોઈ હેતુ જાહેર હેતુ છે કે નહીં તે નક્કી કરવા માટેની કોઈ કસોટીનો અધિનિયમમાં સંકેત આપવામાં આવેલ નથી. અમને મોટી સંખ્યામાં સૂચનો પ્રાપ્ત થયા છે, જેમાં આગ્રહ કરવામાં આવ્યો છે કે અમે 'જાહેર હેતુ' શબ્દસમૂહની સ્પષ્ટ અને સર્વાંગી વ્યાખ્યા કરીએ. સતત પરિવર્તનશીલ વિશ્વમાં, 'જાહેર હેતુ' અભિવ્યક્તિનો અર્થસંદર્ભ અનિવાર્ય રીતે બદલાતો રહેવાનો છે. જો ચોક્કસ વ્યાખ્યા કાયદેસર રીતે નિર્ધારિત કરવામાં આવે, તો તે કઠોર બની જશે અને પરિવર્તિત પરિસ્થિતિઓના પ્રકાશમાં ફેરફાર માટે કોઈ અવકાશ છોડશે નહીં. તે સમયની જરૂરિયાતોને અનુરૂપ આ અભિવ્યક્તિના અર્થને અનુરૂપ બનાવવા માટે અદાલતોને કોઈ અવકાશ આપશે નહીં". (ભાર મૂકવામાં આવેલ)

૯૧. 'પ્રભુત્વાધિકાર' અને 'જાહેર હેતુ' અંગેના અગ્રણી પ્રાધિકૃત નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરતાં, આયોગે નોંધ્યું કે;

"અમારા મત મુજબ, જાહેર હેતુઓની સર્વસમાવેશક વ્યાખ્યા કરવાનો પ્રયત્ન કરવો ન તો શક્ય છે અને ન તો યોગ્ય છે. તેના અર્થના નિર્ધારણ માટેનો એકમાત્ર માર્ગદર્શક નિયમ એ છે કે પ્રસ્તાવિત સંપાદન અથવા કબજો સમુદાયના

કલ્યાણને પ્રોત્સાહન આપનાર હોવું જોઈએ, જે કોઈ એક વ્યક્તિને અપાતા લાભથી ભિન્ન હોય. માત્ર એટલા કારણે કે તાત્કાલિક ઉપયોગથી કોઈ નિશ્ચિત વ્યક્તિને લાભ થાય છે, તે હેતુ જાહેર હેતુ છે તે બાબત અટકતી નથી, જો અંતે તે સમુદાયના કલ્યાણ માટે અનુકૂળ હોય. આ પ્રશ્નની વિસ્તૃત ચર્ચા વેનટારામા અય્યર, ન્યાયાધીશ દ્વારા થંબિરન પડયાચી વિ./સ. સ્ટેટ ઑફ મદ્રાસ, એ.આઈ.આર. ૧૯૫૨ મદ્રાસ ૭૫૬ માં કરવામાં આવી છે. તેથી, આ પ્રકારના વિધાનમાં જે કંઈ કરી શકાય તે એટલું જ છે કે તેમાં સમાવિષ્ટ વ્યાખ્યા પ્રદાન કરવામાં આવે, જેથી તેને પૂરતી લવચીકતા પ્રાપ્ત થાય અને અદાલતોને પરિસ્થિતિની જરૂરિયાતો અનુસાર 'જાહેર હેતુ' આ અભિવ્યક્તિના અર્થનું અર્થઘટન કરવાની સગવડ મળે, અને અમે એ જ કરવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

રાજ્યની ઔદ્યોગિક નીતિ

૯૨. સામાવાળાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે અમારી દષ્ટિ રાજ્ય આંધ્ર પ્રદેશ દ્વારા સ્વીકારવામાં આવેલી ઔદ્યોગિક નીતિ, ૨૦૦૦–૦૫ તરફ દોરેલી. તા. ૧૮.૧૨.૨૦૦૦ના જી.ઓ. સુશ્રી ક્રમાંક ૪૨૭નો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો, જેના આધારે સરકારે રાજ્યમાં ઉદ્યોગોને આકર્ષવા તેમજ રાજ્યના સર્વાંગી વિકાસ માટે રાજ્યમાં મેગા આધારભૂત માળખાકીય પરિયોજનાઓ હાથ ધરવાનો નિર્ણય કર્યો હતો. આ નીતિએ આધારભૂત માળખામાં ખાનગી મૂડીરોકાણને આકર્ષવા અને તેને સુગમ બનાવવા માટે માર્ગદર્શક તત્ત્વો નિર્ધારિત કર્યા હતા. તેમાં

સરકારના સમર્થનની આવશ્યકતા ધરાવતી ખાનગી–સરકારી ભાગીદારી (પીપીપી) હેઠળ આધારભૂત માળખાકીય પરિયોજનાઓના અમલીકરણની જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી. આ નીતિમાં નિયમો, માર્ગદર્શિકાઓ અને ક્ષેત્રવાર નીતિઓથી સમર્થિત 'ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર ડેવલપમેન્ટ ઍક્ટ' ('આઈડીએ') નામના વિશેષ કાયદાની આવશ્યકતાનો પરિચિંતન કરવામાં આવ્યો હતો. જ્યારે આઈડીએ હેઠળ અર્ધ–ન્યાયિક કાર્યો ધરાવતી વિશેષ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર પ્રોત્સાહન સત્તા (આઈપીએ) રચવાની હતી, ત્યારે ટાસ્ક ફોર્સે આઈડીએમાં નિર્દિષ્ટ કારોબારી કાર્યો હાથ ધરવાના હતા. સંકલિત પરિયોજનાના પાયામાં રહેલો હેતુ હૈદરાબાદને રાજ્ય માટે એક મુખ્ય વ્યવસાય–સહ–વિહાર પર્યટન આધારભૂત માળખાકીય સંપત્તિ તરીકે સ્થાપિત કરવાનો હતો. વધુમાં એવું પણ જણાવવામાં આવ્યું કે 'વર્લ્ડ ટૂરિઝમ ઓર્ગેનાઇઝેશન રિપોર્ટ ઑન ધ સ્ટેટ ઑફ આંધ્ર પ્રદેશ ઇન ૨૦૦૦'ની પૃષ્ઠભૂમિમાં અને ૧૯૯૦ના દાયકાના મધ્યકાળમાં તૈયાર કરાયેલા 'વિઝન ૨૦૦૦ ડોક્યુમેન્ટ'ના પ્રકાશમાં, જેમાં રાજ્ય માટે પર્યટનને એક મહત્વપૂર્ણ આર્થિક પ્રેરક શક્તિ તરીકે ઉજાગર કરવામાં આવ્યું હતું, રાજ્ય સરકારે ૨૦૦૦–૦૧ દરમિયાન અન્ય ઘટકો સાથે સંકલિત આંતરરાષ્ટ્રીય ધોરણના કન્વેન્શન સેન્ટર સંકુલ માટે પરિયોજના વિકાસ પ્રક્રિયા શરૂ કરી હતી.

૯૩. ઉપરોક્ત નીતિના અનુસંધાને, આંધ્ર પ્રદેશ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર વિકાસ સક્ષમીકરણ અધિનિયમ, ૨૦૦૧ (અધિનિયમ ક્રમાંક ૨૦૦૧નો ૩૬) ઘડવામાં આવ્યો છે.

૯૪. અધિનિયમની પ્રસ્તાવના આ પ્રમાણે જણાવે છે;

રાજ્યમાં ભૌતિક અને સામાજિક પૂર્વાધારના ઝડપી વિકાસ માટે તથા રાજ્યમાં પૂર્વાધાર યોજનાઓના અભિકલ્પન, નાણાંકીય વ્યવસ્થા, બાંધકામ, સંચાલન અને જાળવણીમાં ખાનગી ક્ષેત્રની ભાગીદારી આકર્ષવા માટે, તેમજ વહીવટી અને પ્રક્રિયાત્મક વિલંબ ઘટાડવા, પ્રોજેક્ટના સામાન્ય જોખમોની ઓળખ કરવા, વિવિધ પ્રોત્સાહનોનું વિગતવાર નિરૂપણ કરવા, પ્રોજેક્ટ અમલીકરણ પ્રક્રિયાનું વિગતવાર નિરૂપણ કરવા, વિવાદોના સમાધાન માટેની પ્રક્રિયાઓ નિર્ધારિત કરવા અને તે સંબંધિત અન્ય અનુગામી તથા અનુસંગિક બાબતો માટે પણ જોગવાઈ કરવા હેતુસર, ખાનગી ક્ષેત્ર સમક્ષ બેંકલાયક યોજનાઓ રજૂ કરવાની તથા આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યમાં પૂર્વાધારના સ્તરમાં સુધારો કરવાની દૃષ્ટિએ અને તે સંબંધિત અથવા તેને અનુસંગિક બાબતો માટેનો એક અધિનિયમ.

૯૫. કલમ ૧ ની ઉપકલમ (૩) એ જોગવાઈ કરે છે કે આ અધિનિયમ અધિનિયમની અનુસૂચિ ૩ માં ઉલ્લેખિત ક્ષેત્રોમાં જાહેર–ખાનગી ભાગીદારી દ્વારા અમલમાં મૂકવામાં આવતા તમામ પાયાભૂત સુવિધા પ્રકલ્પો પર લાગુ પડશે અને સમયાંતરે અધિનિયમ હેઠળ સરકાર દ્વારા સૂચિત કરવામાં આવતા આવા અન્ય ક્ષેત્રો પર પણ લાગુ પડશે. અધિનિયમ હેઠળ હાથ ધરવામાં આવનાર પાયાભૂત સુવિધા પ્રકલ્પ માટે વિંગતવાર જોગવાઈઓ કરવામા આવી છે.

૯૬. તેથી, સામાવાળાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે એવી રજૂઆત કરી કે રાજ્ય દ્વારા માહિતી પ્રૌદ્યોગિકી અને ટેલિકોમ્યુનિકેશન, ઔદ્યોગિક જ્ઞાન, પર્યટન,

વેપાર, સંમેલનો અને પ્રદર્શન કેન્દ્રો વગેરેના વિકાસ માટે નીતિગત નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. એ પણ જોગવાઈ કરવામાં આવી હતી કે જો સરકારી જમીન ઉપલબ્ધ ન હોય, તો એ.પી.આઈ.આઈ.સી. પ્રકલ્પ માટે જમીન સંપાદન કરશે.

૯૭. સામાવાળાઓએ એ.પી.આઈ.આઈ.સી. અને ઈમાર પ્રોપર્ટીઝ વચ્ચે થયેલ સમજુતીપત્ર (એમ.ઓ.યુ.) નો પણ ઉલ્લેખ કર્યો હતો. એવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે નીતિગત નિર્ણય અને સમજુતીપત્રના અનુસરણમાં સામાવાળાઓ દ્વારા એકીકૃત પ્રકલ્પ હાથ ધરવાનો હતો, જે અધિનિયમની કલમો ૪ અને ૬ હેઠળનો 'જાહેર હેતુ' હતો.

૯૮. સામાવાળાઓ તરફથી હાજર વિદ્વાન વકીલ દ્વારા એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે રાજ્યની 'ઔદ્યોગિક નીતિ' ને અનુસરીને જમીન હસ્તગત કરવા બાબતે રાજ્ય દ્વારા નીતિગત નિર્ણય લેવામાં આવ્યો હતો. તેવી રજૂઆત કરવામાં આવી હતી કે સ્થિર થયેલા કાયદા મુજબ, જાહેર સત્તાધિકારીઓને નીતિ ઘડવાની, તેમાં ફેરફાર કરવાની અથવા તેને ફરીથી બદલવાની છૂટ છે અને સામાન્ય રીતે રિટ અદાલત આવા વિષયોમાં હસ્તક્ષેપ કરતી નથી.

૯૯. આ સંદર્ભમાં, આ અદાલતના અનેક નિર્ણયો તરફ અમારું ધ્યાન દોરવામાં આવ્યું છે. તેમ છતાં, અમારા માટે તમામ નિર્ણયોનો ઉલ્લેખ કરવો આવશ્યક નથી. સામાન્ય રીતે, રિટ અદાલત શાસકીય નીતિના અજાણ્યા સમુદ્રમાં પ્રવેશ કરશે નહીં [જુઓ બેનેટ કોલમેન એન્ડ કો. વિ./સ. યુનિયન ઓફ ઈન્ડિયા, ૧૯૭૨ ૨ એસ.સી.સી. ૭૮૮].

૧૦૦. તાજેતરમાં, ધામપુર સુગર (કાશીપુર) લિ. વિ./સ. ઉત્તરાંચલ રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૭ ૮ એસ.સી.સી. ૪૧૮ માં, અમારમાંથી એકે (સી.કે. ઠક્કર, ન્યાયાધીશ) એ આ મુદ્દાનો વિગતવાર વિચાર કર્યો હતો અને આ પ્રમાણે અવલોકન કર્યું હતું;

"અમારા ચુકાદા મુજબ, આ સુસ્થાપિત છે કે જાહેર સત્તાધિકારીઓને નીતિઓ ઘડવામાં સ્વતંત્રતા અને મુક્તતા હોવી જ જોઈએ. નિઃસંદેહ, આ વિવેકાધિકાર સંપૂર્ણ, અશરતી, અનિયંત્રિત અથવા અમાર્ગિત નથી અને ન્યાયતંત્રને તમામ કારોબારી કાર્યવાહીઓ ઉપર નિયંત્રણ છે. તે જ સમયે, તેમ છતાં, આ પણ સુસ્થાપિત છે કે આવી બાબતોનો નિરાકરણ કરવા માટે અદાલતો યોગ્ય રીતે સજ્જ નથી. જટિલ સામાજિક, આર્થિક અને વાણિજ્યિક બાબતોમાં, અનેક પરિબળોને ધ્યાનમાં રાખીને શાસકીય સત્તાધિકારીઓએ નિર્ણયો લેવા પડતા હોય છે, અને પરસ્પર સ્પર્ધાત્મક દાવાઓ તથા વિરોધાભાસી હિતોનું પરિશીલન કરીને તુલા કઈ દિશામાં ઝૂકે છે તે અંગે નિષ્કર્ષે પહોંચવું અદાલતો માટે શક્ય નથી. આવા મુદ્દાઓનું નિર્ધારણ કરવા માટે કોઈ નિષ્પક્ષ, ન્યાયનિર્ણેય અથવા વ્યવહારુ ધોરણો ઉપલબ્ધ નથી, તેમજ આવા પ્રશ્નોનું નિરાકરણ 'પૂર્વધારિત' વિચારણાઓના આધારે પણ કરી શકાતું નથી". (ભાર મૂકાશેલ છે)

૧૦૧. તેથી, આ કાયદાનો સુસ્થાપિત સિદ્ધાંત છે કે ગેરકાયદેસરતા અથવા કાયદાના ઉલ્લંઘનની ગેરહાજરીમાં, કાયદાની અદાલત નીતિ સંબંધિત બાબતોમાં હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં.

કંપની માટે સંપાદન : શું જાહેર હેતુ–

૧૦૨. આ તમામ કેસોમાં અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલની મુખ્ય દલીલ એ છે કે જમીનનું સંપાદન સરકાર દ્વારા એક ખાનગી કંપની માટે કરવામાં આવવાનું છે. તેથી, અધિનિયમની જોગવાઈઓ અનુસાર, વિધાનમંડળે ભાગ ૭ માં નિર્ધારિત કરેલી પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું આવશ્યક હતું. વકીલના જણાવ્યા મુજબ, કારણ કે આ સંપાદન અધિનિયમના ભાગ ૭ અનુસાર નથી, તેથી સમગ્ર સંપાદન કાયદાના વિરોધમાં હોવાથી દુષિત બને છે. તેથી, તે રદ કરવામાં આવવા પાત્ર છે.

૧૦૩. બીજી બાજુ, સામાવાળાઓ તરફથી કરવામાં આવેલ રજૂઆત એવી છે કે આ સંપાદન રાજ્ય દ્વારા તેની સાધક સંસ્થા એટલે કે એપીઆઈઆઈસી માટે કરવામાં આવ્યું છે. તેથી આવું સંપાદન 'જાહેર હેતુ' માટે હતું. સંપૂર્ણ વળતર એપીઆઈઆઈસી દ્વારા ચૂકવવાનું હતું અને તેથી, જે પ્રક્રિયા અનુસરવાની આવશ્યક હતી, તે ભાગ ૨ હેઠળની હતી, ભાગ ૭ હેઠળની નહીં, જેમ રિટ અરજદારો દ્વારા દલીલ કરવામાં આવી હતી. સ્વીકાર્ય રીતે, જણાવેલી પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવી છે અને તેથી એવું કહી શકાય નહીં કે સંપાદન કાયદા સાથે સુસંગત ન હતું. એ પણ રજૂ કરવામાં આવ્યું હતું કે અગાઉની કાર્યવાહી દરમિયાન, આ દલીલ રિટ અરજદારો દ્વારા વડી અદાલત સમક્ષ સ્પષ્ટપણે ઉઠાવવામાં આવી હતી. માનનીય એકલ ન્યાયાધીશે ખાસ કરીને એ દલીલને નામંજૂર કરતાં ઠરાવ્યું હતું કે જમીન 'જાહેર હેતુ' માટે જરૂરી હતી. તે હુકમને

વિભાગીય ખંડપીઠ દ્વારા પણ સમર્થન આપવામાં આવ્યું હતું. તેથી, જાહેર હેતુ માટે અધિનિયમના ભાગ ૨ હેઠળ 'રાજ્ય' દ્વારા કરવામાં આવેલા સંપાદન અંગે અગાઉનો હુકમ અંતિમતા પામી ચૂક્યો છે. હાઇકોર્ટે ઠરાવ્યું હતું કે યોગ્ય સરકારે અધિનિયમની કલમ ૧૭ હેઠળ તાત્કાલિકતાની જોગવાઈનો આશ્રય લેવામાં ન્યાયસંગતતા દાખવી ન હતી અને તાત્કાલિકતા અસ્તિત્વમાં હતી તે સ્પષ્ટ રીતે દર્શાવી શકાય તેવી ન હતી; તેથી તાત્કાલિકતા અંગેની ઘોષણા તથા અધિનિયમની કલમ ૫–એ હેઠળની તપાસમાંથી મુક્તિ આપવાનું કૃત્ય ગેરકાયદેસર ઠરાવવામાં આવ્યું હતું. તેથી રાજ્ય સરકારને હુકમ કરવામાં આવ્યો હતો કે તે અધિનિયમની કલમ ૫–એ હેઠળની પ્રક્રિયા અનુસરે, જેમાં જમીનમાલિકોને નોટિસ આપી, આક્ષેપો આમંત્રિત કરી અને જમીનમાં હિત ધરાવતા વ્યક્તિઓને સાંભળવાની તક આપવી. ત્યારબાદ સત્તાધિકારીઓ દ્વારા જણાવેલ કાર્યવાહી હાથ ધરવામાં આવી અને અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ અંતિમ જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવ્યું, જેમાં હસ્તક્ષેપ કરવાની કોઈ જરૂરિયાત નથી અને વડી અદાલત દ્વારા અપીલો નામંજૂર કરવામાં આવી તે યોગ્ય હતું.

૧૦૪. હવે 'કંપની' શબ્દની વ્યાખ્યા આ રીતે કલમ ૬ ની ઉપકલમ (ઈ) માં કરવામાં આવી છે:

"(ઈ) 'કંપની' શબ્દનો અર્થ થાય છે–

(૧) કંપની અધિનિયમ, ૧૯૫૬ ની કલમ ૩ માં વ્યાખ્યાચિત મુજબની કંપની (૧૯૫૬ નો ૧), કલમ (સીસી) માં ઉલ્લેખિત સરકારી કંપની સિવાયની;

(૨) સોસાયટીઓ નોંધણી અધિનિયમ, ૧૮૬૦ (૧૮૬૦નું ૨૧), હેઠળ નોંધાયેલ મંડળી, અથવા રાજ્યમાં તે સમયે અમલમાં રહેલા કોઈ અનુરૂપ કાયદા હેઠળ નોંધાયેલ મંડળી, પરંતુ ખંડ (સીસી) માં ઉલ્લેખિત મંડળી સિવાયની;

(૩) કોઈપણ રાજ્યમાં હાલ અમલમાં રહેલા સહકારી મંડળીઓ સંબંધિત કોઈપણ કાયદાના અર્થમાં આવતી સહકારી મંડળી, કલમ (સીસી) માં ઉલ્લેખિત સહકારી મંડળી સિવાયની.

૧૦૫. ઉપરોક્ત વ્યાખ્યા પરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે 'કંપની' એટલે કંપનીઓ અધિનિયમ, ૧૯૫૬ હેઠળ વ્યાખ્યાચિત કંપની, અથવા સોસાયટીઓ નોંધણી અધિનિયમ, ૧૮૬૦ હેઠળ નોંધાયેલ સોસાયટી, અથવા કોઈપણ રાજ્ય કાયદા હેઠળની સહકારી મંડળી.

૧૦૬. અધિનિયમની કલમ ૪ સ્પષ્ટપણે યોગ્ય સરકારને કોઈપણ જાહેર હેતુ માટે અથવા 'કંપની માટે' જરૂરી થવાની સંભાવના ધરાવતી જમીનના સંપાદન માટે પ્રારંભિક સૂચના જારી કરવા સત્તા આપે છે. તે જ રીતે, કલમ ૬ જાહેર કરે છે કે જ્યારે યોગ્ય સરકારને સંતોષ થાય કે કોઈ નિશ્ચિત જમીન જાહેર હેતુ માટે અથવા 'કંપની માટે' જરૂરી છે, ત્યારે તે અંગે જાહેરાત કરવામાં આવશે. તેથી સ્પષ્ટ છે કે જો એવી જમીન કોઈ જાહેર હેતુ માટે અથવા 'કંપની માટે' જરૂરી હોય,

તો યોગ્ય સરકાર તે જમીનનું સંપાદન કરી શકે છે. એવું હોય તો, સંપાદન અધિનિયમના ભાગ ૨ દ્વારા સંચાલિત થશે અને ઉક્ત ભાગમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું પડશે. બીજી તરફ, ભાગ ૭ કંપનીઓ માટે જમીનના સંપાદન સાથે સંબંધિત છે. આવા કેસોમાં, યોગ્ય સરકારની પૂર્વ સંમતિ અને જમીનના હસ્તાંતરણ માટે કરારનું નિષ્પાદન આવશ્યક છે અને તે ભાગમાં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા સંપાદન માટે અનિવાર્ય શરત છે.

૧૦૭. જ્યારે અપીલકર્તાઓનો વાદ એવો છે કે કથિત સંપાદન ખાનગી કંપની માટે છે અને તેથી તે અધિનિયમના ભાગ ૭ દ્વારા શાસિત થશે, ત્યારે સામાવાળાઓનો અભિગમ એવો છે કે રાજ્યની ઔદ્યોગિક નીતિના અનુસંધાનમાં એ.પી.આઈ.આઈ.સી. દ્વારા જમીન સંપાદિત કરવાની હતી અને વળતરની સંપૂર્ણ રકમ એ.પી.આઈ.આઈ.સી. દ્વારા ચૂકવવાની હતી અને તેથી આ સંપાદન અધિનિયમના ભાગ ૨ હેઠળ આવરી લેવાયેલ છે.

૧૦૮. આ મુદ્દા સંબંધે બંને પક્ષોના વિદ્વાન વકીલોએ અમારું ધ્યાન કેટલાંક નિર્ણયોની તરફ દોર્યું છે.

૧૦૯. બાબુ બાર્ક્યા ઠાકુર વિ./એસ. સ્ટેટ ઑફ બૉમ્બે (હાલ મહારાષ્ટ્ર) અને અન્ય, ૧૯૬૧ ૧ એસ.સી.આર. ૧૨૮, સંભાવિત રીતે આ મુદ્દા પર આ અદાલતનો પ્રથમ અગ્રણી નિર્ણય હતો. તે કેસમાં, તત્કાલીન બૉમ્બે રાજ્ય દ્વારા ૩.૦૪.૧૯૫૯ના રોજ અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ એક જાહેરનામું બહાર પાડવામાં આવી હતી, જેમાં જણાવાયું હતું કે જાહેરનામું સાથે જોડાયેલ

અનુસૂચીમાં દર્શાવેલ જમીનો ભારતીય કંપનીઝ અધિનિયમ, ૧૯૧૩ હેઠળ નોંધાયેલ કંપની એમ/એસ. મુકુંદ આયર્ન એન્ડ સ્ટીલ વર્ક્સ લિ.ના હેતુસર જરૂરી પડવાની શક્યતા હતી. અરજદારે આ આધારે જાહેરનામુંને પડકારતાં વાંધાઓ નોંધાવ્યા કે આ જમીનો 'જાહેર હેતુ' માટે જરૂરી નહોતી અને કાર્યવાહી ઉપદ્રવપૂર્ણ તથા દુર્ભાવનાપૂર્ણ હતી. સ્પેશિયલ લેન્ડ એક્વિઝિશન ઓફિસર દ્વારા દાખલ કરાયેલા પ્રતિ–સોગંદનામામાં, જમીનનું સંપાદન જાહેર હેતુ માટે નહોતું તે નકારવામાં આવ્યું હતું અને તેથી કાર્યવાહી દૂષિત હતી તેવો દાવો પણ નકારવામાં આવ્યો હતો.

૧૧૦. અદાલતે, પ્રસ્તાવના તથા અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓનો ઉલ્લેખ કર્યા બાદ, એવું ઠરાવ્યું કે અધિનિયમ હેઠળ કંપની માટે કરવામાં આવતું સંપાદન 'જાહેર હેતુ' માટે હતું, કારણ કે કંપનીમાં નિયોજિત કામદારોના હિતાર્થે રહેઠાણ મકાનોનું નિર્માણ કરવું અને સુવિધાઓ પૂરી પાડવી જાહેર હેતુની સેવા કરનારું હતું.

૧૧૧. અદાલતે અવલોકન કર્યું;

વધુમાં, ભલે અધિનિયમના ભાગ ૨ માં સમાવિષ્ટ શબ્દો પરથી, જેમાં કલેક્ટર દ્વારા સંપાદન સુધી પહોંચતી કાર્યવાહી ના કાર્યકારી ભાગો સમાયેલ છે, એવું જણાય કે કોઈ કંપની માટેનું સંપાદન જાહેર હેતુ માટે હોઈ પણ શકે અને ન પણ હોઈ શકે, તો પણ ભાગ ૭ ની જોગવાઈઓ સ્પષ્ટ કરે છે કે યોગ્ય સરકાર અધિનિયમની અસરકારક યાંત્રિકી અમલમાં આવે તેવી મંજૂરી આપી શકતી

નથી, જો સુધી તે ઉપરોક્ત મુજબ સંતોષ પામતી ન હોય, અર્થાત્ કે સંપાદનનો હેતુ કંપનીને તેના દ્વારા રોજગાર અપાયેલા કામદારો માટે નિવાસ ગૃહો બાંધવા સક્ષમ બનાવવાનો છે અથવા કંપની સાથે સીધી રીતે સંકળાયેલી સુવિધાઓની જોગવાઈ કરવાનો છે અથવા જમીન જાહેર ઉપયોગિતાના કોઈ કાર્યના નિર્માણ માટે જરૂરી છે. આ આવશ્યકતાઓ દર્શાવે છે કે કંપની માટેનું સંપાદન પણ તાત્વિક રીતે જાહેર હેતુ માટે જ હોય છે, કારણ કે એવું ગંભીરતાપૂર્વક દલીલ કરી શકાય નહીં કે નિવાસ ગૃહોનું નિર્માણ કરવું, તેના દ્વારા રોજગાર અપાયેલા કામદારોના હિત માટે સુવિધાઓ પૂરી પાડવી અને જાહેર ઉપયોગિતાના કોઈ કાર્યનું નિર્માણ કરવું જાહેર હેતુની સેવા કરતા નથી". (ભાર મુકવામાં આવ્યો છે)

૧૧૨. પંડિત ઝંડૂલાલ અને અન્ય વિ. પંજાબ રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૬૧ ૨ એસ.સી.આર. ૪૫૯ માં, યમુના નગર સ્થિત થાપર ઇન્ડસ્ટ્રીઝ કો-ઓપરેટિવ હાઉસિંગ સોસાયટી લિ.ના સભ્યો દ્વારા મકાનોના બાંધકામ માટે અપીલકર્તાની જમીન હસ્તગત કરવાનો પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો હતો. તેથી, અધિનિયમના ભાગ ૨ હેઠળ જમીન હસ્તગત કરવા માટે કાર્યવાહી શરૂ કરવામાં આવી હતી. ઉક્ત કાર્યવાહીનો પડકાર, અન્ય બાબતો ઉપરાંત, એ આધારે કરવામાં આવ્યો હતો કે અધિનિયમના ભાગ ૭ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું અને કારણ કે ઉક્ત પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરવામાં આવ્યું ન હતું, તેથી કાર્યવાહી રદ થવા પાત્ર હતી. હાઈકોર્ટે એવો નિર્ણય કર્યો કે જમીન જાહેર હેતુ માટે હસ્તગત કરવામાં આવી હતી અને ભાગ ૭ની જોગવાઈઓનું પાલન કરવાની કોઈ જરૂર

નહોતી, ભલે કંપનીએ વળતરની સંપૂર્ણ રકમ ચૂકવવાની હતી (જે આ અદાલતના મત મુજબ વાસ્તવિક રીતે સાચું નહોતું). વ્યથિત જમીનમાલિક આ અદાલત સમક્ષ આવ્યો.

૧૧૩. આ અદાલતના મત અનુસાર, નિર્ધારણ માટેનો મુખ્ય મુદ્દો એ હતો કે અધિનિયમના ભાગ ૭ ની આવશ્યકતાઓનું પાલન કરવા માટે સરકાર દ્વારા કોઈ પ્રયાસ કરવામાં આવ્યો નહોતો તે સ્વીકારેલી હકીકતને કારણે સંપાદનની કાર્યવાહી દૂષિત થઈ હતી કે નહોતી. બાબુ બરક્યા નો ઉલ્લેખ કરતાં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે હાઈકોર્ટે પહોંચેલો નિષ્કર્ષ 'સંપૂર્ણપણે યોગ્ય' હતો, જોકે તે નિષ્કર્ષ સુધી પહોંચવા માટે તેણે અપનાવેલી તર્કપ્રક્રિયા ભૂલભરેલી હતી. અદાલતે નિરીક્ષણ કર્યું હતું કે અધિનિયમ (૧) જાહેર હેતુ માટે, અને (૨) કંપની માટે, સંપાદનની કલ્પના કરે છે; આથી એવો ભાવ પ્રગટ થાય છે કે કંપની માટેનું સંપાદન જાહેર હેતુ માટેનું નથી. વધુમાં એવું પણ નિરીક્ષણ કરવામાં આવ્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૪૦ અને ૪૧ માં ઉલ્લેખિત જાહેર ઉપયોગિતાના હેતુઓ જાહેર હેતુને સમકક્ષ હતા. તેથી, જાહેર હેતુ માટેનું સંપાદન તેમજ કંપની માટેનું સંપાદન બંને જાહેર ઉપયોગિતાના વિચારોથી શાસિત થાય છે. પરંતુ આ બંને પ્રકારના સંપાદન માટેની પ્રક્રિયા ભિન્ન છે અને જો તે કંપની માટે હોય, તો સંપાદન ભાગ ૭ માં નિર્ધારિત કરવામાં આવેલી પ્રક્રિયા અનુસાર જ અમલમાં મૂકવું પડે.

૧૧૪. ધારા ૬ અને ૩૯ થી ૪૧ની વ્યાપ્તિ અને ક્ષેત્રને ધ્યાનમાં લઈને તથા બાબુ બરક્યા નો ઉલ્લેખ કરીને, અદાલતે અવલોકન કર્યું;

"આ બાબતમાં કોઈ સંશય નથી કે, આ અદાલતના તાજેતરના નિર્ણયમાં દર્શાવ્યા મુજબ, અધિનિયમ જાહેર હેતુ માટે અને કંપની માટે એવી જોગવાઈ કરે છે, જેથી એવો અર્થ વ્યક્ત થાય છે કે કંપની માટેનું સંપાદન જાહેર હેતુ માટેનું નથી. આ અદાલતે તે નિર્ણયમાં ઠરાવ્યું છે કે અધિનિયમની કલમો ૪૦–૪૧ માં ઉલ્લેખિત જાહેર ઉપયોગિતાના હેતુઓ જાહેર હેતુને સમાન સ્વરૂપના છે. તેથી, જાહેર હેતુ માટેનું સંપાદન તેમજ કંપની માટેના અધિગ્રહણો બંને જાહેર ઉપયોગિતાના વિચારોથી શાસિત થાય છે. પરંતુ, આ બંને પ્રકારના સંપાદન માટેની પ્રક્રિયા ભિન્ન છે, કારણ કે ભાગ ૭ એ કંપનીઓ માટેની જમીનના સંપાદન માટે મૂળભૂત જોગવાઈઓ કરી છે. જ્યાં સંપાદન જાહેર હેતુ માટે કરવામાં આવે છે, ત્યાં વળતર ચૂકવવા માટેના સંપાદનના ખર્ચનો ભોગ સંપૂર્ણપણે અથવા ભાગે જાહેર આવકમાંથી, અથવા સ્થાનિક સત્તા દ્વારા નિયંત્રિત અથવા સંચાલિત કોઈ નાણાંકીય ભંડોળમાંથી ઉઠાવવામાં આવવાનો હોય છે. બીજી તરફ, કંપની માટેના સંપાદનના કિસ્સામાં, વળતર કંપનીએ ચૂકવવાનું હોય છે. પરંતુ, આવા કિસ્સામાં, સંપાદનના ખર્ચની ચૂકવણી પર સરકાર દ્વારા અધિગ્રહિત જમીન કંપનીને હસ્તાંતરિત કરવા બાબતે, તેમજ આપણી વર્તમાન હેતુ માટે મહત્વની ન હોય તેવી અન્ય બાબતો અંગે, કલમ ૪૧ હેઠળ કરાર થવો આવશ્યક છે. કલમ ૪૧ હેઠળ કલ્પાયેલો કરાર કંપની અને યોગ્ય સરકાર વચ્ચે

ત્યારે જ કરવામાં આવવાનો છે જ્યારે ઉત્તરવર્તી સરકાર પ્રસ્તાવિત સંપાદનના હેતુ અંગે સંતુષ્ટ થયેલી હોય, અને તે પૂર્વશરતને આધિન હોય કે યોગ્ય સરકારની પૂર્વ સંમતિ સંપાદન માટે આપવામાં આવેલી હોય. યોગ્ય સરકારની આ 'પૂર્વ સંમતિ' પોતે જ આ બાબત પર નિર્ભર બનાવવામાં આવી છે કે સરકારને સંપાદનનો હેતુ કલમ ૪૦ માં નિર્ધારિત મુજબનો છે તેવી સંતુષ્ટિ થઈ હોય. તેથી, સ્પષ્ટ છે કે જો સંપાદન કંપની માટે ઉદ્દેશિત હોય, તો કલમો ૩૯-૪૧ ની જોગવાઈઓ જમીન સંપાદન અધિનિયમની પ્રક્રિયાત્મક વ્યવસ્થા લાગુ કરવા માટે પૂર્વશરતો નિર્ધારિત કરે છે." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૧૫. અદાલતે ત્યારબાદ અધિનિયમની કલમ ૬ના વ્યાપ અને લાગુ પડતાની ચર્ચા કરી અને આ મુજબ જણાવ્યું:

"કલમ ૬ને, તેના શબ્દપ્રયોગ મુજબ, અધિનિયમના ભાગ ૭ની જોગવાઈઓને આધીન બનાવવામાં આવી છે. ભાગ ૭ની જોગવાઈઓ, અધિનિયમની કલમ ૬ સાથે વાંચતાં, આ પરિણામે પહોંચાડે છે કે કંપની માટેના સંપાદન અંગેની જાહેરાત ત્યાં સુધી કરવામાં આવી શકશે નહીં જ્યાં સુધી મિલ્કત માટે આપવાનો વળતર કોઈ કંપની દ્વારા ચૂકવવાનો ન હોય. તે જ રીતે, જાહેર હેતુ માટેના સંપાદન અંગેની જાહેરાત પણ ત્યાં સુધી કરવામાં આવી શકશે નહીં જ્યાં સુધી વળતર, સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ, જાહેર નાણાંમાંથી ચૂકવવાનું ન હોય. તેથી, માત્ર કંપની માટેના સંપાદનના મામલામાં, ભાગ ૭ની આવશ્યકતાઓ પૂર્ણ કર્યા વગર જાહેરાત કરવામાં આવી શકશે નહીં. પરંતુ, તેનો આવશ્યક અર્થ એવો નથી

કે જાહેર હેતુ માટે કંપનીનું સંપાદન ભાગ ૭ની જોગવાઈઓ સિવાય અન્ય રીતે થઈ શકતું નથી, જો સંપાદનનો ખર્ચ અથવા તેના ખર્ચનો કોઈ ભાગ જાહેર નાણાંમાંથી આવવાનો હોય. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, જાહેર હેતુ માટે સંપાદનની આવશ્યક શરત એ છે કે સંપાદનનો ખર્ચ, સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ, જાહેર નાણાંમાંથી વહન થવો જોઈએ. તેથી, જો સંપાદનના ખર્ચનો કોઈ ભાગ અથવા સમગ્ર ખર્ચ જાહેર નાણાંમાંથી પૂરો કરવામાં આવે, તો અધિનિયમના અર્થમાં કંપની માટેનું સંપાદન પણ જાહેર હેતુ માટે કરવામાં આવી શકે. બીજી તરફ, જો કંપની માટેનું સંપાદન સંપૂર્ણપણે કંપનીના પોતાના ખર્ચે કરવાનું હોય, તો આવું સંપાદન ભાગ ૭ની જોગવાઈઓ હેઠળ આવે છે. હાલના પ્રસંગમાં જે રીતે, એવું જણાય છે કે સંપાદન માટે આપવાનો વળતરનો ઓછામાં ઓછો કોઈ ભાગ અંતે જાહેર આવકમાંથી આવવાનો છે, તેથી એમ માનવું ફરજિયાત છે કે આ સંપાદન માત્ર કંપની માટેનું નથી. તેથી ભાગ ૭ દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયામાંથી પસાર થવું આવશ્યક ન હતું. તેથી, વડી અદાલતના નિષ્કર્ષ સાથે અમે સંમત છીએ, જોકે એ જ કારણોસર નહીં." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૧૬. આર.એલ. અરોરા (૧) વિ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૬૨ સપ્પ્ર એસ.સી.આર. ૧૪૯નો પણ સંદર્ભ આપવામાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં, કાનપુર સ્થિત લક્ષ્મી રતન એન્જિનિયરિંગ વર્ક્સ લિમિટેડ દ્વારા કાપડ યંત્રોના ભાગોની ફેક્ટરીના નિર્માણ માટે ભારત સરકારના સંરક્ષણ વિભાગ દ્વારા જમીન

અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી. અધિનિયમ હેઠળ 'તાંતડી' કલમ લાગુ કરતાં સૂચનાઓ આપવામાં આવેલ. સ્વીકાર્ય રીતે, અધિનિયમના ભાગ ૭ હેઠળ નિર્ધારિત કોઈપણ પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું. તેથી, સૂચનાઓ અને જમીન સંપાદનની કાર્યવાહી રદ કરવા માટે પ્રાર્થના કરતી રિટ અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી. અરજીના સમર્થનમાં મુખ્ય આધાર એવો હતો કે અધિનિયમના ભાગ ૭ (કલમો ૩૮ થી ૪૨) હેઠળની પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું.

૧૧૭. અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓ તથા બાબુ બારક્યા અને પંડિત ઝંડુલાલનો ઉલ્લેખ કરતાં, વાનચૂ, ન્યાયાધીશે (તત્કાલીન લોર્ડશીપ તરીકે) બહુમતી તરફથી આ રીતે જણાવ્યું;

"અતએવ, કલમો ૪ અને ૬ માં આવેલ 'જાહેર હેતુ' શબ્દસમૂહનો અર્થ સમાન હોવા છતાં, જ્યારે કલમ ૬ હેઠળ કોઈ કંપની માટે સંપાદન કરવામાં આવતું હોય ત્યારે તેને કલમ ૪૦ અનુસાર મર્યાદિત અર્થમાં વાંચવો પડે. એક પ્રસંગે, કલમ ૬ હેઠળની સૂચના એવો ઉલ્લેખ કરશે કે સંપાદન જાહેર હેતુ માટે છે, અને બીજા પ્રસંગે સૂચના એવો ઉલ્લેખ કરશે કે તે કંપની માટે છે. કલમ ૬(૧) ની જોગવાઈની શરત દર્શાવે છે કે જ્યાં સંપાદન જાહેર હેતુ માટે હોય ત્યાં વળતર સંપૂર્ણપણે અથવા ભાગે જાહેર આવકમાંથી અથવા સ્થાનિક પ્રાધિકરણના નિયંત્રણ અથવા સંચાલન હેઠળના કોઈ ભંડોળમાંથી ચૂકવવાનું રહે છે. પરંતુ જ્યાં સંપાદન કંપની માટે હોય ત્યાં વળતર સંપૂર્ણપણે કંપની દ્વારા ચૂકવવાનું રહે

છે. તેથી, જ્યાં સંપાદન જાહેર હેતુ માટે હોય અથવા કંપની માટે હોય ત્યાં આ ભેદ તો છે, છતાં આ બે હેતુઓ માટેના અધિગ્રહણો વચ્ચે સંપૂર્ણ દ્વિભાજન નથી અને એવું જાળવી રાખી શકાતું નથી કે જ્યાં સંપાદન મુખ્યત્વે કોઈ કંપની માટે હોય ત્યાં તે હંમેશા ભાગ ૭ હેઠળની કાર્યવાહીથી પૂર્વવર્તી હોવું જ જોઈએ અને વળતર હંમેશા સંપૂર્ણપણે કંપનીએ જ ચૂકવવું જ જોઈએ. ત્રીજા પ્રકારના કેસો પણ શક્ય છે, જ્યાં સંપાદન મુખ્યત્વે કંપની માટે હોઈ શકે, પરંતુ તે સાથે સાથે જાહેર હેતુ માટે પણ હોઈ શકે અને વળતરનો સંપૂર્ણ અથવા ભાગ જાહેર આવકમાંથી અથવા સ્થાનિક પ્રાધિકરણના નિયંત્રણ અથવા સંચાલન હેઠળના કોઈ ભંડોળમાંથી ચૂકવવામાં આવી શકે. આવા કેસમાં, સંપાદન દેખાવમાં મુખ્યત્વે કંપની માટે હોવાનું જણાતું હોય છતાં, તે કલમ ૬ ના તે ભાગ હેઠળ આવશે, જેમાં ઠેરવવામાં આવેલ છે કે જો વળતરનો સંપૂર્ણ અથવા ભાગ જાહેર આવકમાંથી અથવા સ્થાનિક પ્રાધિકરણના નિયંત્રણ અથવા સંચાલન હેઠળના કોઈ ભંડોળમાંથી ચૂકવવાનો હોય તો સંપાદન જાહેર હેતુ માટે કરવામાં આવી શકે. પંડિત ઝંડુ લાલ વિ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ ના કેસમાં આવું જ હતું. તે કેસમાં, થાપર ઈન્ડસ્ટ્રીઝ કો–ઓપરેટિવ હાઉસિંગ સોસાયટી લિમિટેડના ઔદ્યોગિક કામદારો માટે સરકાર પ્રોત્સાહિત આવાસ યોજનાની હેઠળ મજૂર વસાહતના નિર્માણ માટે સંપાદન કરવામાં આવ્યું હતું અને વળતરનો એક ભાગ જાહેર ભંડોળમાંથી ચૂકવવાનો હતો. આવા કેસમાં આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે "અધિનિયમના અર્થમાં, કોઈ કંપની માટેનું સંપાદન જાહેર હેતુ માટે પણ કરવામાં આવી શકે છે, જો સંપાદનના ખર્ચનો ભાગ અથવા સંપૂર્ણ ભાગ જાહેર ભંડોળ

દ્વારા વહન કરવામાં આવે" અને તેથી ભાગ ૭ દ્વારા નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસરવી આવશ્યક નહોતી. ફક્ત તેવા કેસમાં જ, જ્યાં સંપાદન કોઈ કંપની માટે હોય અને તેનો ખર્ચ સંપૂર્ણપણે કંપની પોતે જ વહન કરવાની હોય, ત્યાં ભાગ ૭ ની જોગવાઈઓ લાગુ પડે છે. હાલના કેસમાં, સામાવાળાઓનો એવો કેસ નથી કે વળતરનો કોઈ ભાગ તેમાંથી ચૂકવવાનો છે જેને જાહેર ભંડોળ કહી શકાય. એ બાબતે કોઈ વિવાદ નથી કે સંપૂર્ણ વળતર વર્ક્સ દ્વારા ચૂકવવાનું છે અને તેથી ભાગ ૭ ની જોગવાઈ હાલના કેસમાં લાગુ પડશે; અને આ પૃષ્ઠભૂમિમાં જ અપીલકર્તા તરફથી ઉઠાવવામાં આવેલ દલીલ પર અમારે વિચાર કરવો છે". (ભારપૂર્વક ઉલ્લેખિત)

૧૧૮. અધિનિયમની કલમો ૪૦ અને ૪૧નું અર્થઘટન કરતાં, બહુમતીમતે સ્વીકાર્યું કે નિશ્ચિતપણે એ સાચું છે કે કાર્ય જાહેર માટે ઉપયોગી સાબિત થવાની સંભાવના છે કે નહીં તે અંગે સંતોષ પામવાનું કાર્ય સરકારનું છે. એ પણ સાચું છે કે કરારમાં એવી જોગવાઈ હોવી જોઈએ કે જનતા તે કાર્યનો ઉપયોગ કરવાની હકદાર રહેશે કે નહીં તે અંગે સંતોષ પામવાનું કાર્ય પણ સરકારનું છે. પરંતુ તેનો એવો અર્થ થતો નથી કે કલમ ૪૦(૧)(બી) અથવા કલમ ૪૧ની ઉપકલમ (૫) માં વપરાયેલા શબ્દોનું અર્થઘટન કરવાનો અધિકાર સરકારને છે. તે શબ્દોનો અર્થ શું થાય છે તેનું અર્થઘટન તો અદાલતે કરવાનું હોય છે. અદાલત દ્વારા તે શબ્દોનું અર્થઘટન કર્યા પછી જ, કલમો ૪૦ અને ૪૧ના હેતુનો પોતાની સંતોષપ્રમાણે અમલ કરવાનું કાર્ય સરકારનું બને છે.

૧૧૯. બહુમતીએ જાહેર કર્યું;

અહીં એવી દલીલ સરકાર કરી શકતી નથી કે કલમો ૪૦ અને ૪૧ નો અર્થ આ છે અને તે સાથે વધુમાં એ પણ કહી શકે નહીં કે આ કલમોમાં આવેલા સંબંધિત શબ્દોને તેમણે જે અર્થ આપ્યો છે તે તેમના દ્વારા પ્રદાન કરાયેલા કરારની શરતોમાં અમલમાં મૂકવામાં આવ્યો છે. કલમો ૪૦ અને ૪૧ માં આવેલા શબ્દોનો અર્થ શું થાય છે તે કહેવું અદાલતનું કાર્ય છે, જો કે કાર્ય જનતાને ઉપયોગી છે કે નહીં અને શરતોમાં એવી જોગવાઈઓ સામેલ છે કે નહીં કે જેના આધારે જનતા તે કાર્યનો ઉપયોગ કરવાનો હકદાર બનશે, તે નક્કી કરવું સરકારનું કાર્ય છે. સરકારનું સંતોષ માત્ર આ પાછળના ભાગમાં જ પ્રવર્તે છે અને જો સરકાર સંતુષ્ટ હોય, તો તે સંતોષને કદાચ પડકાર માટે ખુલ્લો ન ગણાય; પરંતુ સરકારનો સંતોષ કલમો ૪૦ અને ૪૧ માં આવેલા સંબંધિત શબ્દોને અદાલતે આપેલા અર્થના આધારે જ હોવો જોઈએ. સરકાર એક સાથે શબ્દોને અર્થ પણ આપી શકે નહીં અને સાથે એ પણ કહી શકે નહીં કે તેમના દ્વારા આપેલા અર્થના આધારે તેઓ સંતુષ્ટ છે. અર્થ અદાલતે આપવાનો હોય છે અને ત્યારબાદ જ, જો તેમણે સંબંધિત શબ્દોને અદાલતે આપેલા અર્થનો અમલ કર્યો હોય, તો સરકારનો સંતોષ કદાચ પડકાર માટે ખુલ્લો ન ગણાય." (ભારપૂર્વક ઉલ્લેખિત)

૧૨૦. સરકાર, ન્યાયાધીશ (જેમ લોર્ડશીપ તે સમયે હતા), એ અસહમતિસભર ચુકાદામાં બહુમતી સાથે સંમત થવા બાબતે ખેદ વ્યક્ત કર્યો. લોર્ડશીપે જણાવ્યું:

"અપીલકર્તાએ કલમ ૪૧(૧) (બી) નું જે વાચન રજૂ કર્યું છે, તેને હું યોગ્ય તરીકે સ્વીકારી શકતો નથી. "આવું કાર્ય જનતાને ઉપયોગી સાબિત થવાની સંભાવના ધરાવે છે" એવા શબ્દો, પોતાના પરથી વાંચતા, મને સ્પષ્ટ રીતે એવા કાર્યનો અર્થ સૂચવે છે કે જેના નિર્માણથી કોઈ એવો લાભ પ્રાપ્ત થાય જેનો જનતા ઉપભોગ કરે. તે માત્ર એવા કાર્યને જ ધ્યાને લેતા નથી કે જેને જનતા પોતે સીધા પોતાના ઉપયોગમાં લઈ શકે. ઉદાહરણ તરીકે, જનતાને પુરવઠા માટે વીજળી ઉત્પન્ન કરતું કાર્ય, જનતાને ઉપયોગી એવું કાર્ય છે. તેવી જ રીતે, દવાઓ અથવા કાપડ જેવી કોઈ વસ્તુ ઉત્પન્ન કરતું કાર્ય પણ જનતાને ઉપયોગી એવું કાર્ય ગણાશે. ફરીથી, મને કોઈ શંકા નથી કે રેડિયો પ્રસારણ કેન્દ્ર પણ એવું કાર્ય ગણાશે જે જનતાને ઉપયોગી હોય. હવે બીજું એક ઉદાહરણ લો, એટલે કે, અનુસ્નાતક મહાવિદ્યાલય, જ્યાંથી અત્યંત લાયકાત ધરાવતા તબીબી ડૉક્ટરોની ઓછી સંખ્યા બહાર પડે છે. તેમાં કોઈ શંકા રહી શકતી નથી કે એવા મહાવિદ્યાલય માટેની ઇમારતને જનતાને ઉપયોગી એવું કાર્ય કહી શકાય. એવું એટલા માટે નહીં કે જનતાને ત્યાં તાલીમ મેળવવાની તક મળશે અને જનતાના થોડાક સભ્યો તાલીમ પછી સારો જીવનનિર્વાહ કરી શકશે, પરંતુ એટલા માટે કે આ પ્રકારની સંસ્થા જનતાને ઉપયોગી છે, કારણ કે તે એવા વ્યક્તિઓ તૈયાર કરે છે જે જનતાને અત્યંત ઉપયોગી સેવા આપે છે. આપવામાં આવેલા તમામ ઉદાહરણોમાં, કાર્યો જનતાને ઉપયોગી ગણાશે, ભલે જનતાને તે કાર્યો સુધી પહોંચ ન હોય અથવા તેમને સીધો ઉપયોગ કરવાનો કોઈ અધિકાર ન હોય. મારા મત મુજબ, 'ઉપયોગી' શબ્દનો અર્થ એટલો સંકુચિત કરવો કે કાર્ય ત્યારે જ

જનતાને ઉપયોગી ગણાય જ્યારે તેનો સીધો ઉપયોગ જનતા કરી શકે, તે અયોગ્ય રીતે મર્યાદિત કરવું થશે. અહીં શબ્દો "એવું કાર્ય કે જેનો ઉપયોગ જનતા કરી શકે" એવા નથી; આવી સ્થિતિમાં કદાચ કંઈક ન્યાયસંગતતા સાથે એવું કહી શકાય કે કાર્ય એવું હોવું જોઈએ જેનો ઉપયોગ જનતા કરી શકે. શોર્ટર ઑક્સફર્ડ ડિક્શનરીમાં, 'ઉપયોગી' શબ્દના અર્થોમાં, '"સારા પરિણામ અથવા લાભ લાવવાના ગુણ ધરાવતું", "હેતુ સિદ્ધ કરવામાં સહાયક"' આવા અર્થો દર્શાવવામાં આવ્યા છે. હું જે કલમ પર વિચારણા કરી રહ્યો છું તેમાં 'ઉપયોગી' શબ્દ માટે આ અર્થો લાગુ ન કરવા માટે મને કોઈ કારણ દેખાતું નથી." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૨૧. આર.એલ. અરોરા (૨) વિ./સ. ઉત્તર પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૬૪ ૬ એસ.સી.આર. ૭૮૪ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે અધિનિયમમાં કરાયેલા સુધારાને ધ્યાનમાં લેતાં, ભલે સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪૦ ની ઉપકલમ (૧) ના ખંડ (એ) અને ખંડ (બી) હેઠળ નિર્ધારિત શરતોને પૂર્ણ કરતું ન હોય, તો પણ જો તે સુધારા અધિનિયમ દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલા ખંડ (એએ) માં રહેલી શરતોને પૂર્ણ કરતું હોય, તો તે માન્ય રહેશે. તે પણ ઠરાવવામાં આવ્યું હતું કે એકવાર સરકારે જાહેર હેતુ માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવાનો નિર્ણય કરી લીધો હોય, તો ભાગ ૭ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હતું તે આધાર પર આવા સંપાદનને પડકારી શકાય નહીં.

૧૨૨. અદાલતે જમીન સંપાદન (સુધારો) અધિનિયમ, ૧૯૬૨ (૧૯૬૨નો અધિનિયમ ૩૧)ને ધ્યાનમાં રાખીને ઠરાવ્યું કે ૧૯૬૨ના અધિનિયમ ૩૧ દ્વારા ઉમેરવામાં આવેલી કલમ ૪૦ની ઉપકલમ (૧)ની જોગવાઈ (એએ) બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૧(૨) અથવા અનુચ્છેદ ૧૯(૧)(એફ)નું ઉલ્લંઘન કરતી નથી. તેથી, સંપાદનને કાયદેસર અને માન્ય ઠરાવવામાં આવ્યું.

૧૨૩. ગુજરાત વડી અદાલતની દ્વિ–ન્યાયાધીશીય પીઠના મોટીભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ પટેલ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ ગુજ ૯૩ ના નિર્ણયનો વિશેષ ઉલ્લેખ કરી શકાય. મોટીભાઈ કેસમાં, સરાભાઈ કેમિકલ્સ નામની એક કંપનીના વિસ્તરણ માટે જમીન સંપાદિત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી. એવો તર્ક કરવામાં આવ્યો હતો કે આ સંપાદન અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ જાહેર હેતુ માટે નહોતું અને તેથી તે કાયદેસર રીતે અમાન્ય હતું.

૧૨૪. અધિનિયમની સંબંધિત જોગવાઈઓ તેમજ આ મુદ્દા અંગેના અગ્રણી નિર્ણયો ધ્યાનમાં લેતા, અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જમીનનું સંપાદન જો કોઈ ખાનગી સંસ્થા માટે હોય અને તેનો એકમાત્ર હેતુ નફો મેળવવાનો હોય, તો પણ પ્રસ્તાવિત જમીન સંપાદન વિદેશી ચલણની બચતમાં મહત્ત્વપૂર્ણ સહાયરૂપ બનશે, જેમાં આપણી આર્થિક વ્યવસ્થામાં જનતા પણ અત્યંત હિતસંબંધિત છે. તેથી, તેને જાહેર હેતુ ગણાવી શકાય અને તે અયોગ્ય ગણાશે નહીં.

૧૨૫. અદાલતે જણાવ્યું;

આ તેમ જ સારું છે. એવી પ્રવૃત્તિઓ, નિયોજનો અને કાર્યકલાપો એટલા વિવિધ અને બહુમુખી હોઈ શકે છે, જે જનતાના સર્વસામાન્ય હિતમાં પરિણામે ફળીભૂત થાય અને જેમાં જનતાનો સર્વસામાન્ય હિત વાસ્તવમાં સંકળાયેલો ગણાવી શકાય, કે 'જાહેર હેતુ'ના પરિધિમાં આવતાં દરેક વિશિષ્ટ ઉદ્દેશને યોગ્ય રીતે આવરી લેતી અને કોઈ પરિસ્થિતિમાં અપૂરી ન પડતી એવી બહિષ્કારક કે સમાવેશક વ્યાખ્યાની અપેક્ષા રાખવી અશક્ય છે. આ અભિવ્યક્તિ અનુકૂળ એવી અસ્પષ્ટતા ધરાવે છે અને અદાલત વધુમાં વધુ એટલું જ કરી શકે કે તે અપરિભાષિત તથા બદલાતી સીમાઓ ધરાવતા એવા ક્ષેત્રને તાત્કાલિક નિશ્ચિતતા પ્રદાન કરે, પરંતુ અંતિમ નિશ્ચિતતા નહીં; અને હાલમાં એવું સંભવિત જણાય છે કે આ ક્ષેત્ર વારંવાર તથા તીવ્ર વિવાદાસ્પદ પ્રશ્નો ઊભા કરશે અને નિર્ણય માટે વિવિધ પ્રશ્નો જન્માવશે.

૧૨૬. તે પણ નોંધવામાં આવ્યું હતું:

"જાહેર હેતુ કોઈ સ્થિર તત્વ નથી. એવો અભિવ્યક્તિપ્રયોગ, જે જનસામાન્યના વ્યાપક હિતને આવરી લે છે, તેનો વ્યાપ અનિવાર્ય રીતે, અન્યોની સાથે, સામાજિક અને આર્થિક આવશ્યકતાઓ તેમજ લોકશાહી આદર્શની વ્યાપક વ્યાખ્યા પર આધારિત રહેવાનો છે. સામાજિક અને આર્થિક પરિસ્થિતિઓમાં ફેરફાર થાય તેમ તેમાં પણ ફેરફાર આવવો જોઈએ. સામાજિક અને આર્થિક તત્ત્વચિંતક જાહેર હેતુની આ સંકલ્પનાને અત્યંત વ્યાપક રીતે લાગુ કરવાની દલીલ કરી શકે અને જનસામાન્યના વ્યાપક હિતના તત્વને અતિશય પ્રાધાન્ય

આપી શકે. બીજી તરફ, પ્રતિક્રિયાવાદી તેના પરિવર્તનશીલ સીમાઓ પર કડક મર્યાદાઓ માટે પ્રયત્નશીલ રહી શકે અને ભારના કોઈપણ પરિવર્તનનો વિરોધ કરી શકે. વિષયના તત્ત્વનો સાચો નિયમ મધ્યમ માર્ગમાં આવેલો જણાય છે. અદાલત પ્રવૃત્તિ અથવા સંસ્થાના પ્રત્યક્ષ સ્વરૂપને અતિશય મહત્ત્વ આપશે નહીં, પરંતુ તેવા નિયમના અમલના પક્ષમાં ઝુકાવ રાખશે, જે વિષયના મૂળ તત્ત્વને ધ્યાનમાં લે છે અને એવી પ્રવૃત્તિઓ, સંકળાણો તથા કાર્યવાહીને આવરી લે છે, જે જાહેર હિતથી પ્રભાવિત હોવાના કારણે સામૂહિક કલ્યાણને સેવા આપે. નિયમનો અમલ કલ્યાણકારી રાજ્યની આધુનિક આર્થિક વ્યવસ્થાપ્રણાલી પર આધારિત રહેવો જોઈએ, જેની પોતાની આવશ્યકતાઓ અને સમસ્યાઓ છે. નિયમનો અમલ સૂક્ષ્મ અધિકારભેદોથી સંચાલિત થવાનો નથી, તેમજ સ્વરૂપો અને હિતોના સંમિશ્રણથી આર્થિક સિદ્ધાંતને અસ્પષ્ટ બનવા દેવામાં આવશે નહીં". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૨૭. અદાલતે આગળ જણાવવાનું શરૂ કર્યું;

આર્થિક પ્રગતિના ક્ષેત્રમાં અને જનહિતમાં, આ નિયમનો પ્રયોગ એવી પ્રવૃત્તિઓને આવરી લેશે, જે સમાજ માટે ઓછી–વત્તી અનિવાર્ય હોય. ‘જાહેર હેતુ’ આ અભિવ્યક્તિમાં નિશ્ચિતતાનો જે અભાવ છે, તે દેખીતી રીતે વિરોધાભાસી લાગતો હોવા છતાં, એ જરૂરી બનાવે છે કે તેના આવરણનો વિસ્તાર એવા મુદ્દાઓ સુધી પહોંચે, જે સામાન્ય કલ્યાણની સેવા કરવા યોગ્ય હોય. આ આવરણમાં એવી પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થઈ શકે છે, જે ખાનગી ઉદ્યોગ

અને જાહેર વહીવટ બંનેની પહેલ માટે ખુલી હોય, કારણ કે ખાનગી ઉદ્યોગ નિશ્ચિતપણે જાહેર નિયંત્રણને આધીન થઈ શકે છે અને આર્થિક લાભનું કાર્યક્ષમ સાધન બની શકે છે.

૧૨૮. સંપાદનને યથાવત રાખતાં, અદાલતે નિષ્કર્ષ કર્યો;

તે અવગણવામાં આવી શકે તેમ નથી કે સામાવાળા ક્રમાંક ૨ કંપની ઔદ્યોગિક વિકાસ અને નિયમન અધિનિયમ, ૧૯૫૧ ની જોગવાઈઓ દ્વારા નિયંત્રિત અનુસૂચિત ઉદ્યોગ છે. તેના ઉત્પાદનોની કિંમત આ નિયંત્રણોને આધીન છે. અમારી હાલની આર્થિક પરિસ્થિતિમાં વિદેશી મુદ્રાની બચત અંગે જનતાનો અત્યંત મહત્વનો હિત સંકળાયેલો છે અને તે આ વિષયનો એવો પાસો છે જેને ધ્યાનમાં રાખવો આવશ્યક છે, તે બાબતે પણ અમે સંતુષ્ટ છીએ. અમે સંતુષ્ટ છીએ કે સામાવાળાઓએ કરેલી આ રજૂઆત યોગ્ય છે કે વિવાદિત જમીનોનું અભિપ્રેત સંપાદન આવી મુદ્રાની બચતમાં નોંધપાત્ર સહાયરૂપ થશે. અમારે કેસના તે બધા પાસાંઓનો સંયુક્ત રીતે વિચાર કરવો છે, જે જનહિતમાં પરિણમે છે અને જેના પરિણામે જનતાને લાભ થાય છે, અને કેસના તમામ તથ્યો તથા પરિસ્થિતિઓના મૂલ્યાંકન તેમજ તે બધાના સંચિત પ્રભાવના આધારે અમારી એવી માન્યતા છે કે સામાવાળાઓએ જે રીતે દલીલ કરી છે તે મુજબ વિવાદિત જમીન જાહેર હેતુ માટે આવશ્યક છે. અમે વધુમાં ઉમેરવું ઇચ્છીએ છીએ કે કલમો ૪ અને ૬ હેઠળની જાહેરનામાંઓ અરજદાર તરફથી અમારી સમક્ષ ઉઠાવવામાં આવેલા કોઈપણ આધાર પર, જેમ અમે ઠરાવ્યું છે તેમ, દોષયુક્ત નથી અને

કલમ ૬ હેઠળની જાહેરાત એ નિશ્ચિત પુરાવો છે કે વિવાદિત જમીન જાહેર હેતુ માટે આવશ્યક છે.

૧૨૯. આર્નોડ રોડ્રિક્સમાં, વાનચૂ, ન્યાયાધીશે (જેમ તે સમયે તેમના લોર્ડશીપ હતાં) જણાવ્યું હતું કે, રાજ્ય અથવા સ્થાનિક સત્તાધિકારીને હસ્તગત કરાયેલ જમીનની ભાડાપટ્ટા, હસ્તાંતરણ અથવા વેચાણ દ્વારા ખાનગી એજન્સીઓ મારફતે વધુ વિકાસ કરાવવાની સત્તા ન હોવી જોઈએ એવું માનવાનો કોઈ કારણ નથી.

૧૩૦. જાગે રામ અને અન્ય વિ. હરિયાણા રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૭૧ ૧ એસ.સી.સી. ૬૭૧, મોતીભાઈ વિઠલભાઈ પટેલ અને અન્ય વિ. ગુજરાત રાજ્ય અને અન્ય, એ.આઈ.આર. ૧૯૬૧ ગુજ ૯૩ માં, જાહેર હેતુ માટે, એટલે કે ચાઈના–વેર અને પોર્સેલિન–વેરના ઉત્પાદન માટે કારખાનું સ્થાપવા હેતુસર જમીન સંપાદન કરવા માટે અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળની એક સૂચના આપવામાં આવેલ. અધિનિયમની કલમ ૫એ હેઠળની તપાસ દૂર રાખીને, અધિનિયમની કલમ ૧૭ હેઠળની તાત્કાલિકતાની જોગવાઈ પણ લાગુ કરવામાં આવી હતી. આ કાર્યવાહી જમીનમાલિકોએ પડકારેલી હતી.

૧૩૧. આ દલીલને નામંજૂર કરતાં, સંપાદનને યથાવત્ રાખતાં અને સોમાવંતીનો અનુસરો કરતાં, અદાલતે એવું ઠરાવ્યું કે જ્યાં સુધી એ સ્થાપિત થતું નથી કે સંપાદન કોઈ આડહેતુસર કરવામાં આવવાનું છે, ત્યાં સુધી સરકારની આ

જાહેરાત કે તે જાહેર હેતુ માટે કરવામાં આવ્યું છે, તે અંતિમ, નિશ્ચિત અને પડકાર માટે ખુલ્લી નથી.

૧૩૨. અફલાતૂન અને અન્ય વિ. લેફ્ટનન્ટ ગવર્નર ઓફ દિલ્હી અને અન્ય, ૧૯૭૫ ૪ એસ.સી.સી. ૨૮૫માં, "દિલ્હીના આયોજનબદ્ધ વિકાસ" માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી. માસ્ટર પ્લાન કે ઝોનલ પ્લાન પૈકી કોઈપણ તૈયાર ન હતો. આ સર્વોચ્ચ અદાલત સમક્ષ પ્રશ્ન એ હતો કે માસ્ટર પ્લાન અથવા ઝોનલ પ્લાનના અભાવે સંપાદનની કાર્યવાહી શરૂ કરી શકાતી હતી કે નહીં.

૧૩૩. દિલ્હી ડેવલપમેન્ટ અધિનિયમ, ૧૯૫૭ ની સંબંધિત જોગવાઈઓને ધ્યાનમાં રાખીને, અદાલતે ઠરાવ્યું કે આવા પ્લાનના અભાવે કાર્યવાહી દૂષિત બનતી નથી. અદાલતે નોંધ્યું કે જમીન સંપાદન સામાન્ય રીતે વિકાસ પહેલાં થાય છે. જો યોગ્ય વિકાસ માટે જમીન અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં આવે, તો આવી કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર, ગેરવાજબી અથવા સત્તાનો ભ્રામક ઉપયોગ ગણાવી શકાય નહીં.

૧૩૪. એ પણ દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આ સંપાદન કંપની માટે હતું, કારણ કે સંપાદન પછી સરકારએ મિલ્કત અથવા તેનો કોઈ ભાગ સહકારી ગૃહનિર્માણ મંડળીઓને સોંપવાનો પ્રસ્તાવ કર્યો હતો અને અધિનિયમના ભાગ ૭માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયા અનુસરવામાં આવી નહોતી, તેથી આ સંપાદન માન્ય નહોતું.

૧૩૫. અદાલતે આ નિરીક્ષણ સાથે ઉક્ત દલીલને પણ નામંજૂર કરી હતી કે માત્ર એટલા કારણે કે સરકારે સંપત્તિના એક હિસ્સાનું ફાળવણી સહકારી મંડળીઓને કરી હતી, ભાગ ૭ આકર્ષિત થતો નથી અને સંપાદનને અમાન્ય ગણાવી શકાય નહીં (આ ઉપરાંત અજય કૃષ્ણ સિંઘલ વિ./ ભારત સંઘ, ૧૯૯૬ ૧૦ એસ.સી.સી. ૭૨૧ પણ જુઓ).

૧૩૬. એસ.એસ. દર્શન વિ. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય, ૧૯૯૬ ૭ એસ.સી. ૩૦૨ માં, જાહેર હેતુ માટે, અર્થાત્ માહિતી પ્રૌદ્યોગિકી ઉદ્યાન સ્થાપવા માટે, અધિનિયમ હેઠળ જમીન અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી. આ સંપાદનને પડકારતા, અરજદારો દ્વારા એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે સંપાદન દુરાશયપૂર્વક કરવામાં આવ્યું હતું અને સત્તાનો આભાસી ઉપયોગ કરીને કરવામાં આવ્યું હતું, કારણ કે મુખ્યત્વે આ સંપાદન રાજ્ય માટે નહીં પરંતુ એક ખાનગી લિમિટેડ કંપની માટે હતું.

૧૩૭. સૂચનાના સંબંધિત ભાગમાં આ પ્રમાણે વાંચવામાં આવ્યું હતું:

સંલગ્ન સૂચિમાં દર્શાવેલ જમીનો જાહેર હેતુ માટે, અર્થાત્ કર્ણાટક ઇન્ડસ્ટ્રીયલ એરિયાઝ ડેવલપમેન્ટ બોર્ડ મારફતે માહિતી પ્રૌદ્યોગિકી ઉદ્યાન સ્થાપવા માટે, આવશ્યક છે." (ભાર આપવામાં આવ્યો)

૧૩૮. આ હકીકત પર ભાર મૂકતાં કે સંપાદન બોર્ડ મારફતે કરવામાં આવ્યું હતું, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે સંપાદન જાહેર હેતુ માટે હતું. જાહેરનામુંમાં બોર્ડ

મારફતે માહિતી પ્રૌદ્યોગિકી ઉદ્યાનની સ્થાપનાના જાહેર હેતુ અંગે જણાવવામાં આવ્યું હતું.

૧૩૯. સંયુક્ત સાહસ કરારની વિવિધ કલમોને ધ્યાનમાં લેતાં, અદાલતે એવો નિષ્કર્ષ કર્યો કે તમામની સંયુક્ત અસર પરથી એવું દર્શિત થતું હતું કે કર્ણાટક ઔદ્યોગિક વિસ્તારો વિકાસ બોર્ડ મારફતે કર્ણાટક સરકાર દ્વારા ટેક્નોલોજીકલ પાર્ક સ્થાપવા માટેનું સંપાદન જાહેર હિતના હેતુસર હતું અને તેથી તે માન્ય હતું.

૧૪૦. ડબ્લ્યુ.બી. હાઉસિંગ બોર્ડ ઇત્યાદિ વિ. બૃજેન્દ્ર પ્રસાદ ગુપ્તા, ૧૯૯૭ ૬ એસ.સી.સી. ૨૦૭ માં, ગરીબ લોકોને મકાનો પૂરા પાડવા માટે જમીન સંપાદિત કરવામાં આવી હતી. આ કાર્યવાહી સામે, અન્ય કારણો ઉપરાંત, આ આધાર પર પડકાર કરવામાં આવ્યો હતો કે હાઉસિંગ બોર્ડને નફો મેળવવાનો હતો અને તેથી તેને જાહેર હેતુ કહેવાય તેમ નહોતું.

૧૪૧. દલીલનું ખંડન કરતાં અને સંપાદનને યથાવત્ રાખતાં, અદાલતે એ હકીકતનો નોંધ લીધો કે દેશના ગ્રામ્ય તેમજ શહેરી બંને વિસ્તારોમાં રહેણાંકની સગવડનો તીવ્ર અભાવ છે, તે સામાન્ય જાણકારીનો વિષય છે. અદાલતે વધુમાં જણાવ્યું કે છેલ્લા સમયથી અચલ સંપત્તિના ભાવોમાં આકાશછૂંટી વધારો થયો છે, જેના કારણે નીચી આવક અને મધ્યમ આવક ધરાવતા લોકોના સમૂહ માટે તે પહોંચની બહાર બની ગયું છે. તેથી, ગૃહહીન લોકોને, ખાસ કરીને નીચી આવક ધરાવતા વર્ગના લોકોને, આશ્રય પૂરું પાડવાની રાજ્યની ફરજ છે. આ હેતુસર જો

તેણે જમીન અધિગ્રહિત કરવાની માંગણી કરી હોય, તો એવું કહી શકાય નહીં કે તે સંપાદન ગેરકાયદેસર અથવા કાનૂનવિરુદ્ધ હતું.

૧૪૨. નફો કમાવવા અંગે, અદાલતે જણાવ્યું:

માત્ર એટલા માટે કે તેમાં નફાનો એક તત્વ છે, સમગ્ર યોજના ગેરકાયદેસર બની જાય એવું કહી શકાય નહીં. ખાનગી ઉદ્યોગસાહસિક નિશ્ચિતપણે કંઈક નફા તરફ જોશે, પરંતુ નફાખોરીની પ્રેરણા ધનિક લોકોનું પણ શોષણ ન કરે અને ગરીબ લોકો તેમજ મધ્યમ વર્ગના લોકોને નામમાત્ર અથવા પરવડે તેવી કિંમતે, અથવા તો નફો નહીં–નુકસાન નહીંના ધોરણે પણ મકાનો ઉપલબ્ધ થાય તે સુનિશ્ચિત કરવા માટે હાઉસિંગ બોર્ડ આવશ્યક નિયંત્રણનો અમલ કરે છે. સમુદાયને, ખાસ કરીને ગરીબ લોકોને, જેમના માટે કિંમતો તેમની ક્ષમતાથી બહાર છે અને જે અન્યથા ક્યારેય મકાન મેળવવા સમર્થ ન બને, તેમને મકાનો ઉપલબ્ધ કરાવવું નિશ્ચિતપણે જાહેર હિતનો હેતુ છે.

૧૪૩. અદાલતે નિષ્કર્ષ કર્યો:

"અદાલતે એ બાબતે રહેલી પોતાની ભ્રાંતિ દૂર કરવી જોઈએ કે જાહેર હેતુની પૂર્તિ માત્ર ત્યારે જ થાય છે જ્યારે રાજ્ય અથવા હાઉસિંગ બોર્ડ અથવા સંયુક્ત ક્ષેત્રની કંપની કોઈ નફો કમાતી ન હોય. સંયુક્ત સાહસ કંપનીના કાર્યો પર દેખરેખ રાખવા અથવા નિરીક્ષણ કરવા માટે રાજ્ય અથવા ધારાસભાકીય નિગમ કરતાં વધુ સારી સત્તા બીજી કોઈ હોઈ શકે નહીં. જો જાહેર હેતુને નિષ્ફળ બનાવવાનો

પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો અદાલતો નિશ્ચિતપણે હસ્તક્ષેપ કરશે". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૪૪. પ્રતિભા નેમા અને અન્ય વિ. મધ્ય પ્રદેશ રાજ્ય અને અન્ય, ૨૦૦૩ ૧૦ એસ.સી.સી. ૬૨૬ નો પણ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં, અપીલકર્તાઓ તથા અન્યની સૂકી જમીનનો એક ભાગ જાહેર હેતુ માટે, એટલે કે, 'ડાયમંડ પાર્ક'ની સ્થાપના માટે, અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ સંપાદન માટે જાહેર કરવામાં આવ્યો હતો. આ સંપાદનને આ આધારે પડકારવામાં આવ્યું હતું કે તે જાહેર હેતુ માટે નહોતું, પરંતુ માત્ર એક કંપની અને તેના સહયોગીઓને લાભ પહોંચાડવા માટે જ હતું, અને તેથી તે સત્તાનો રંગભેદી ઉપયોગ હતો તથા અધિનિયમની સીમાથી પર હતું.

૧૪૫. આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયોના સંદર્ભમાં અને ભાગ ૨ હેઠળ આવરી લેવાયેલા 'જાહેર હેતુ' માટે રાજ્ય દ્વારા કરાતી સંપાદન પ્રક્રિયા અને ભાગ ૭ હેઠળ 'કંપની' માટે કરાતી સંપાદન પ્રક્રિયા વચ્ચે ભેદ દર્શાવતા, અદાલતે આમ જણાવ્યું;

આ રીતે, સંબંધિત જોગવાઈઓના ન્યાયિક અર્થઘટનના પ્રભાવ હેઠળ જાહેર હેતુ માટેના સંપાદન અને ભાગ ૭ હેઠળના સંપાદન વચ્ચેનો ભેદ અસ્પષ્ટ થઈ ગયો છે. મુખ્ય અને કદાચ નિર્ણાયક ભેદ એ બાબતમાં રહેલો છે કે સંપાદનનો ખર્ચ સંપૂર્ણપણે અથવા આંશિક રીતે જાહેર નાણાંમાંથી આવે છે કે નહીં. અહીં પણ, સરકાર તરફથી પ્રતીકાત્મક અથવા નામમાત્રનું યોગદાન પણ કલમ ૬ના બીજા

પરંતુકનું પૂરતું પાલન ગણવામાં આવ્યું છે, જેમ કે નિર્ણયોની શ્રેણીમાં ઠરાવવામાં આવ્યું છે. તેનો સાર પરિણામ એ થાય છે કે તુચ્છ જેટલી રકમનું યોગદાન આપીને પણ, સરકાર સંપાદનનું સ્વરૂપ અને માળખું બદલી શકે છે. અંતિમ વિશ્લેષણમાં, ખાનગી ક્ષેત્રમાં ઉદ્યોગની સ્થાપનાને સુગમ બનાવવા માટેનું સંપાદન, જો સરકાર વળતર તરફ નામમાત્રની રકમની ચુકવણી મંજૂર કરવા આગળ આવે, તો તેને જાહેર હેતુ માટેના સંપાદનનું સ્વરૂપ પ્રાપ્તિ થઈ શકે છે. કાયદાની વર્તમાન સ્થિતિમાં, તે જ વાસ્તવિક સ્થિતિ જણાય છે". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૪૬. કર્ણાટક રાજ્ય અને અન્ય વિ. ઓલ ઈન્ડિયા મેન્યુફેક્ચરર્સ ઓર્ગેનાઈઝેશન અને અન્ય, ૨૦૦૬ ૪ એસ.સી.સી. ૬૮૩ પર પણ આધાર રાખવામાં આવ્યો હતો. તે કેસમાં, કર્ણાટક સરકારે પોતાની પરિવહન અને સંચાર વ્યવસ્થાના વિકાસ માટે એક વિશાળ પ્રકલ્પ હાથ ધર્યો હતો. પ્રકલ્પના અમલીકરણ માટે રાજ્ય સરકાર અને એક કંપની વચ્ચે સમજૂતીપત્ર કરવામાં આવ્યું હતું અને જમીનો અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હતી. વડી અદાલતમાં એક જાહેર હિતની અરજી દાખલ કરવામાં આવી હતી, જેમાં આક્ષેપ કરવામાં આવ્યો હતો કે જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી નહોતી, છતાંય વધારાની જમીન અધિગ્રહિત કરવામાં આવી હતી અને એક કંપનીને આપવામાં આવી હતી. તેથી, આ કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર, કાનૂનવિરુદ્ધ અને દુર્ભાવનાપૂર્ણ હતી.

૧૪૭. દલીલને નામંજૂર કરીને અને કરવામાં આવેલી કાર્યવાહી યથાવત્ રાખીને, આ અદાલતે નોંધ્યું હતું કે આ યોજના એક સંકલિત પાયાભૂત સુવિધાઓના વિકાસની યોજના હતી અને માત્ર માર્ગ યોજના નહોતી. સંકલિત યોજના તરીકે, તેને માર્ગના મુખ્ય ગોઠવણી માર્ગથી દૂર આવેલી જમીનોનું પણ સંપાદન અને હસ્તાંતરણ કરવું આવશ્યક હતું. તેથી, જમીનનું સંપાદન કરીને તે કંપનીને આપવાની કાર્યવાહી કાયદેસર અને વિધિસંગત હતી અને તે દુર્ભાવનાથી પ્રેરિત હોવાનું માન્ય નહોતું.

૧૪૮. અપીલકર્તાઓના વકીલે અમરનાથ આશ્રમ ટ્રસ્ટ સોસાયટી અને અન્ય વિ. ઉત્તર પ્રદેશના ગવર્નર અને અન્ય, ૧૯૯૮ ૧ એસ.સી.સી. ૫૯૧નો ઉલ્લેખ કર્યો. તે કેસમાં, મથુરા સ્થિત અમરનાથ વિદ્યાશ્રમ (જાહેર શાળા) ના વિદ્યાર્થીઓ માટે રમતના મેદાન હેતુસર જમીન હસ્તગત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી. અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળની જાહેરનામું આ જણાવતાં બહાર પાડવામાં આવી હતી કે જમીન 'જાહેર હેતુ' માટે હસ્તગત કરવામાં આવવાની હતી. જમીનમાલિકે એ દલીલ સાથે હસ્તગત પ્રક્રિયાને પડકાર્યો કે જમીન સોસાયટી માટે હસ્તગત કરવામાં આવી હતી અને ભાગ ૭માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવામાં આવ્યું ન હોવાથી, તે હસ્તગત પ્રક્રિયા કાયદાની દૃષ્ટિએ અમાન્ય હતી.

૧૪૯. દલીલને માન્ય રાખતાં, કાર્યવાહી રદ કરતાં અને પંડિત ઝંડુ લાલનો ઉલ્લેખ કરતાં, આ અદાલતે અવલોકન કર્યું;

"હવે આ સુસ્થાપિત છે કે જો સંપાદનનો ખર્ચ સંપૂર્ણપણે અથવા અંશતઃ સરકાર દ્વારા વહન કરવામાં આવે, તો તે સંપાદન અધિનિયમના અર્થમાં જાહેર હેતુ માટેનું કહેવાઈ શકે. પરંતુ જો ખર્ચ સંપૂર્ણપણે કંપની દ્વારા વહન કરવામાં આવે, તો તે અધિનિયમના ભાગ ૭ હેઠળ કંપની માટેનું સંપાદન ગણાય છે.

... ...

નિર્વિવાદ રીતે, હાલના કેસમાં સંપાદનનો સમગ્ર ખર્ચ અપીલકર્તા સોસાયટી દ્વારા વહન કરવાનું છે અને તેથી તે જાહેર હેતુ માટેનું નહીં પરંતુ કંપની માટેનું સંપાદન છે. આ બાબત અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ જારી કરાયેલ સૂચનાથી પણ સ્પષ્ટ થાય છે, જેમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે "નીચેની અનુસૂચિમાં ઉલ્લેખિત જમીન અમર નાથ વિદ્યાશ્રમ (જાહેર શાળા), મથુરા ખાતે જિલ્લાના મથુરામાં આવેલ વિદ્યાર્થીઓ માટે રમણીય મેદાનના નિર્માણ માટે અમર નાથ આશ્રમ ટ્રસ્ટ, મથુરા દ્વારા જરૂરી છે". તેથી, માત્ર એટલા માટે કે અધિનિયમની કલમ ૪ હેઠળ જારી કરાયેલ સૂચનામાં એવું જણાવાયું હતું કે જમીન જાહેર હેતુ માટે, એટલે કે અમર નાથ વિદ્યાશ્રમ (જાહેર શાળા), મથુરાના વિદ્યાર્થીઓ માટે રમણીય મેદાન માટે જરૂરી હતી, તેનાથી એવું કહી શકાય નહીં કે અનુવર્તી ઘટનાઓ અને કલમ ૬ હેઠળ કરવામાં આવેલી જાહેરાતને ધ્યાનમાં લેતાં સંપાદન જાહેર હેતુ માટે છે અને અપીલકર્તા–સોસાયટી માટે પ્રકરણ (ભાગ) ૭ હેઠળ નથી." (ભાર મૂકવામાં આવ્યો)

૧૫૦. અંતમાં, આ અદાલતના દેવિંદર સિંહ અને અન્ય, વિ./સ. સ્ટેટ ઓફ પંજાબ અને અન્ય, ૨૦૦૮ ૧ એસ.સી.સી. ૭૨૮ ના તાજેતરના નિર્ણયનો ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો હતો. દેવિંદર સિંહના મામલે, કંપનીઝ એક્ટ, ૧૯૫૬ હેઠળ નોંધાયેલ 'ગણેશા પ્રોજેક્ટ' નામની કંપની સ્થાપવા માટે રાજ્ય દ્વારા જમીન અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હતી. આ આધારે આ સંપાદનને પડકારવામાં આવ્યું હતું કે, જમીન કંપની માટે અધિગ્રહિત કરવાની માંગ કરવામાં આવી હોવા છતાં, પ્રક્રિયા ભાગ ૨ હેઠળ અનુસરવામાં આવી હતી અને ભાગ ૭ હેઠળ નહીં, અને તેથી તે કાયદેસર રીતે અયોગ્ય હતી. અભિલેખ પરથી જાહેર થયું હતું કે વળતરની સંપૂર્ણ રકમનું ચુકવણું કંપની દ્વારા કરવામાં આવવાનું હતું. તેથી, ભાગ ૭ માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું પાલન કરવું આવશ્યક હતું. તેમ છતાં, રિટ અરજી બાકી હોવા દરમિયાન, રાજ્ય તરફથી એવો દાવો કરવામાં આવ્યો હતો કે તે રૂપિયા ૧૦૦.૦૦ નો ફાળો આપશે અને તેથી તે ભાગ ૨ હેઠળ આવરી લેવાતું હોવાથી સંપાદન કાયદેસર અને માન્ય હતું.

૧૫૧. એ નિરીક્ષણ કરતાં કે જમીન સંપાદન કોઈ 'કંપની' માટે કરવામાં આવ્યું હતું અને રાજ્ય દ્વારા 'જાહેર હેતુ' માટે કરવામાં આવ્યું ન હતું, અદાલતે ઠરાવ્યું કે ભાગ ૭માં નિર્ધારિત પ્રક્રિયાનું અનુસરણ કરવું આવશ્યક હતું. કારણ કે એવું કરવામાં આવ્યું ન હતું, તેથી તે સંપાદન કાયદેસર રીતે અમાન્ય હતું.

૧૫૨. રાજ્ય દ્વારા સંપાદન કરવામાં આવ્યું હતું એવી દલીલને નકારી કાઢતાં, આ અદાલતે જણાવ્યું કે;

"આ કેસમાં અમે નોંધ લઈ શકીએ છીએ કે કથિત ફાળો માત્ર રિટ અરજીઓ દાખલ થયા પછી જ આપવામાં આવ્યો હતો. સામાન્ય રીતે, આ અદાલત ઉપરોક્ત પ્રશ્નમાં પ્રવેશતી નહીં, પરંતુ કરાર કંપની દ્વારા સંપૂર્ણ વળતર ચુકવવાની જોગવાઈ કરે છે. રાજ્યએ જમીનના સંપાદન માટેના ખર્ચનો એક ભાગ ઉપાડવો યોગ્ય છે એવું કયા તબક્કે માન્યું હતું તે અમને જાણ નથી. રાજ્યની તરફથી આવું મત, કાનૂની યોજનાને ધ્યાનમાં રાખીને, કરારમાં પ્રવેશ કરતાં પહેલાં જ રચાયેલું હોવું જોઈએ હતું. કરારમાં રાજ્ય દ્વારા વળતરના કોઈ ભાગની ચુકવણી વિશે કોઈ ઉલ્લેખ નથી. નોંધ પર ઉપલબ્ધ અન્ય કોઈ સામગ્રીના અભાવે, અમારે એવું માનવું જ પડશે કે રાજ્યએ ઓછામાં ઓછું કરાર અમલમાં મૂકાયો ત્યારે તે બાબતમાં કોઈ મત બનાવ્યો નહોતો. સર્વ સંભાવનાઓમાં રાજ્યના અધિકારીઓને આ સમજ પછીના તબક્કે આવી હતી". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

સરકારની સંતોષ અને ન્યાયિક પુનર્વિલોકન

૧૫૩. અમારા ચુકાદા મુજબ, સંપાદન 'જાહેર હેતુ' માટે છે કે નહીં તે નક્કી કરતી વખતે, પ્રથમદ્રષ્ટ્યે, સરકાર શ્રેષ્ઠ નિર્ધારક છે. સામાન્ય રીતે, આવા મામલાઓમાં, રિટ અદાલત સરકારના નિર્ણયના સ્થાને પોતાનો નિર્ણય પ્રતિસ્થાપિત કરીને હસ્તક્ષેપ કરશે નહીં.

૧૫૪. હમાબાઈમાં, પ્રિવી કાઉન્સિલની જ્યુડિશિયલ કમિટીએ આ મુજબ જણાવ્યું હતું;

“હવે માત્ર એટલું નક્કી કરવાનું બાકી રહે છે કે અહીંનો હેતુ એવો હેતુ છે કે નહીં જેમાં સમુદાયના સામાન્ય હિતનો સંબંધ હોય. પ્રથમ દ્રષ્ટિએ, તે બાબતમાં સરકાર સારા નિર્ણયકર્તા છે. તેઓ સર્વસત્તાધિકારી નિર્ણયકર્તા નથી. તેઓ એમ કહી શકતા નથી: ‘સિક વોલો સિક જુબેઓ’, પરંતુ ઓછામાં ઓછું, અદાલત સહેલાઈથી એમ ઠરાવશે નહીં કે તેઓ ખોટા છે.” (ભાર મુકવામાં આવ્યો છે)

૧૫૫. આ અદાલતે, આર.એસ. નાનજીમાં, પ્રિવી કાઉન્સિલ દ્વારા પ્રતિપાદિત સિદ્ધાંતનું પુનરોચ્ચાર કર્યું હતું. બંધારણીય ખંડપીઠે અવલોકન કર્યું હતું;

પ્રથમદર્શને, રીક્વિઝિશનનો હુકમ જારી કરીને 'જાહેર હેતુ' સિદ્ધ થાય છે કે કેમ તે બાબતે સરકાર શ્રેષ્ઠ નિર્ણયકર્તા છે, પરંતુ તે એકમાત્ર નિર્ણયકર્તા નથી. જ્યારે પણ એવો પ્રશ્ન ઊભો થાય કે રીક્વિઝિશનનો હુકમ 'જાહેર હેતુ' માટે છે કે નથી, ત્યારે તે બાબતનું નિર્ધારણ કરવાની અધિકારિતા અદાલતોને છે અને તે તેમનું કર્તવ્ય છે." (ભાર મૂકેલ)

૧૫૬. સોમાવંતીમાં, આ અદાલતે અધિનિયમની કલમ ૬ ની ઉપકલમ (૩) નો અર્થઘટન કર્યો હતો અને એમ ઠરાવ્યું હતું કે અધિનિયમની કલમ ૬ હેઠળ કરવામાં આવેલી જાહેરાત એ જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી છે તે બાબતનો 'નિર્ણાયક પુરાવો' છે.

૧૫૭. એવી દલીલ કરવામાં આવી હતી કે આવી જાહેરાત સરકાર મનસ્વી રીતે કરી શકે છે અને જો આવી જાહેરાત અતાર્કિક, અયોગ્ય, દુર્ભાવનાપૂર્ણ અથવા

અધિનિયમની બહારની હોય, તો તે પ્રશ્નનો નિર્ણય કરવા માટે અદાલત સમક્ષ માર્ગ ખુલ્લો રહેવો જોઈએ.

૧૫૮. રજૂઆતનો વિચાર કરતાં, બહુમતીએ જણાવ્યું;

હવે, કોઈ નિશ્ચિત મામલામાં જમીન જે હેતુ માટે જરૂરી છે તે જાહેર હેતુ છે કે નહીં, તે અંગે રાજ્ય સરકારને સંતોષ થવાનો છે. જો રાજ્ય દ્વારા જે હેતુ માટે જમીન સંપાદિત કરવામાં આવી રહી છે તે હેતુ રાજ્યની વિધાનક્ષમતા હેઠળ આવે, તો સરકારે કરેલી જાહેરાત અંતિમ ગણાશે, જોકે તે એક અપવાદના આધિન રહેશે. તે અપવાદ એ છે કે જો સત્તાનો રંગીન ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય, તો પીડિત પક્ષની વિનંતિએ તે જાહેરાતને પડકારી શકાય તેવી રહેશે. અધિનિયમ દ્વારા સરકારને સોંપવામાં આવેલી સત્તા મર્યાદિત સત્તા છે, એ અર્થમાં કે કંપનીના હેતુને આ ક્ષણે પરે રાખીએ તો, તેનો ઉપયોગ માત્ર ત્યારે જ થઈ શકે જ્યારે જાહેર હેતુ અસ્તિત્વમાં હોય. જો એવું જણાય કે સરકાર જે બાબતે સંતુષ્ટ થઈ છે તે જાહેર હેતુ નહીં પરંતુ ખાનગી હેતુ છે, અથવા કોઈ હેતુ જ નથી, તો સરકારની કાર્યવાહી રંગીન ગણાશે, કારણ કે તે અધિનિયમ દ્વારા તેને પ્રદાન કરાયેલી સત્તા સાથે સંબંધિત ગણાવી શકાય તેવી નહીં રહે અને તેની જાહેરાત રદબાતલ ગણાશે." (ભાર મૂકાયેલો છે)

૧૫૯. બહુમતી એ નિષ્કર્ષે આવી;

"જ્યારે અમે એ મતના છીએ કે જે નિશ્ચિત હેતુ માટે જમીન હસ્તગત કરવામાં આવી રહી છે તે જાહેર હેતુ છે એવી સરકારની જાહેરાતના પાછળ જઈ તપાસ કરવાનો અદાલતોને અધિકાર નથી, ત્યારે અમે આ બાબત પર ભાર મૂકીએ છીએ કે સરકારની જાહેરાતનો સંબંધ શુદ્ધ ખાનગી હેતુથી ભિન્ન એવા જાહેર હેતુ સાથે હોવો આવશ્યક છે. જો જે હેતુ માટે હસ્તગતકરણ કરવામાં આવી રહ્યું છે તે જાહેર હેતુ સાથે સંબંધિત ન હોય, તો પછી એવો પ્રશ્ન યોગ્ય રીતે ઊભો થઈ શકે કે આવી જાહેરાત કરતી વખતે સરકાર દ્વારા અધિનિયમ હેઠળ તેને પ્રદાન કરાયેલ સત્તા પર છેતરપિંડી કરવામાં આવી છે કે કેમ. બીજા શબ્દોમાં કહીએ તો, ત્યારબાદ એવો પ્રશ્ન ઊભો થશે કે શું તે જાહેરાત માત્ર અધિનિયમ દ્વારા પ્રદાન કરાયેલ સત્તાનો રંગભર્યો ઉપયોગ હતી કે કેમ, અને તેથી પીડિત પક્ષના પ્રેરણે તે જાહેરાત પડકાર માટે ખુલ્લી રહેશે. આવી જાહેરાત સુધી કલમ ૬ (૩) નું રક્ષણ વિસ્તરશે નહીં. કારણ કે, કોઈ વિશિષ્ટ કાર્યવાહી છેતરપિંડીનું પરિણામ હતી કે નહીં તે પ્રશ્ન હંમેશા ન્યાયનિર્ણય છે, કલમ ૬(૩) જેવી જોગવાઈઓ હોવા છતાં." (ભારપૂર્વક સૂચિત)

૧૬૦. શ્રીનિવાસા કોઓપરેટિવ હાઉસ બિલ્ડિંગ સોસાયટી લિ. વિ./એસ. મેડમ ગુરુમૂર્તિ શાસ્ત્રી અને અન્ય, ૧૯૯૪ ૪ એસ.સી.સી. ૬૭૫ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જાહેર આવકમાંથી કરાયેલું પ્રતીકાત્મક યોગદાન માત્ર તેના આધારે જ જમીનના સંપાદનમાં રાજ્ય દ્વારા સત્તાનો રંગબેરંગી ઉપયોગ

થયો હોવાનું માનવામાં આવી શકે નહીં. દરેક કેસે તેની પૃષ્ઠભૂમિ દર્શાવવી જ જોઈએ કે કાર્યવાહી જાહેર હેતુ માટે છે કે ખાનગી હેતુ માટે.

૧૬૧. બાજીરાવ ટી. કોટે (મૃત) તેમના કાનૂની પ્રતિનિધિઓ દ્વારા તથા અન્ય વિ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય તથા અન્ય, ૧૯૯૫ ૨ એસ.સી.સી. ૪૪૨, માં આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જાહેર હેતુના અસ્તિત્વ બાબતે રાજ્ય સરકારનું સંતોષ ન્યાયિક તપાસ માટે ખુલ્લું નથી, જો સુધી સત્તાનો દુરભાવપૂર્વક અથવા આભાસી ઉપયોગ થયેલો ન હોય.

૧૬૨. અદાલતે જણાવ્યું;

"મુખ્યત્વે, જાહેર હેતુ અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં તે નક્કી કરવું રાજ્ય સરકારનું કાર્ય છે, અને આ અદાલત અથવા વડી અદાલતોનું કાર્ય પુરાવાની મૂલવણી કરીને જાહેર હેતુ છે કે નથી તે અંગે પોતાનો સ્વતંત્ર નિષ્કર્ષ પર આવવાનું નથી, જ્યાં સુધી તેઓ આ નિષ્કર્ષે ન પહોંચે કે તે સત્તાનો દુરાશયપૂર્વક અથવા દેખાવટી રીતે કરવામાં આવેલ ઉપયોગ છે. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, સત્તાનો ઉપયોગ કોઈ જાહેર હેતુની સેવા કરતો નથી અથવા તે ખાનગી હેતુની સેવા કરે છે." (ભાર મુકવામાં આવ્યો છે)

૧૬૩. લક્ષ્મણ રાવ બાપુરાવ જાધવ વિ./એસ. મહારાષ્ટ્ર રાજ્ય, ૧૯૯૭ ૩ એસ.સી.સી. ૪૯૩ માં, આ અદાલતે ઠરાવ્યું હતું કે જમીન જાહેર હેતુ માટે જરૂરી છે કે તેની જરૂર પડવાની સંભાવના છે કે નહીં અને સંપાદન જે હેતુ માટે

માંગવામાં આવ્યું હતું તે હેતુ માટે તે યોગ્ય છે કે અનુરૂપ છે કે નહીં, તેનો નિર્ણય કરવો રાજ્ય સરકારનું કાર્ય છે. અધિકૃત અધિકારીને તપાસ કરવા અને જમીન જાહેર હેતુ માટે અનુરૂપ થશે કે નહીં તે જાણવા માટે સત્તા સોંપવામાં આવી છે, એટલી માત્ર હકીકતથી અંતિમ રીતે નિર્ણય લેવાની સરકારની સત્તા દૂર થતી નથી.

૧૬૪. જોકે, આ તબક્કે અમે દૌલત સિંહનો ફરી એકવાર ઉલ્લેખ કરી શકીએ. તેમાં, તમામ અગ્રણી કેસોનો ઉલ્લેખ કરીને અને 'જાહેર હિત' અંગે રાજ્ય સરકારની સંતોષની ન્યાયિક સમીક્ષાની વ્યાપ્તિ અને પરિસીમા વિષે વિચારણા કરતાં, આ અદાલતે જણાવ્યું હતું;

"જાહેર હેતુ સમય અને સમુદાય અથવા વિસ્તારની પ્રવર્તમાન પરિસ્થિતિઓ અનુસાર અનિવાર્ય રીતે બદલાતો રહેવાનો હોવાથી, વિધાનમંડળે શું જાહેર હેતુ છે અને તે હેતુ માટે નિર્ધારિત જમીનની જરૂરિયાત છે કે નહીં તે નક્કી કરવાનો અધિકાર રાજ્ય (સરકાર) પર મૂક્યો છે. જાહેર હેતુ અંગેનો વિવેકાધિકાર વિધાનમંડળે સરકારને સોંપ્યો છે. આ બાબતમાં સરકારને એકમાત્ર અને પૂર્ણ વિવેકાધિકાર પ્રાપ્ત છે". (ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે)

૧૬૫. ઉપર ઉદ્ધૃત કરાયેલ તિર્યક અક્ષરમાં દર્શાવેલ ભાગ (આ બાબતમાં સરકારને એકમાત્ર અને સંપૂર્ણ વિવેકાધિકાર છે) સ્થિર થયેલ કાનૂની સ્થિતિ સાથે સુસંગત નથી અથવા આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયો, જેમાં વિવિધ સંવિધાન પીઠોના નિર્ણયોનો પણ સમાવેશ થાય છે, સાથે અનુરૂપ નથી, એવી

દલીલ કરવામાં આવી હતી. અમે આર.એસ. નાનજીના મામલાનો પહેલેથી જ ઉલ્લેખ કર્યો છે, જેમાં અડધી સદીથી પણ વધુ સમય પહેલાં આ અદાલતની સંવિધાન પીઠે ઠરાવ્યું હતું કે પ્રથમ દૃષ્ટિએ જાહેર હેતુ નક્કી કરવા માટે સરકાર શ્રેષ્ઠ નિર્ણયકર્તા છે, પરંતુ તે એકમાત્ર નિર્ણયકર્તા નથી. હમાબાઈના મામલામાં પ્રિવી કાઉન્સિલનો પણ એ જ અભિપ્રાય હતો. ફરીથી, સોમાવંતીના મામલામાં સંવિધાન પીઠે ઠરાવ્યું હતું કે રાજ્ય સરકાર દ્વારા સત્તાનો છદ્મ ઉપયોગ કરવામાં આવ્યો હોય અથવા અધિનિયમ પર છેતરપિંડી કરવામાં આવી હોય, તો ઉક્ત કલમની ઉપકલમ (૩) હેઠળની 'અંતિમતા કલમ' હોવા છતાં પણ, કલમ ૬ હેઠળની જાહેરાતને પડકારવી ખુલ્લી રહે છે.

૧૬૬. અમે નિશ્ચિતપણે અપીલકર્તાઓ તરફથી વિદ્વાન વકીલે રજૂ કરેલી દલીલને આ અદાલતના અગાઉના નિર્ણયોનો પ્રકાશમાં નજીકથી વિચારેલી હોત. છતાં, અમારી દૃષ્ટિએ, વર્તમાન કેસના તથ્યો અને પરિસ્થિતિઓમાં, સરકારે 'જાહેર હેતુ' બાબતે મત બનાવવામાં અને સંતોષ પર પહોંચવામાં તેમજ કલમો ૪ અને ૬ હેઠળ કાર્યવાહી આરંભવામાં અને અધિનિયમના ભાગ ૨ નો અમલ કરવામાં યોગ્યતા દાખવી હતી. તેથી, અમે વધુ ચર્ચાનો વ્યાયામ હાથ ધરવાથી નિવૃત્ત રહીએ છીએ. અમારા વિચારપૂર્વકના મત મુજબ, હાલના કેસની 'તથ્ય પરિસ્થિતિ'ને ધ્યાનમાં રાખતાં, અમારે વિશાળ પ્રશ્નમાં પ્રવેશવાની જરૂર નથી.

નિષ્કર્ષો

૧૬૭. ઉપરોક્ત સિદ્ધાંતો હાલના પ્રકરણમાં લાગુ કરતાં, અમારા વિચારપૂર્વકના મત મુજબ, એવું કહી શકાય નહીં કે રાજ્ય દ્વારા જમીન સંપાદન અધિનિયમ, ૧૮૯૪ હેઠળ જમીનના સંપાદન માટે આરંભવામાં આવેલી કાર્યવાહી ગેરકાયદેસર, કાયદાવિરુદ્ધ, અયોગ્ય, દુર્ભાવનાપૂર્ણ, કાયદા પર છેતરપીંડીરૂપ અથવા સત્તાના છદ્મ ઉપયોગરૂપ છે.

૧૬૮. અગાઉ જ ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે તેમ, 'વર્લ્ડ ટુરિઝમ ઓર્ગેનાઈઝેશન રિપોર્ટ' અને 'વિઝન ૨૦૨૦ દસ્તાવેજ' ની પૃષ્ઠભૂમિમાં આંધ્ર પ્રદેશ રાજ્યએ હૈદરાબાદ શહેરના વિકાસ માટે નીતિગત નિર્ણય લીધો હતો. ઉક્ત હેતુસર, તેણે એક સંકલિત યોજના સ્થાપિત કરવાનો નિર્ણય કર્યો, જે રાજ્ય માટે હૈદરાબાદને વ્યાપાર–સહ–વિરામ પર્યટન આધારભૂત માળખા કેન્દ્ર તરીકે વિકસિત કરે. આ યોજના માળખાકીય તેમજ નાણાકીય રીતે બંને રીતે સંકલિત છે. તે આંધ્ર પ્રદેશ ઈન્ફ્રાસ્ટ્રક્ચર એન્ડ ઈન્વેસ્ટમેન્ટ કોર્પોરેશન (એ.પી.આઈ.આઈ.સી.) મારફતે અમલમાં મુકવાની છે, જેણે હૈદરાબાદને વિશ્વસ્તરીય વ્યાપાર ગંતવ્ય બનાવવા માટે તમામ પગલાં લીધાં છે. એ.પી.આઈ.આઈ.સી. રાજ્યનું એક સાધન છે અને 'નોડલ એજન્સી' તરીકે કાર્ય કરી આ યોજનાનો વિકાસ કરે છે, જે આવક ઊભી કરીને, બેરોજગારી દૂર કરીને અને સામાન્ય જનતા માટે નવા માર્ગો તથા તકો ઉપલબ્ધ કરાવી રાજ્યની સામાજિક–આર્થિક પ્રગતિને સુગમ બનાવશે. આધારભૂત માળખાના વિકાસ માટે પ્રભુસત્તાધિકારની સત્તાનો ઉપયોગ કરવો કાયદેસર અને વૈધ 'જાહેર હેતુ' છે. માત્ર એટલા માટે કે આવા જાહેર હેતુની

પરિપૂર્ણતા માટે કોઈ કંપનીની પસંદગી કરવામાં આવી છે, તેમાંથી એવો અર્થ નીકળતો નથી કે વિશાળ જાહેર હિતનો બલિદાન આપવામાં આવ્યો છે, તેને અવગણવામાં આવ્યું છે અથવા તેની ઉપેક્ષા કરવામાં આવી છે. તેનાથી સત્તાનો ઉપયોગ દૂષિત, દુર્ભાવનાપૂર્ણ અથવા પરોક્ષ હેતુસર કરવામાં આવ્યો હોવાનું માની કાર્યવાહી દૂષિત પણ બનતી નથી.

૧૬૯. અમારા ચુકાદા મુજબ, સંકલિત અને અવિભાજ્ય યોજનાના કિસ્સામાં સામાવાળાઓનું આ રજૂઆત કરવામાં યોગ્ય છે કે યોજનાને સંપૂર્ણરૂપે ધ્યાનમાં લેવી જોઈએ અને તેનું મૂલ્યાંકન એ દૃષ્ટિએ થવું જોઈએ કે શું તે વિશાળ જાહેર હિતમાં છે. તેને જુદા જુદા ઘટકોમાં વિભાજિત કરી અને દરેક એકેક ઘટક જાહેર હિત સાધશે કે નહીં તે અંગે વિચારણા કરી શકાય નહીં. આવા મુદ્દાઓમાં સર્વાંગી અભિગમ અપનાવવો આવશ્યક છે. જો સમગ્રરૂપે જોવામાં આવેલી યોજના વિદેશી ચલણ લાવવા, રોજગારીની તકો ઊભી કરવા અને રાજ્ય તથા વ્યાપક જનતા માટે આર્થિક લાભો સુનિશ્ચિત કરવાની દિશામાં કરાયેલ પ્રયત્ન હોય, તો તે જાહેર હેતુ સિદ્ધ કરશે.

૧૭૦. આ કેસમાં સ્પષ્ટપણે સ્થાપિત થાય છે કે રાજ્ય દ્વારા કલ્પાયેલ અને તેની સાધનસ્વરૂપ સંસ્થા (એ.પી.આઈ.આઈ.સી.) ના આશ્રય હેઠળ અમલમાં મૂકાયેલ મૂળભૂત સુવિધા વિકાસ પ્રોજેક્ટ એવો છે કે જે અધિનિયમના આવરણ હેઠળ આવે છે. નીતિના અમલીકરણ, પ્રોજેક્ટના કાર્યાન્વયન અને વિશાળ જાહેર હિતના લક્ષ્યની સિદ્ધિ માટે કાયદેસર જાહેર હેતુ હાંસલ કરવા

અપનાવવામાં આવેલ સંયુક્ત સાહસની પદ્ધતિ ન તો અધિનિયમના હેતુને નષ્ટ કરે છે અને ન તો મૂળભૂત સુવિધાના વિકાસ માટે જાહેર હેતુની સત્તાના પ્રયોગને દૂષિત કરે છે. જાહેર હેતુની પૂર્ણતા માટે મૂળભૂત સુવિધાના વિકાસ હેતુસર ખાનગી ક્ષેત્રના સંસાધનોનો ઉપયોગ કરવા માટેના સંયુક્ત સાહસના સિદ્ધાંતને વિદેશી દેશોમાં તેમજ ભારતમાં પણ આ અદાલતના અનેક નિર્ણયોમાં માન્યતા આપવામાં આવી છે.

૧૭૧. વળતરની સંપૂર્ણ રકમ રાજ્યની એજન્સી (એ.પી.આઈ.આઈ.સી.) દ્વારા ચૂકવવાની છે, જે યોજનાના અમલીકરણ માટે નોડલ એજન્સી તરીકે પણ કાર્ય કરે છે. જાહેર હેતુ અસ્તિત્વમાં છે કે નહીં તે નક્કી કરવાનું મુખ્યત્વે રાજ્યનું કામ છે. નિઃસંદેહ, રાજ્યનો નિર્ણય ન્યાયિક તપાસથી પર નથી. યોગ્ય પ્રકરણોમાં, જ્યાં આવી સત્તાનો ઉપયોગ દુરાશયથી અથવા આડહેતુઓ માટે કરવામાં આવ્યો હોય અથવા કથિત કાર્યવાહી અધિનિયમની બહારની હોય, અતાર્કિક હોય અથવા અન્યથા અયોગ્ય હોય અથવા કહેવાતો હેતુ સર્વથા 'જાહેર હેતુ નથી' એવો હોય અને કાયદા પર છેતરપિંડી સ્પષ્ટ જણાતી હોય, ત્યાં રિટ અદાલત નિઃસંદેહ હસ્તક્ષેપ કરી શકે છે. પરંતુ આવા પ્રકરણો સિવાય, સરકારની જાહેરાત ન્યાયિક પુનર્વિલોકનને આધીન નથી. અન્ય શબ્દોમાં કહીએ તો, બંધારણના અનુચ્છેદ ૩૨, ૨૨૬ અથવા ૧૩૬ હેઠળની સત્તાઓનો ઉપયોગ કરતી વખતે રિટ અદાલત, 'જાહેર હેતુ' શું બને છે તે બાબતે સરકારના નિર્ણયના સ્થાને પોતાનો નિર્ણય મૂકી શકતી નથી.

૧૭૨. સમગ્ર હકીકતોને તેમની પૂર્ણતામાં ધ્યાનમાં લેતાં, અમે આ મતના છીએ કે ઢાંચાગત યોજના સ્થાપિત કરવા અને તેનો વિકાસ કરવા માટે સંપાદનની કાર્યવાહી શરૂ કરવા બાબતે રાજ્યની કાર્યવાહી કાયદાના વિરુદ્ધ અથવા આક્ષેપાર્હ ઠરી શકે નહીં. તેથી, હાઈકોર્ટે રિટ અરજીઓ તેમજ રિટ અપીલો નામંજૂર કરીને યોગ્ય કર્યું હતું અને તેમાં અમને કોઈ ખામી જણાતી નથી. તેથી, તમામ અપીલો નામંજૂર થવા પાત્ર છે અને તે મુજબ નામંજૂર કરવામાં આવે છે, તેમ છતાં પક્ષકારોને પોતાના ખર્ચ પોતે વહન કરવા માટે છૂટ રાખવામાં આવે છે.

The translation of this judgment has been provided by M/s Hyperlink E-Solutions Pvt. Ltd.

અસ્વીકરણ: સ્થાનિક ભાષામાં અનુવાદિત આ ચુકાદા/હુકમનો હેતુ પક્ષકારોને તેમની ભાષામાં જાણકારી ઉપલબ્ધ કરાવવા માત્રનો છે અને તેનો અન્યથા ઉપયોગ થઈ શકશે નહિ. અન્ય તમામ વ્યવહારિક તેમજ સરકારી ઉદ્દેશો માટે મૂળ અંગ્રેજી ચુકાદો/હુકમ જ પ્રમાણિત અને માન્ય રહેશે.

DISCLAIMER: The translated judgment in vernacular language is meant for the restricted use of the litigant to understand it in his/ her language and may not be used for any other purpose. For all practical and official purposes, the English version of the judgment shall be authentic and shall hold the field for the purpose of execution and implementation.